

T.C. İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**İSTANBUL'DA MESLEK LİSESİ ÖĞRETMENLERİNİN
DEZAVANTAJLI ÖĞRENCİLER HAKKINDAKİ
FARKINDALIĞI**

Yüksek Lisans Tezi

MELİKE YAĞMUR SAVRUM

TEMMUZ 2022

T.C. İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

İSTANBUL'DA MESLEK LİSESİ ÖĞRETMENLERİNİN
DEZAVANTAJLI ÖĞRENCİLER HAKKINDAKİ
FARKINDALIĞI

Yüksek Lisans Tezi
MELİKE YAĞMUR SAVRUM

DANIŞMAN
DR. AYŞE POLAT

TEMMUZ 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Melike Yağmur Savrum

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Dr. Ayşe Polat

İMZA SAYFASI

Melike Yağmur Savrum tarafından hazırlanan ‘İstanbul’da Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Dezavantajlı Öğrenciler Hakkındaki Farkındalığı’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Sosyoloji Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Ayşe Polat

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Lütü Sunar

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Tülay Kaya

.....

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 06/07/ 2022

TEŞEKKÜR

Uzun süren bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bu tezin ilk cümlesinden son cümlesine kadar geçen süreçte heyecanlarıma, mutluluklarıma, yakınmalarına, sızlanmalarına kısacası her anıma şahitlik eden, attığım her adımda yanımda olan canım aileme ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarıma yanımda oldukları için minnettarım. Görüş ve önerileriyle bu tezin gerçekleştirilmesinde büyük katkıda bulunan ve bu süreçte güler yüzünü hiç eksik etmeyen sevgili danışman hocam Ayşe Polat’a sabrından ve bana kattıklarından dolayı çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamı gerçekleştirmemi kolaylaştıran lisenin müdür yardımcısı ve öğretmenlere de yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın geleceğimizin mimarları olan kıymetli gençlerin mücadele etmek zorunda kaldıkları durumlara karşı farkındalığın artmasına vesile olmasını ve onlar için daha güzel çalışmalar yapılmasına katkı sağlamasını diliyorum.

ÖZET

İSTANBUL'DA MESLEK LİSESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEZAVANTAJLI ÖĞRENCİLER HAKKINDAKİ FARKINDALIĞI

Savrum, Melike Yağmur

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Ayşe Polat

Temmuz, 2022. 119 Sayfa.

Bu araştırmanın amacı çok boyutlu bir dezavantajlılık kavramı ekseninde dezavantajlılık ve eğitim ilişkisini öğretmenlerin perspektifinden ortaya koymaktır. Araştırmada Meslek Lisesi öğretmenlerinin dezavantajlılığı farklı boyutlarıyla tecrübe eden dezavantajlı öğrencilere karşı algı, yorum ve davranışlarının neler olduğu araştırılmış ve öğretmenlerin kendi gözlem ve deneyimlerine göre dezavantajlı öğrencilerin eğitim ile bu dezavantajlılıklarını aşma durumlarının imkân ve kısıtları hakkındaki yorumlarının neler olduğuna yanıt aranmıştır. Bu araştırmada nitel durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görev yapan 15 Meslek Lisesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmış ve verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Analizden elde edilen bulgulara göre; Meslek Lisesi öğretmenleri dezavantajlılığa dair farklı unsurlar içeren kapsamlı bir kavrayışa sahip olmakla birlikte dezavantajlılık tanımı noktasında ortak bir fikre sahip değildir. Öğretmenlerin üzerinde en çok durduğu dezavantajlılık gerekçesi sosyoekonomik durumdur. Bunun yanı sıra öğretmenler çalışmak zorunda olan, kendisi ya da ailesinden biri suç işlemiş olan, ailesinden şiddet gören, madde bağımlılığı olan, anne babası ayrı olan ve BEP durumu olan öğrencileri dezavantajlı olarak nitelendirmektedirler. Öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin eğitimleri üzerindeki etkileri dört temel faktöre dayandırmaktadır. Bunlar; ailenin sosyoekonomik durumu, eğitim düzeyi, eğitime bakış açısı gibi aileye bağlı etmenler; ikincisi sınıf mevcudu, okulun fiziksel koşulları, öğretmenler ve rehberlik hizmeti gibi okula bağlı etmeler; üçüncüsü öğrencinin kendi motivasyonu ve gelecek beklentilerine bağlı olarak öğrenciye bağlı etmenler; dördüncüsü ise eğitim sistemi, teknolojik gelişmeler ve sosyal çevre gibi dış etmenlerdir. Öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilere karşı yaklaşımlarına bakıldığında genellikle olumlu bir tutum sergilediklerini ve bu

öğrencilerin içinde bulundukları dezavantajlılık durumlarının farkında olarak onları “kazanmak” ve topluma faydalı bireyler olmalarını sağlamak adına ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalıştıklarını vurgulamaktadırlar. Öğretmenlerin dezavantajlı öğrenciler hakkında farklı pek çok çözüm önerileri söz konusudur. Öğrencilere gerekli maddi desteğin sağlanması; BEP’li öğrenciler için gerekli desteğin verilmesi; okulda idarecilerin, öğretmenlerin ve rehberlik servisinin koordineli bir şekilde çalışması; ailelerin çocukları ile ilgilenmesi ve takibini yapması bunlardan bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Öğrenciler, Meslek Liseleri, Eğitim, Öğretmenler.

ABSTRACT

THE AWARENESS OF VOCATIONAL HIGH SCHOOL TEACHERS IN ISTANBUL ABOUT DISADVANTAGED STUDENTS

Savrum, Melike Yağmur

Master's Thesis, Department of Sociology

Advisor: Dr. Ayşe Polat

July, 2022. 119 Pages.

This research aims to reveal the relationship between being disadvantaged and education from teachers' perspectives on the axis of a multidimensional concept of disadvantage. In the research, the perceptions, comments, and behaviors of vocational high school teachers towards students who experience disadvantages in different dimensions were investigated. It was sought what teachers' comments are about the opportunities and constraints for disadvantaged students to overcome these disadvantages through education. In this research qualitative case study design was used. The sample of the research consists of 15 vocational high school teachers working at Şişli Vocational and Technical Anatolian High School. The data of the research were collected through semi-structured interviews, and content analysis method was used to analyze the data. According to the findings obtained from the analysis; although vocational high school teachers have a comprehensive understanding of disadvantage that includes different elements, they do not have a common idea on the definition of disadvantage. Socioeconomic status is the most frequently emphasized reason for being disadvantaged by teachers. In addition to this, teachers identified disadvantaged students as those who have to work, who have committed a crime themselves or someone in their family, who have experienced violence from their families, who have substance addiction, whose parents are separated, and who are in Individualized Education Programs (IEP). Teachers attribute the effects on the education of disadvantaged students to four main factors. These are: family-related factors such as socioeconomic status of the family, level of education and perspective on education; secondly, school-related factors such as class size, physical conditions of the school, teachers, and counseling services; thirdly, student-related factors such as the student's own motivation and future prospects; and fourthly,

external factors such as the education system, technological developments and social environment. When we look at the teachers' attitudes towards disadvantaged students, they emphasize that they generally have a positive attitude and that they are aware of the disadvantageous situation of these students and try to do everything they can to "win" them and help them become individuals who are beneficial to society. Teachers have many different solutions for disadvantaged students. Some of these are as follows: Providing the necessary financial support to students; providing the necessary support for students with IEPs; coordinated work of administrators, teachers, and counseling services in the school; parents' interest in and follow-up of their children.

Keywords: Disadvantaged Students, Vocational High Schools, Education, Teachers.

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 2.1.1.a. Öğretim Türüne Göre Okul Sayıları (2020-2021 Öğretim Yılı)

Tablo 2.1.1.b. Öğretim Türüne Göre Öğrenci Sayıları (2020-2021 Öğretim Yılı)

Tablo 2.1.2.a. Şişli MTAL’de Alanlara Göre Öğrenci Sayısı (2021-2022)

Tablo 2.1.2.b. Şişli MTAL’de Alanlara Göre Öğretmen Sayısı (2021-2022)

Tablo 2.2. Öğretmenlerin Öğretmenlik Yılı, Şişli MTAL’deki Öğretmenlik Yılı, Cinsiyet ve Branşlarına Göre Dağılımları

Tablo 2.5.a. Kod ve Tema Listesi İlk Taslak

Tablo 2.5.b Kod ve Tema Listesi Son Hali

Tablo 2.6. Öğretmenlerin Meslek Lisesi Öğrencileri Hakkında Görüşleri

Grafik 2.1. Okul türüne göre ortaöğretimde toplam öğrenci sayılarında yaşanan değişim (2015-2021)

KISALTMALAR

BEP: Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

MTAL: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

OKS: Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı

PISA: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı

THU: Topluma Hizmet Uygulamaları

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
Araştırmanın Amacı	2
Araştırmanın Önemi.....	4
BÖLÜM 1.....	6
Dezavantajlılık ve Türkiye’de Liselerde Dezavantajlılık Sorunsalı.....	6
1.1. Dezavantajlılık: Tanım ve Boyutları	6
1.1.1. Dezavantajlılıkla İlgili Bilimsel Çalışmalar.....	9
1.1.1.1. Dezavantajlılık ve Eğitim Araştırmaları	9
1.1.1.2. Eğitim Dışı Dezavantajlılık Çalışmaları	14
2.1. Türkiye’de Lise Eğitim Sistemi.....	16
2.1.1. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sistemi	19
2.1.2. Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	23
3.1. Lise Dezavantajlılık Araştırmaları	25
3.1.1. Aile ve Eğitim	27
3.1.2. Öğrencilerin Meslek Seçimi ve Toplumsal Hareketlilik.....	30
3.1.3. Liselerde Suç ve Disiplin Problemleri	31
3.1.4. Toplumsal Uyum, Dışlanma ve Yabancılaşma	34
BÖLÜM 2.....	37
Yöntem ve Bulgular: Öğretmenlerin Gözünden Dezavantajlılık	37
2.1. Araştırma Modeli	37
2.2. Örneklem.....	37
2.3. Etik İzin ve Görüşme Süreci.....	40
2.4. Veri Toplama Aracı: Görüşmeler	41
2.5. Verilerin Analizi	42
2.6. Arkaplan: Sahadaki Öğrenci Profili.....	45
2.7. Bulgular I: Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Dezavantajlılık Tanımları51	
2.7.1. Düşük sosyoekonomik gelirli aileden gelmek	53
2.7.2. Öğrencinin çalışma durumu	54
2.7.3. “Sorunlu olma”.....	55
2.7.4. Suç durumu	55
2.7.5. Ebeveyn boşanması ve ebeveyn vefatı.....	56

2.7.6.	Madde bağımlılığı	57
2.7.7.	Cinsiyet.....	58
2.7.8.	BEP’li olma	59
2.8.	Bulgular II: Öğretmenlere Göre Dezavantajlılığa Etki Eden Faktörler	
	61	
2.8.1.	Okula Bağlı Etmenler.....	61
2.8.1.1.	Öğretmen Faktörü	61
2.8.1.2.	Okul Faktörü	65
2.8.1.3.	Sınıf Faktörü	68
2.8.1.4.	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri	71
2.8.2.	Aileden Kaynaklı Etmenler.....	74
2.8.3.	Öğrenci Kaynaklı Etmenler.....	81
2.8.4.	Dış Etmenler.....	82
2.8.4.1.	Eğitim Sistemi.....	82
2.8.4.2.	Teknolojik Gelişmeler	84
2.8.4.3.	Sosyal Çevre Etkisi	86
BÖLÜM 3		87
Öğretmenlerin Dezavantajlılıkla Mücadele Stratejileri		87
3.1.	Duygusal Etkiler	87
3.2.	Zorluklar	90
3.3.	Öğretmenlerin Tutum ve Davranışları.....	92
3.3.1.	Disiplini Korumaya Yönelik Sergilenen Tutum ve Davranışlar	93
3.3.2.	Öğrenciyi Kazanmaya Yönelik Sergilenen Tutum ve Davranışlar	96
3.4.	Dezavantajlılığı Eğitimle Aşma ve Öneriler.....	101
3.4.1.	Eğitim: Maddi Kazanımlar	101
3.4.2.	Eğitim: Manevi Kazanımlar	102
3.4.3.	Öneriler.....	104
SONUÇ VE ÖNERİLER		111
KAYNAKÇA		116
EKLER		120
EK-1 Görüşme Formu		120

Giriş

Toplumsal olarak dezavantajlılık sosyoekonomik durum, cinsiyet, etnik köken, dini veya politik kimlik gibi farklı unsurlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dezavantajlı grupların önemli bir kesimini de çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Çocukların ve gençlerin geleceğin inşasındaki rolleri ve toplumu şekillendirecek bireyler oldukları göz önüne alınacak olursa, her birinin barınma, giyim, sağlık, eğitim gibi temel haklara erişiminin sağlanmasının ne kadar kritik bir öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çerçevede dezavantajlılık ile ilintili en temel konulardan biri de eğitimidir. Bireylerin eğitim sürecini olumlu ve olumsuz yönde etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Aile, yaşanılan çevre, arkadaş ortamı, okul iklimi, öğretmen tutum ve davranışları bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bireyin toplumsal dezavantajlı olup olmama durumu da eğitim sürecini etkilemektedir. Kişilerin dezavantajlılık statüsü kimi zaman ailelerinin sosyoekonomik düzeyinden, kimi zaman bedensel veya zihinsel engellilikten, kimi zaman da bir ülkede sığınmacı bulunmalarından kaynaklanabilir ki bu da söz konusu bireylerin eğitimden yararlanma imkânları etkilemektedir. Yapılan araştırmalar dezavantajlı konumdaki öğrencilerin akademik başarılarının genelde daha düşük olduğunu göstermektedir. Eğitimin dezavantajlı öğrenciler için bir fırsat olup olmayacağı ya da hangi şartlarda dezavantajlılığı aşmak için önemli olanaklar sağladığı tartışılan konulardır.

Bu bağlamda Türkiye özelinde öğrencileri bir meslek alanına yönlendirmeyi amaç edinen Meslek Liselerinin, dezavantajlı öğrencilerin meslek ve iş edinme ve dezavantajlılıklarını aşip toplumsal statülerini yukarı doğru çıkarma noktasında önemli bir eşik sağlayabilecekleri düşünülebilir. Eğitim, daha özelde Meslek Liseleri, dezavantajlı bireylerin içinde bulundukları dezavantajdan kurtulmaları ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmeleri için önemli bir aşama olabilmektedir. Ancak bireyin kendi dezavantajlı pozisyonu haricinde eğitim gördüğü okulun koşulları, öğretmenleri ve arkadaş ortamı gibi başka unsurlar da eğitimini olumsuz etkileyebilir ve eğitimin bir fırsata dönüşmesi önünde engeller teşkil edebilir. Bu nedenle dezavantajlı öğrencilerin sağlıklı bir eğitim sürecine sahip olabilmeleri için bu

engellerin doğru şekilde tespit edilmesi ve giderilebilmesi için de gerekli çalışmaların ilgili birimler tarafından yapılması gerekmektedir.

Bu araştırmada düşük sosyoekonomik durumlu ailelerden gelen, mülteci, madde bağımlısı, sabıkalı, özel gereksinimli gibi farklı kategorilerde dezavantajlı olarak tanımlanan öğrenciler hakkında öğretmenlerin neler düşündüğü ve bu tarz öğrenciler hakkında öğretmenlerin algı, yorum ve davranışlarının neler olduğu sorularına yanıt aranmaktadır. Öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreçlerini en yakından gözlemleyebilen kişilerdir. Bu nedenle öğretmenlerin bu öğrencilerle ilgili yaşadıkları deneyimlere ait görüşleri, eğitimin bu öğrenciler için bir imkân olup olamayacağı konusunda da bir fikir verecektir. Dolayısıyla öğretmenlerin kendi gözlem ve deneyimlerine göre dezavantajlı öğrencilerin eğitim ile bu dezavantajlılıklarını aşma durumlarının imkân ve kısıtları hakkındaki yorumlarının neler olduğu bu araştırmada yanıt aranan temel bir sorudur. Böylece bir yandan dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreci kapsamlı bir şekilde ele alınırken bir yandan da öğretmenlerin süreci nasıl deneyimledikleri kendi perspektiflerinden aktarılmış olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada dezavantajlılık, sosyoekonomik durum gibi yalnızca tek bir kriterle sınırlandırılmamış aksine mevcut çalışmalardaki farklı dezavantajlılık tanımları kullanılarak çok boyutlu bir dezavantajlılık kavramı ekseninde konu irdelenmiştir. Bu kapsamda sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocukları, aile içinde suç veya şiddete maruz kalan gençler, madde bağımlılığı olan gençler, özel gereksinimli gençler ve çalışmak zorunda olan gençler gibi dezavantajlılığı farklı boyutlarıyla tecrübe eden dezavantajlı bireyler ele alınacaktır. Bu tezin amacı dezavantajlılık ve eğitim ilişkisini öğretmenlerin perspektifinden ele almaktır.

Eğitimin dezavantajlılığı aşma noktasında önemli bir role sahip olduğundan şüphe yoktur, en azından modern toplumun eğitime atfettiği temel misyonlardan biri budur. Eğitim meslek edinmenin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla iyi bir eğitime sahip bireyler toplumda daha üst pozisyonadaki mesleklere ve bunun sonucunda toplumda daha üst statülere gelme, bulundukları dezavantajlı konumdan kurtulma imkânına sahiptir. Fakat benzer imkânlara sahip olmayan bireyler, içinde bulundukları olumsuz koşulların etkisiyle çoğu zaman eğitimde başarı noktasında geride kalmaktadırlar. Bu

nedenle eğitime erişimdeki eşitsizlik bireyleri çoğu zaman bu kısır döngünün içine hapsedmektedir. Eğitim bu zinciri kırarak daha iyi hayat şartlarına sahip olmak için bireylere olanak tanımaktadır. Bu nedenle dezavantajlı konumdaki bireylerin eğitime katılımları hem kendileri için hem de toplum için son derece önemlidir.

Bu kapsamda eğitimde eşitsizlik problemini ele alan birçok çalışma mevcut olduğu gibi eğitim ile dezavantajlı gruplara imkân tanınırsa bu öğrencilerin çok iyi başarılar elde ettiklerine dair birçok örnek de mevcuttur. Eğitimin bireyin çoğu açıdan kendi seçimine bağlı olmayan dezavantajlılığını aşma noktasında tek başına yeterli olmasa da en önemli etkenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Dezavantajlı öğrenciler için eğitimin bir imkân olarak değerlendirilebilmesi eğitim sürecini verimli ve sağlıklı bir şekilde geçirmelerine bağlıdır. Burada da şüphesiz okula ve eğitimcilere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Öğrenciler günün uzun bir zamanını okulda geçirmektedir. Okulda geçirilen süre zarfında da öğrencilerin birincil ilişki kurduğu kişiler öğretmenlerdir. Öğretmenlerin öğrencilerle ilişkileri, öğrencileri tanımaları ve öğrencilerin durumuyla ilgili farkındalıkları öğrencileri doğru şekilde yönlendirme noktasında başat bir öneme sahiptir. Bu sayede öğrencilerin okulda karşılaştıkları olumsuzlukların giderilmesi noktasında çalışmalar yapılabilir, eğitimlerindeki aksaklıklara neden olan faktörler belirlenerek gerekli tedbirler alınabilir ve sorunlara yönelik çözüm üretilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreci üzerindeki etkisi anlaşılabilir.

Bu çalışmada da dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreçlerindeki olumlu ve olumsuz faktörlerin, eğitimin dezavantajlı öğrenciler için sunduğu imkân ve sınırlılıkların neler olduğu araştırılmaktadır. Bu konuda eğitimin dezavantajlı öğrenciler için gerçekten bir imkân olup olamayacağı, hangi durumlarda eğitimin yetersiz kaldığı sorularına yanıt aranmaktadır. Bunun yanı sıra dezavantajlı konumda bulunmanın öğrencilerin ders başarıları, akran ilişkileri ve öğretmenlerle ilişkileri gibi eğitim sürecinin farklı unsurları üzerindeki etkileri de ele alınmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda öğretmenlerle mülakatlar gerçekleştirilerek onların perspektifinden araştırma sorularına yanıt aranıp öğretmenlerin dezavantajlı gruplarla yaşadıkları deneyimler incelenmektedir.

Araştırmanın Önemi

Literatürde dezavantajlı öğrencilerin eğitime katılımına dair birçok çalışma bulunmasına rağmen yapılan bu çalışmalar genellikle eşitsizlik bağlamında ele alınmıştır. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalarda eğitimde ailenin rolü, okulda yabancılaşıma ve dışlanma, çocuk suçluluğu ve çocuğun şiddet algısı gibi öğrencilerin eğitim ve meslek seçim süreçlerini etkileyen ve dezavantajlılığın nedenleri veya sonuçları olarak ele alınabilecek faktörler incelenmiştir. Ancak bu araştırmalardaki faktörlerin her biri araştırma bazında ayrı ayrı ele alınmıştır. Oysaki öğrencilerin eğitim sürecini etkileyen faktörlerin bütüncül değerlendirilmesi, birbirini etkileyen ve aynı zamanda tetikleyen unsurlar olarak ele alınması daha yararlı olabilir. Dezavantajlılık salt belirli kriterlere indirilmeyip daha geniş bir perspektiften ele alınırsa eğitimde dezavantajlı öğrencilere karşı farkındalığın artırılması daha iyi sağlanmış olacaktır. Eksikliklerin giderilmesi, okul, öğretmen, veli ve öğrenci iş birliği ile bu öğrencilerin topluma kazandırılması için gerekli zemin hazırlanmış olacaktır. Bu çerçevede bu araştırmada dezavantajlılık çok boyutlu olarak ele alınıp dezavantajlı öğrencilerin eğitime katılımları ve eğitim süreçlerine dair kapsamlı bir çalışma ortaya koymak hedeflenmiştir.

Ayrıca mevcut çalışmaların daha çok dezavantajlı gruplarda yer alan sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocukları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamdaki araştırmalar dezavantajlı öğrencilerin eğitime katılım durumlarında ailenin durumunun öğrencinin eğitimi üzerindeki etkisini ele alıp bu öğrencilerin başarı durumu ve buna bağlı olarak gittikleri lise türlerinin farklılaşmasına değinmekte, söz konusu öğrencilerin sosyal hayatta ve okulda karşılaştığı problemlere odaklanmaktadır. Mevcut literatürde öğretmenlerin dezavantajlı gruplarla tecrübelerinden yola çıkılarak onların okulda eğitim sürecini etkileyen faktörler, sosyal ilişkileri, başarı durumları, sınıfta karşılaşılan zorlukları öğretmenlerin perspektifinden anlamaya yönelik çalışma yok denecek kadar azdır.

Benzer şekilde dezavantajlılıkla ilgili mevcut çalışmaların çoğunluğu öğrenciler ile gerçekleştirilmiş olup, araştırma yöntemi olarak da genellikle nicel veya karma yöntem tercih edilmiştir. Öğrencilerin gözünden eğitime katılım ve eğitimin etkileri üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ise öğrenciler yerine öğretmenlerle gerçekleştirilen bir nitel araştırmadır. Böylece öğretmenlerin aktaracakları bilgiler ve

tecrübeler anket sorularına verilen cevaplarla sınırlı kalmayıp, öğretmenlere daha genel bir bakış açısıyla, daha özel tecrübelerini aktarma imkânı verilmiş olacaktır.

Bu yüksek lisans tezi üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mevcut literatürdeki çalışmalar daha detaylı ele alınarak bu çalışmanın önemi ve sorunsalı tekrar daha kapsamlı olarak ortaya konulmuş olacaktır. İkinci bölümde bu tez çalışmasında kullanılan araştırma desenine, örneklemine, veri toplama sürecine ve elde edilen bulguların analizine “Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Dezavantajlılık Tanımları” ve “Öğretmenlere Göre Dezavantajlılığa Etki Eden Faktörler” başlıkları altında yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise “Öğretmenlerin Dezavantajlılıkla Mücadele Stratejileri” başlığı altında öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilerle deneyimlerinde hissettikleri, karşılaştıkları zorluklar, öğrencilere karşı tutum ve davranışları ele alınacak ve öğretmenlere göre Meslek Liselerinin dezavantajlılığı aşma noktasında sağladığı imkanların neler olduğu ve dezavantajlı öğrenciler için neler yapılabileceğine dair öğretmen önerilerine yer verilecektir.

BÖLÜM 1

DEZAVANTAJLILIK VE TÜRKİYE’DE LİSELERDE DEZAVANTAJLILIK SORUNSAĞI

Bu bölümde öncelikle literatürde dezavantajlı grupların nasıl tanımlandığı ve dezavantajlı gruplarla ilgili yapılan çalışmalara “Dezavantajlılık: Tanım ve Boyutları” başlığı altında yer verilecektir. Bir sonraki bölümde Türkiye’deki lise eğitim sistemindeki değişimler ve mevcut sistemin nasıl olduğu ana hatlarıyla “Türkiye’de Lise Eğitim Sistemi” başlığı altında aktarılacaktır. Ardından mesleki eğitimin zaman içerisindeki değişimi, ortaöğretim sistemindeki yeri ve öğrenciler tarafından tercih edilme sırasına dair bilgiler “Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Sistemi” alt başlığında verilecektir. Sonrasında ise “Lise Dezavantajlık Araştırmaları” başlığı ile liselerde yapılmış olan çalışmalar dezavantajlılık bağlamında ele alınacaktır. Kısaca bu bölüm dezavantajlılık literatürü, Türkiye’de mevcut lise sistemi, eğitim ve dezavantajlılık çalışmaları şeklinde üç temel alt bölümden oluşmaktadır.

1.1. Dezavantajlılık: Tanım ve Boyutları

Batı dillerinden dilimize geçmiş olan dezavantaj kavramı en genel şekliyle; “sorunlara neden olan, özellikle bir şeyin veya birinin diğer şeylerden veya insanlardan daha az başarılı olmasına neden olan bir durum veya koşul” (Cambridge Dictionary, 2022) olarak tanımlanabilir. Ancak ‘dezavantajlı gruplar’ için ortak bir tanım bulunmamakta; tanımlar zamana, ülkelere ve hatta kültürlerle göre bile değişiklik gösterebilmektedir. Aşağıda bu çerçevedeki farklı birkaç temel tanıma değinilecektir. Ancak bundan önce dilsel açıdan kavramla eş anlamlı olarak kullanılan bazı sözcüklere de değinilmelidir. Dezavantajlılık kavramı daha yaygın şekilde kullanılsa da *kırılgan*, *hassas*, *incinebilir*, *savunmasız*, *risk altındaki gruplar* da kullanılan diğer akademik ifadelerdir. İngilizce literatürde *social vulnerable groups* dezavantajlı gruplar için kullanılan bir ifadedir. Sosyal dezavantajlı grup (social disadvantaged group) ve sosyal kırılgan grup (social vulnerable group) farkına dair bir çalışma yürüten Lv ve Li bu iki kavramın çoğunlukla birbirini yerine kullanıldığını belirtmiş ve özünde birbirleriyle bağlantılı olan ancak çağrışımları ve odak noktaları tam olarak aynı olmayan iki grup olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre “sosyal dezavantajlı grup” grubun sosyal olarak hayatta

kalabilirliğini vurgularken, “sosyal kırılğan grup” grubun risklere karşı direnme kabiliyetini vurgulamaktadır (2019, s.28).

Amerika’da bir Sivil Toplum Kuruluşu olan Rainbow Research 1980 yılında “dezavantajlı grup” teriminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir araştırma projesi gerçekleştirmiştir. Araştırmanın amacı dezavantajlı grupların bir listesini oluşturmak veya bir öncelik sıralaması yapmak yerine; dezavantajlı grupları tanımlamak ve sosyal eyleme ilişkin bir çerçeve oluşturmaktır. Bu nedenle araştırmada geleneksel olarak belirtilen ırk, etnik grup, yoksulluk veya cinsiyet gibi nedenlere odaklanılmamış; “dezavantajlı” kavramı daha genel bir perspektiften “kendi kendine yeterlilik için gerekli araçlara erişimin engellenmesi” olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırmacı Mayer insanların toplumun çoğunluğu tarafından faydalı bulunan özerklik, teşvik, sorumluluk, öz saygı, topluluk desteği, sağlık, eğitim, bilgi, istihdam, sermaye gibi araçlara erişimleri ve kullanımlarının reddedildiği ölçüde kendilerini dezavantajlı olarak gördüklerini ifade etmektedir (2003, s.2).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) dezavantajlı grupları şu şekilde tanımlamaktadır (1998);

“Dezavantajlı gruplar ekonomik durumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dini veya politik statüleri sebebiyle içerisinde yaşadıkları toplumda ekonomik ve toplumsal entegrasyon şartları diğer insanlara göre daha düşük olan gruplardır”.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ise daha çok çocuklar özelinde bir gruplandırma yaparak Türkiye’deki dezavantajlı grupları şu şekilde tanımlamıştır (Aktaran Çeviker vd., 2018, s. 223);

“Engelli çocuklar, az gelişmiş bölgelerdeki ve kırsal kesimdeki çocuklar ve gençler, yoksul kent ve mahallelerindeki çocuklar ve gençler, Romanlar, çatışma ortamındaki çocuklar ve gençler, anadili Türkçe olmayan çocuklar, uluslararası göçmenler ve dezavantajlı tüm diğer gruplar olarak kabul edilmektedir.”

İnsan hakları yaklaşımı perspektifiyle ele alındığında ise “insan hakkına yaraşır bir hayat sürme olanağından mahrum olanlar/bırakılanlar” olarak ırkı, dini, kıyafeti, mesleği, siyasi görüşü gibi özelliklerinden dolayı temel insani haklardan toplumun

diğer bireyleriyle eşit ölçüde yararlanamayan tüm bireyler dezavantajlı gruplar içerisinde giriyor kabul edilmektedir (Serdar, 2019, s.6).

Türkiye’de ‘1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar’ başlıklı bir çalışma gerçekleştiren Abdullah Elmas ise araştırmasında dezavantajlı grupları “içerisinde bulundukları toplumun temel ekonomik, kültürel ve sosyal kaynaklarından mahrum kalan veya mahrum bireylerden oluşan gruplar” olarak tanımlamaktadır (2018, s. 946). Bu tanım kapsamında Elmas Türkiye’deki dezavantajlı grupları şu şekilde sıralamaktadır; işsizler, yoksullar, eğitimsizler, sosyal güvenliği olmayanlar, evsizler, ayrımcılığa uğrayan sosyal gruplar, bağımlılar, engelliler, çocuklar ve Romanlar.

Sosyal bir varlık olan insan hayatını bir toplum içerisinde idame ettirmektedir. Ancak toplum içerisinde her bireyin sahip olduğu imkân ve yaşam koşulları aynı değildir. Ayrıca bu imkân ve koşullar zamana, toplumsal dinamiklere, sosyal, kültürel ve siyasi gelişmelere göre de değişiklik göstermektedir. Tüm bu değişimler de toplumsal düzende farklı grupların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da bazı gruplar diğerlerine göre dezavantajlı olarak değerlendirilmektedirler. Bu nedenle sürekli değişim halinde olan toplumsal düzende birçok değişkenden etkilenen dezavantajlılığın tanımını yapmak güçleşmektedir. Dezavantajlılık durumunun netleştirilememesi ve dezavantajlılığın ülkeden ülkeye farklılık gösteriyor olması kavram tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır (Küçükali, 2020, s.12).

Geleneksel bakış açısına göre dezavantajlılık daha çok ekonomik yoksunlukla ilişkilendirilip yoksul kesim dezavantajlı kabul edilirken zaman içerisinde kültürel ve sosyal özellikler de bu kavram tanımında belirleyici faktörler olarak ele alınmaya başlanmıştır. Yaşanan savaşlar, göçler, teknolojik gelişmeler gibi birçok değişim yeni grupların doğmasına ve belli grupların da dezavantajlı olarak değerlendirilmeye başlanmasına neden olmuştur.

Ayrımcılık ve *sosyal dışlanma* dezavantajlılıkta öne çıkan kavramlardır. Bu nedenle sosyal sorunların değişmesine bağlı olarak yeni dezavantajlı gruplar doğmaktadır (Serdar, 2019, s.6). Bunun yanı sıra bu gruplar birden fazla açıdan dezavantajlı olabilmektedirler. Çünkü bir dezavantajlılık durumu başka bir durumu etkileyebilir ya da sonucu olabilir. Yoksul olan birinin aynı zamanda işsiz olması ya da yoksul ailedeki bir çocuğun çalışmak zorunda olması bunlara örnektir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin dezavantajlı grupların oluşmasında önemli bir etken olduğuna dikkat çeken Elmas, yapısal nedenlerden kaynaklanan dezavantajların “mutlak” olarak nitelendirilirken, toplum ve kültür tarafından inşa edilen dezavantajların ise “görelî” olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (2018, s. 946). Ancak bu mutlak ve görelî ayrımı mutlaklaştırılmayıp sadece araçsal bir farklılık olarak ele alınması dezavantajlılığın çok boyutlu ele alındığı bu çalışma kapsamında daha tutarlı bulunmaktadır.

Özetle literatürde dezavantajlılık kavramının sadece belirli (spesifik) bir grup için kullanılmıyor oluşu, süreç içinde sosyal, kültürel, ekonomik değişimlere bağlı olarak farklı grupları içerecek şekilde kullanılması ve ilintili ancak aynı zamanda farklı anlamlar içeren terimlerle bazen eş anlamlı gibi kullanılıyor olması kavrama ilişkin tanımsal zorluklardan bazılarıdır. Kimlerin dezavantajlı olarak değerlendirileceğinin tek bir kriteri bulunmamaktadır. Bunu bir dezavantaj olarak görmek yerine bu çalışmada tek bir tanım ile sınırlı kalmadan, literatürdeki farklı tanımlamalardan yola çıkarak dezavantajlılık geniş bir perspektifte ele alınmaktadır. Böylece yalnızca tek bir yönden dezavantajlı bulunan öğrencilere değil farklı açılardan çeşitli dezavantaj(lar)ı bulunan öğrencilerin eğitim süreci değerlendirilmektedir.

Aşağıda dezavantajlılık alanında yapılan akademik çalışmalara değinildikten sonra bir sonraki bölümde Türkiye’deki lise eğitim sistemine geçilecektir.

1.1.1. Dezavantajlılıkla İlgili Bilimsel Çalışmalar

Sosyal bilim literatüründe dezavantajlı gruplarla ilgili birçok çalışma mevcuttur. Çeşitli akademik alanlarda yapılan çalışmalar konunun farklı boyutlarını ele almaktadır. Bu bölümde söz konusu araştırmalar eğitim alanındaki çalışmalar ve diğer konular ile ilgili yapılmış olan çalışmalar olarak iki ana alt başlık altında incelenecektir. Dezavantajlı grupların eğitim süreçlerine yönelik çalışmalar “Dezavantajlılık ve Eğitim Araştırmaları” başlığı altında, diğer farklı konulara yönelik çalışmalar ise “Eğitim Dışı Dezavantajlılık Çalışmaları” başlığı altında ele alınacaktır.

1.1.1.1. Dezavantajlılık ve Eğitim Araştırmaları

Dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreci hakkında farklı alanlarda çeşitli konular üzerinde akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Literatürde mültecilerin Türkçe

öğrenim sürecini etkileyen faktörler, sosyoekonomik anlamda dezavantajlı bulunan öğrencilerin akademik başarıları, öğretmen adaylarının dezavantajlı öğrencilere eğitim verme deneyimleri, sınıf öğretmeni adaylarının öğrencilerin özel gereksinimlerine yönelik farkındalığı, özel gereksinimli çocukların eğitim hakkının sağlanmasında okul müdürlerinin rolleri gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca akademik çalışmalarda öğrenciler, öğretmen adayları, öğretmenler, okul müdürleri ve veliler gibi eğitim sürecindeki farklı aktörlerin görüşlerine dair çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Dezavantajlı öğrencilerin eğitim sürecine yönelik akademik araştırmalara bu başlık altında yer verilecektir.

Aytaş ve Kardaş (2014) yoksulluk, ailede suça bulaşma, tek ebeveynlik, korunmaya muhtaçlık gibi farklı dezavantajlılık durumu bulunan 5. ve 7. sınıfta eğitim gören toplam 42 öğrenci ile dezavantajlı öğrencilerin okuma anlama gelişimleri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışma kapsamında araştırmacılar dezavantajlı çocukların Türkçe öğreniminde okuma-anlama gelişimlerini etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamış ve dezavantajlı çocukların daha etkin ve kalıcı Türkçe öğrenimi için neler yapılması gerektiğini tartışmışlardır. Nitel ve nicel veriyi birlikte kullanan araştırmacıların elde ettiği bulgular; dezavantajlı grupta yer alan öğrencilerin uygulanan okuma ve anlama çalışmalarında özel bir çabaya ihtiyaç duyduğu, katılımcı gözlem sonucunda elde edilen verilerin de bunu kanıtlar nitelikte olduğudur. Bu bağlamda araştırmacılar dezavantajlı öğrencilerin eğitimi sürecinde gerekli önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekerek bu öğrencilerin eğitim sürecini etkin bir şekilde gerçekleştirebilmeleri ve topluma kazandırılmaları noktasında birçok kurumun iş birliği içinde olması gerektiğini, özellikle de Millî Eğitim Bakanlığı, eğitim fakülteleri, yerel yönetimler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının birlikte hareket etmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Fındık ve Kavak (2009) ise dezavantajlı öğrencilerin akademik başarıları üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Türkiye’de 2009 yılında 56 il ve toplam 170 okuldan 4996 öğrencinin katılım gösterdiği PISA’da sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin PISA 2009 başarılarını incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemini sınava katılan 15 yaş grubu öğrenciler içerisindeki dezavantajlı yüksek başarı gösterenler 282 kişi ve dezavantajlı düşük başarı gösterenler 831 kişi oluşturmuştur. Marmara bölgesi dezavantajlı yüksek başarılı öğrenci oranı bakımından en yüksek bölge iken

Güneydoğu Anadolu bölgesi bu oranın en düşük olduğu bölgedir. Elde edilen bulgulara göre, dezavantajlı yüksek başarı gösteren kız öğrencilerin oranı erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Bu da “erkek öğrencilere göre daha fazla kız öğrencinin dezavantajlı sosyoekonomik altyapılarının üstesinden gelme başarısını ortaya koyduğunu” göstermektedir (s.262). Öte yandan PISA okuma becerileri alanında dezavantajlı yüksek başarılı öğrencilerin büyük bir çoğunluğu 3. yeterlik düzeyinde yer almaktadır. “Bu da dezavantajlı yüksek başarılı öğrencilerin, sosyoekonomik olumsuzlukların üstesinden gelebilme potansiyeline sahip olduklarını ve kendilerinden daha avantajlı akranları kadar ve hatta akranlarının daha da üstünde başarı gösterebileceklerini kanıtlamaktadır” (s.263). Fındık ve Kavak PISA 2009 sonuçlarına göre Türkiye’de dezavantajlı sosyoekonomik altyapıdan gelmesine karşın başarılı olmuş, yetersiz koşullarının üstesinden gelmiş pek çok öğrencinin bulunduğunu dikkat çekerek daha fazla eğitimsel desteğe ihtiyaç duyan kitlelere daha uygun ortamlar sağlama yönünde stratejilere gereksinim olduğunu vurgulamışlardır.

Yine dezavantajlı grupların eğitim sürecine dair bir çalışma yürüten Yaşar ve Amaç (2018) ise öğretmen adaylarının dezavantajlı öğrencilere eğitim verme deneyimleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. 10 Fen Bilgisi ve 8 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği okuyan öğretmen adayları Topluma Hizmet Uygulamaları (THU) dersi kapsamında ilk ve ortaokullarda proje geliştirmiş ve belirlenen dezavantajlı öğrencilere akademik, kültürel ve sosyal destek amaçlı eğitim vermişlerdir. Araştırmada “Öğretmen adaylarının THU dersi kapsamında dezavantajlı öğrencilere eğitim verme deneyimleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda öğretmen adaylarının yaşadıkları zorluklara değinilmiştir. Öğretmen adayları özellikle Suriyeli öğrencilerle iletişim kurma noktasında dilden kaynaklı zorluklar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Suriyeli öğrencilerin yaşamış oldukları savaşa dair kayıpları da öğretmen adaylarının duygusal anlamda zorlanmalarına neden olmuştur. Yaşar ve Amaç öğretmen adaylarının dezavantajlı öğrencilere karşı olumlu tutum geliştirebilmelerine yönelik etkinliklerin desteklenmesi gerektiğini vurgulamış ve gelecekte gerçek sınıf ortamlarına daha kolay uyum sağlayabilmeleri için eğitimleri sırasında farklı proje ve sorumluluk dersleri ile bunun sağlanabileceğine dikkat çekmişlerdir. Yaşar ve Amaç’ın araştırması öğretmen deneyimleri üzerine bir çalışma olması bakımından bu tezle benzer özellikler taşıdığı

söylenbilir. Ancak Yaşar ve Amaç'ın araştırması henüz öğretmenlik eğitimini tamamlamamış öğretmen adaylarla gerçekleştirilmişken bu tezde görüşmeler farklı hizmet yılına sahip öğretmenlerle gerçekleştirilecektir.

Öğretmen adaylarıyla bir diğer araştırma da Gürdoğan Bayır (2019) tarafından yapılmıştır. Bayır dezavantajlı grupları “toplumda yetersiz koşullarda içinde yaşayan ve bu koşullara bağlı olarak bazı yetersizliklerle baş etmek durumunda kalan gruplar” olarak tanımlamıştır. Bu grupta yer alan çocukların eğitsel gereksinimlerinin dikkate alınması bakımından sınıf öğretmeni adaylarının farkındalığına ilişkin araştırma yapan Bayır, üçüncü ve dördüncü sınıf olmak üzere toplamda 74 sınıf öğretmeni adayıyla görüşme gerçekleştirmiştir. Bayır, sınıf öğretmeni adaylarının dezavantajlı gruplarla eğitim sürecine ilişkin görüşlerini aile, çocuk, kurum/kişiler ve öğrenim etkinlikleri temaları çerçevesinde ele almıştır. Aileye ilişkin bulgularda sınıf öğretmeni adaylarının ailelerle görüşme yapma ve ailelere eğitim verme konusunda görüş bildirdikleri ve eğitim sürecinde ailenin rolünü önemsedikleri belirtilmiştir. Çocuğa ilişkin bulgularda ise “sorunun nedenini belirleme, çocuğu tanıma, çocuğa güven verme, çocuğu ilgi duyduğu alana yönlendirme, çocuklara eşit davranma, çocuğa eğitim verme, model olma ve çocuğa sorumluluk verme” gibi noktaların çocukla ilgili yapılabilecekler olarak belirtilmiştir. Rehber öğretmene başvurma, gerekli kurumlara başvurma ve yakın çevreyi tanıma ise sınıf öğretmeni adaylarının dezavantajlı gruplardaki çocuklarla olan eğitim sürecinde farklı kurum/kişiler ile iş birliği yapılması gerektiği görüşünden hareketle belirtilmiş görüşlerdir. Son olarak öğretim etkinliklerine ilişkin görüşler ise farklı alanlarda etkililer yapma, materyallerden yararlanma, sınıfa uzman çağırma ve bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlama şeklinde verilmiştir.

Eğitim hakkının öncelikli olarak çocuklar olmak üzere her bireyin en temel hakları arasında olduğunu belirten Taşdelen vd., (2014), risk altındaki çocuklar olarak ifade ettikleri dezavantajlı çocukların eğitime erişimlerinin diğer çocuklara göre daha zor olduğuna dikkat çekmektedir. Oyun çağındaki bu çocukların oyun oynaması, okula gitmesi gerekirken bu zamanı gelişimlerini engelleyen boyutlarda geçirmek durumunda kaldıklarını vurgulayan Taşdelen vd., dezavantajlı çocukları şu şekilde gruplandırmıştır; sokak çocukları, suça itilmiş çocuklar, çalışan çocuklar, istismara maruz kalmış çocuklar, göç etmiş, mülteci çocuklar ve davranış bozukluğu, dikkat

eksikliği ve hiperaktivite sendromu gibi ruhsal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar. Bu grupların birbirinden ayrı değil aksine iç içe geçmiş olduğuna örneğin, sokak çocuklarının bir kısmının aynı zamanda suça itilmiş çocuklar olduğunu belirtmektedirler.

Özel gereksinimli öğrenciler üzerine bir araştırma yürüten Katıtaş (2019) ise Ankara'daki ilkokul ve özel okullardaki öğretmen, okul müdürü ve velilerle nicel ve nitel araştırma tekniğiyle gerçekleştirdiği araştırmasında, özel gereksinimli çocukların eğitim hakkının sağlanmasında okul müdürlerinin rollerine ilişkin müdür, öğretmen ve veli görüşlerini incelemiştir. Katıtaş araştırmasının nicel aşaması için 490 öğretmene araştırmacı tarafından geliştirilen “Özel Gereksinimli Çocuklara Eğitim Hakkının Sağlanmasında Okul Müdürlerinin Rollerini Ölçme Aracı” uygulamış ve ölçeğe ayrıca üç açık uçlu soruya yer vermiştir. Araştırmanın nitel aşamasında ise kamu ve özel eğitim okullarında görev yapan 12 okul müdürü ve özel gereksinimli çocuğu bu okullarda öğrenim gören 12 öğrencinin velisi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra 30 öğretmen ile de yazılı görüşme yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, okul müdürleri özel eğitim/kaynaştırma eğitiminin kavramsal çerçevesine yönelik temel düzeyde bilgi düzeyine ve özel eğitim mevzuatına hâkim olmakla birlikte uygulama noktasında yetersiz kalmakta ve bu bağlamda sorunlar yaşanmaktadır. Öğretmenler, okul müdürleri ve velilerin değindiği problemler okul ve sınıflarda fiziki şartların ve özel eğitim alan mezunu öğretmen sayısının yetersiz olmasına yöneliktir. Ayrıca öğrencilerin özel gereksinimlerinin türü, derecesi ve sınıf düzeyi dikkate alınmadan sınıflara yerleştiriliyor olması da ifade edilen bir diğer sorundur.

İlgar (2017) ise öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilerle ilgili farkındalığını incelemek üzere İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi'nde farklı branşlarda öğretmenlik okuyan ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflardan toplamda 26 öğretmen adayıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda İlgar'ın elde ettiği bulgular şu şekildedir; öğretmen adayları özel gereksinimli çocukların kim olduğunu bilmekte ve doğru tanımlayabilmekte iken çoğu öğretmen adayı özel gereksinimli çocuklarla nasıl iletişim kuracağı ve öğretimi nasıl gerçekleştireceği konusunda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Öte yandan öğretmen adaylarının çoğu sınıflarında özel gereksinimli öğrencinin bulunması durumunun kendilerini kaygılandırabileceğini

ifade ettikleri belirtilmiştir. Aile ile iletişimde olmanın önemli olduğunu belirtenler ise azdır.

Dezavantajlı öğrencilerin eğitime yönelik araştırmalara bakıldığında yapılan çalışmaların genellikle eğitimin belli bir boyutuna odaklandığı ya da sosyoekonomik, özel gereksinimli olması gibi belirli bir dezavantaja sahip bireylerle ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerle gerçekleştirilen çalışmalar da çok azdır. Literatürde farklı dezavantajlı gruplara yönelik lise öğretmenlerinin perspektifinden bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Lise çağının bir sonraki adımı üniversiteye ya da bir işe başlama, daha genel tabirle hayata atılma dönemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda dezavantajlı öğrencilerin lise eğitim süreçlerinin kritik olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada geniş bir dezavantajlılık tanımı benimsenerek Meslek Lisesindeki dezavantajlı öğrencilerin eğitim sürecine odaklanılmaktadır.

1.1.1.2. Eğitim Dışı Dezavantajlılık Çalışmaları

Literatürde dezavantajlı gruplara yönelik eğitim haricinde başka konularda da çalışmalar mevcuttur. Dezavantajlı grupların sosyal uyumları, çocukların deneyimledikleri farklı dezavantajlılık durumları ve çocuk suçluluğu bunlardan bazılarıdır. Aşağıda dezavantajlılığa yönelik bazı akademik çalışmalara yer verilecektir.

Çeliker vd. (2018) UNICEF'in Türkiye'deki dezavantajlı grup tanımına göre dezavantajlı grupların sportif etkinliklere uyumuna yönelik bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma kapsamında araştırmacılar bu gruplara ilişkin yapılan proje ve destekleri incelemiş ve bu grupların sosyal uyum sağlamalarına yönelik spor ortamına katılımlarının teşvik edilmesini dikkate alarak, Avrupa'da ve Türkiye'de bu kapsamdaki uygulamalara bakmışlardır. Türkiye'de bu anlamda olumlu uygulamaların olduğu görülmesine rağmen tüm dezavantajlı grupların spor ile sosyal uyumlarını sağlayacak proje ve programların istenilen düzeyde olmadığı sonucuna varmışlardır. UNICEF'e göre dezavantajlı grupların sosyal uyumlarında sportif faaliyetler önemli bir etkiye sahip olduğu ancak Türkiye'de bu amaçla yeterli etkinliklerin yapılmadığı vurgulanmıştır.

Bir diğerk alanda çalışma gerçekleştiren F. Kahraman ve A. Kahraman (2017) ise dünyada ve Türkiye’deki çocukların çeşitli nedenlerle sokak işiliğı, sokak ocukluğı, şiddet ile tanışma ve ocuk gelin gibi dezavantajlılığın farklı sonuçlarını deneyimlemek zorunda kaldıklarına dikkat çekmiş ve çalışmada dezavantajlılık kavramının içeriğı ve kapsamına dair tartışmalara yer vermiştir. Ayrıca ocukların deneyimlediğı farklı dezavantajlılık hallerinin dünya ve Türkiye’deki durumlarına değınmışlerdir. Araştırmacılar ocuğın dezavantajlı olma halinin hem kendi açısından hem de içinde bulundukları toplum açısından birçok olumsuzluklara neden olduğına dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda bir diğerk önemli konu da dezavantajlılık halinin nesiller arası aktarımı beraberinde getirdiğı gereğıdir. Bu nedenle çocukların daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürmeleri için sosyal yardım uygulamalarının hak temelinde uygulanması gerektiğini, çocukların eğıtim, barınma, sağılık vs. gibi temel haklardan mahrum bırakılmaması ve sosyal içerme politikalarının da başat aktörleri olmasının önem taşıdığına dikkat çekmişlerdir.

Türkiye’de eğıtim ve yoksulluk ilişkisini ele alan Kazu (2018) ise dezavantajlılığı doğıuran faktörlere dikkat çekerek ocuk suçluluğunu, ocuk suçluluğunda aile ve okul faktörü, bu çocukların yeniden topluma kazandırılması gibi konulara yer vermiştir. Çalışmada öncelikle eğıtimin ekonomik ve sosyal getirileri ele alınmış, Türkiye’de eğıtim durumuna göre işgücü durumu, farklı gelir gruplarında ve bölgelerde eğıtim harcamaları, eğıtimin finansmanı gibi nicel veriler değıerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra eğıtim giderleri ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi elen alan Kazu Türkiye ve AB lkelerinde eğıtim ve yoksulluk durum karşılaştırmasına yer vermiştir. Kazu’nun elde ettiğı verilere göre eğıtim ve yoksulluk arasındaki kısır döngü açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye’de kıır-kent ve farklı coğrafi bölgeler arasındaki yoksulluk ve eğıtim profilleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Türkiye’deki kırsal kesimdeki yoksulluk oranı diğerk ülkelere kıyasla çok daha yüksektir. Aynı zamanda kırdan kente yoğun ve aşırı g de kentlerde imkânlardan yeterince faydalanamayan ve eğıtim ve sosyoekonomik durum açısından ortalamanın oldua altında kalan grupların doğımasına neden olmuştur. Eğıtimin toplumsal eşitsizlikleri azaltıcı bir rolü olduğunu belirten Kazu, yoksulluğı önlemede izlenecek eğıtim politikalarının kıır ve kentteki bu dezavantajlı grupların eğıtime erişimini kolaylaştıracak bir mahiyette planlanmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Yeşil vd. (2019) ise Türkiye’de dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetler üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar Türkiye’deki dezavantajlı gruplardan kadınlara, engellilere, göçmenlere, çocuklara, gençlere ve yaşlılara yönelik faaliyetleri sosyal devlet anlayışı çerçevesinde değerlendirmiş ve çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Dezavantajlı grupların topluma katılımlarının büyük bir önem arz ettiğini belirten araştırmacılar son yıllarda Türkiye’de bu gruplara yönelik hizmet, plan ve programlarda artış olduğuna dikkat çekmiş ve bu uygulamaların devam etmesi gerektiğinin ve dezavantajlı grupların hayatın tüm kesimlerine aktif olarak katılımlarının önemini altını çizmişlerdir.

Görüldüğü üzere dezavantajlı gruplara yönelik farklı alanlarda ve konularda gerçekleştirilmiş birçok çalışma mevcuttur. Dezavantajlı gruplara yönelik yapılan araştırmalar da gösteriyor ki bu grupların karşılaştıkları problemlere yönelik çalışmalar olsa da bunların yeterli düzeyde olmaması birçok kişinin dezavantajlılık halinin devam etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgili ülkemizde daha çok bilimsel araştırmaya, planlamaya, iş birliğine ve uygulamaya gereksinim vardır.

2.1.Türkiye’de Lise Eğitim Sistemi

Türkiye’de eğitim sisteminde birçok kez değişikliğe gidilmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan bu yana eğitim sisteminde önemli güncellemeler yapılmıştır. Ortaöğretime ve yükseköğretime geçiş sınavlarındaki değişiklikler, bunlara bağlı olarak müfredat güncellemeleri, lise türlerindeki değişimler gibi pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Ortaöğretim sisteminin, ilköğretim ve yükseköğretimi arasında bulunmasından dolayı eğitim sistemindeki bu hareketlilikten en çok etkilenen yapı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Çelik’in de vurguladığı üzere milli eğitim sistemindeki en kapsamlı dönüşümün ortaöğretim sisteminde gerçekleşmiş olduğu belirtilebilir (2015, s.274). Aşağıda son 15 yıl içinde gerçekleşen bu değişiklikler ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Lise eğitim süresi önceden 3 yıl iken 2005-2006 öğretim yılında 4 yıla çıkarılmıştır. 2011 yılında ise 5 yıl ilköğretim, 3 yıl ortaokul, 4 yıl lise olan 5+3+4’lü sistem, 4+4+4 olarak değiştirilmiş ve bununla birlikte 12 yıllık eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Böylece ortaöğretim de zorunlu olmuştur. Eğitim sistemindeki yenilikler sadece

bununla sınırlı kalmayıp, müfredat ve ortaöğretim ve yüksek öğretime geçiş sınavlarında da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Ortaöğretime geçiş sınavları; Liselere Giriş Sınavı (LGS), Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS), üç aşamalı Seviye Belirleme Sınavları (SBS), tek aşamalı SBS ve Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) sınavları ve son olarak 2018-2019 eğitim yılında Liseye Geçiş Sistemi (LGS) sınavı şeklinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte sınavın içerik, yapı ve biçiminde önemli değişiklikler yapılmışken, sınavla öğrenci kabul eden lise türlerinde de değişimler olmuştur.

Getirilen son sınav sistemi ve lise türlerindeki değişimle birlikte önceki yıllarda zorunlu olan ortaöğretime geçiş sınavı öğrencilerin tercihine bırakılmış ve sadece sınavla öğrenci kabul eden liselere girişte zorunlu hale gelmiştir. Böylece sınava girmeyi tercih etmeyen ya da sınavla öğrenci kabul eden liselere puanı yeterli gelmeyen öğrenciler adrese dayalı yerleştirme sistemi ile ikametlerine en yakın ve sınavsız öğrenci kabul eden 5 lise arasında tercih yapabilmekte, sınava giren öğrenciler ise sınav sonuçlarına göre yaptıkları tercihlerle bir liseye yerleştirilmektedir.

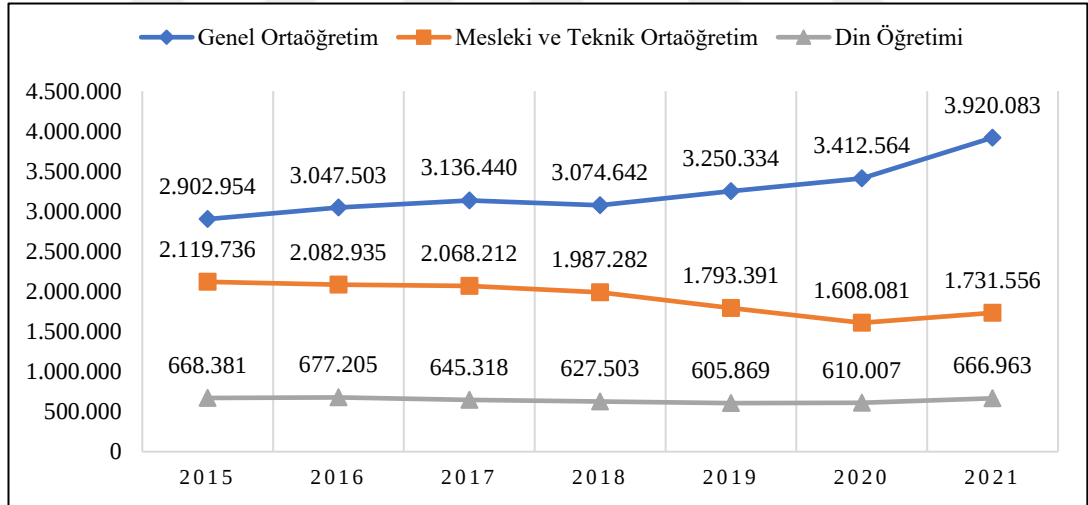
Sınav sistemi ve zorunlu öğretim süresinin yanı sıra asıl temel dönüşümlerden bir diğeri lise yapısı ile ilgilidir. 2000’li yılların başında 79 lise türü varken bu sayı ilk olarak 2008 yılında “ortaöğretimde okul çeşitliliğinin azaltılması” konulu bir genelge ile 15’e indirilmiştir (MEB,2008). Bugün en güncel haliyle şu lise türleri mevcuttur: Ortaöğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı Sosyal Bilimler Liseleri, Fen Liseleri ve Anadolu Liseleri; Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü’ne bağlı Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri, Mesleki Eğitim Merkezleri, Güzel Sanatlar Liseleri ve Spor Liseleri; Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’ne bağlı Anadolu İmam Hatip Liseleri; Çok Programlı Liseler ve Açık Öğretim Liseleri.

Ortaöğretim sisteminde gerçekleşmiş olan en etkili değişim Genel Liselerin Anadolu Lisesine dönüştürülmesiyle yaşanmıştır. Bu kapsamda 2010 yılında çıkarılan “Genel Liselerin Anadolu Lisesine dönüştürülmesi” konulu genelge ile “ortaöğretimde kalitenin artırılması, mesleki ve teknik ortaöğretime daha fazla öğrencinin yönlendirilmesi amacıyla Genel Liselerin, Anadolu Lisesine dönüştürülmesi” hedeflenmiş (MEB, 2010) ve 2005 yılında başlatılmış olan Genel Liseleri Anadolu

Lisesine dönüştürme çalışmaları 2013 eğitim yılı sonunda tamamlanmıştır. Bu dönüşümle daha fazla öğrencinin mesleki eğitime yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

Aşağıdaki Grafik 2.1.'de Genel Ortaöğretim, Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ve Din Öğretimi müdürlüklerine bağlı liselerdeki 2015-2021 yılları arasındaki öğrenci sayıları verilmiştir. Grafik incelendiğinde genel ortaöğretim liselerindeki öğrenci sayısının yıllar içinde artış gösterdiği görülmektedir. Din öğretiminin ufak değişimlere rağmen sabite yakın bir çizgide gittiği görülmektedir. Mesleki ve teknik ortaöğretim öğrenci sayısında ise 2015 yılından 2020 yılına kadar düzenli bir azalma görülmektedir. Yalnızca 2021 yılında bir artış gözlemlenmektedir. Dolayısıyla eğitim sisteminde yapılan dönüşümle daha fazla öğrencinin Meslek Liselerine yönlendirilmesi hedefine ulaşıldığını söylemek pek de mümkün değildir. Aksine bunun tersi bir eğilim gözlemlenmektedir ki bu da Milli Eğitim ve ilgili diğer birimler tarafından kapsamlı incelenmesi gereken bir konudur.

Grafik 2.1. Okul türüne göre ortaöğretimde toplam öğrenci sayılarında yaşanan değişim (2015-2021)

Kaynak: MEB istatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır.

2.1.1. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sistemi

Millî Eğitim Bakanlığına göre mesleki ve teknik eğitimin amacı “sosyal ve ekonomik sektörler ile iş birliği içinde ulusal ve uluslararası mesleki yeterliliğe, meslek ahlâkına ve mesleki değerlere sahip, yenilikçi, girişimci, üretken, ekonomiye değer katan ehil iş gücü” yetiştirmektir (MEB, 2018a, s.21). Cumhuriyet döneminin başlangıcından bu yana mesleki ve teknik eğitim bir devlet politikası olarak yürütülmüştür (Bozgeyikli, 2019, s. 3). Mesleki ve teknik eğitimin yurt genelinde yaygınlaşması amacıyla 1927-1950 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’nden 14 yasa geçirilmiştir. Mesleki eğitimin en fazla geliştiği dönem 1940-1950 yılları arasında olmuştur (Somuncu, 2020, s. 178). 1960’lı yıllardan itibaren planlı kalkınma anlayışı kapsamında hazırlanan kalkınma planlarının büyük bir çoğunluğunda mesleki ve teknik eğitimin önemine vurgu yapılmıştır. Böylece ‘90’lı yılların sonuna gelindiğinde mesleki eğitimi tercih eden öğrenci sayısı oldukça artmıştır. Ancak 1998 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından alınan katsayı kararı mesleki eğitime talebi önemli ölçüde azaltmıştır (Bozgeyikli, 2019, s. 3). 2001 yılında yeni bir kararla Meslek Lisesi mezunlarının alanlarıyla ilgili meslek yüksekokullarına sınavsız geçişine olanak tanınmıştır. Bu da Meslek Liselerindeki öğrenci sayısının tekrar artışına neden olmuştur (Somuncu, 2020, s. 181). Son yıllarda ise yukarıdaki Grafik 2.1.’de görüldüğü üzere mesleki ve teknik eğitime talep giderek azalmaktadır.

Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı okul türleri şunlardır; Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Mesleki Eğitim Merkezi, Mesleki Açıköğretim Lisesi, Özel Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. 2018 yılında Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri de Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. Aşağıdaki Tablo 2.1.1.a.’da öğretim türüne göre mevcut okul sayıları verilmiştir. Okul sayısının en fazla genel ortaöğretimde olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise mesleki ve teknik ortaöğretim gelmekte olup toplam okul sayısının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Bu orantısal kapasite mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına yönelik araştırmaların akademik, pratik ve toplumsal önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1.1.a. Öğretim Türüne Göre Okul Sayıları (2020-2021 Öğretim Yılı)

Öğretim Türü	Resmi	Özel	Açıköğretim	Toplam
Genel Ortaöğretim	3 482	3 393	1	6 876
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	4 026	396	1	4 423
Dini Öğretim (İmam hatip orta kısmı)	1 672	-	1	1 673
Toplam	9 180	3 789	3	12 972

Kaynak: MEB İstatistikleri, 2020/21, s.58

Aşağıdaki Tablo 2.1.1.b. ise 2020-21 öğretim yılındaki öğretim türüne göre öğrenci sayılarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde genel ortaöğretimde resmî kurumlardaki öğrenci sayısı mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin yaklaşık bir buçuk katı olduğu, özel kurumlarda ise bu oranın 3 katından fazla olduğu görülmektedir. Açıköğretimde bu oran neredeyse 12 katına çıkmaktadır. Genel toplamda ise genel ortaöğretimdeki liselerde eğitim gören öğrenci sayısı mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrenci sayısının 2 katından daha fazladır. Tablodaki diğer bir önemli gösterge de farklı öğretim türlerinde cinsiyete göre öğrenci sayılarındaki değişimdir. Genel ortaöğretim ve dini öğretimdeki kız ve erkek öğrenci sayılarında anlamlı bir farklılık görülmezken mesleki ve teknik ortaöğretimdeki erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısının neredeyse iki katı olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2.1.1.b. Öğretim Türüne Göre Öğrenci Sayıları (2020-2021 Öğretim Yılı)

Öğretim Türü	Resmi		Özel		Açıköğretim		Toplam	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Genel Ortaöğretim	1021399	1235580	221149	187535	672455	581965	1915003	2005080
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	942268	556039	92237	35043	68994	36975	1103499	628057
Din Öğretimi (İmam hatip orta kısmı)	258444	316577	-	-	39055	52887	297499	369464
Toplam	4 330 307		535 964		1 452 331		6 318 602	

Kaynak: MEB İstatistikleri, 2020/21, s.58

Mesleki ve Teknik eğitim veren liseler Türkiye'nin bütün illerinde bulunmakta ve birçok alanda eğitim vermektedir. Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü verilerine göre Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Mesleki Eğitim Merkezi, Mesleki Açıköğretim Lisesi, Özel Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri tarafından en çok tercih edilen ilk beş alan şu şekildedir; Elektrik-Elektronik Teknolojisi, Bilişim Teknolojileri, Sağlık Hizmetleri, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Muhasebe ve Finansman. Bu lise türleri içerisinde Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerindeki öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadır.

Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinde Anadolu Meslek ve Anadolu Teknik olmak üzere iki program sunulmaktadır. Teknik bölümlerinde öğrenciler 40 gün staj yapmakta iken, Meslek bölümlerinde ise 10 ay iş yeri eğitimi yaptırılmaktadır. Anadolu Teknik programı daha çok akademik ağırlıklı bir eğitime sahiptir ve öğrenciler bölüme 8. sınıf sonundaki merkezi sınavlarla yerleşmektedirler. Anadolu Meslek programı ise daha çok uygulamaya yönelik bir eğitim sunmaktadır. Anadolu Meslek bölümlerinin ana hedefi mezun olan öğrencilerin yüksekokula devam etmesinden ziyade nitelikli teknik eleman ihtiyacının karşılanmasıdır (Bozgeyikli, 2019, s. 4)

Mesleki alanda eğitim gören öğrencilerin profillerine ilişkin ise farklı çalışmalardan elde edilen bulguların benzer olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 12 ilinde toplam 67 okulda anket uygulaması gerçekleştiren Kayır vd. (2014), araştırmasını erkek teknik,

kız teknik, ticaret-turizm ve din eğitimi okullarından öğrencilerle yapmıştır. Kayır vd.'nin mesleki ve teknik okullardaki öğrencilerin profillerine yönelik bazı bulguları şu şekildedir: Meslek Liselerine ağırlıklı olarak düşük gelir ve eğitim grubuna mensup, kırsal kökenli, çok çocuklu ailelerin çocukları gitmektedir. Meslek Liselerini daha çok ilköğretim başarı durumu ortalama olan öğrenciler tercih etmektedir. Meslek Lisesi öğrencileri arasında ilköğretimde başarılı olanların oranı oldukça düşüktür ve öğrencilerin Meslek Lisesini tercih etme sebebi çoğunluklu bir meslek sahibi olma istekleridir (s.149).

PISA sınav sonuçları da Kayır vd.'nin bu okullardaki akademik başarıyla ilgili bulgularını destekler mahiyettedir: PISA sınav sonuçlarına göre Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri Fen Okuryazarlığı, Okuma Becerileri ve Matematik Okuryazarlığı puan türlerinin üçünde de Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir (T.C Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 2018 s.19). PISA sonuçları ayrıca Bölüm 1.1.1.1.'de ele alındığı üzere sosyoekonomik bağlamda dezavantajlı öğrencilerin daha düşük başarı gösterdiklerini de ortaya koymaktadır.

Ayrıca Eğitim Reformu Girişimi (ERG)'nin raporuna göre Türkiye'de 15 yaş grubundaki öğrencilerin en yüksek sosyoekonomik dilimden gelenler ağırlıklı olarak Fen Liseleri ya da Anadolu Liselerine gitmekte iken Meslek Liselerindeki öğrencilerin %23'ü en düşük %20'lik sosyoekonomik dilimdendir (Aktaran Yavuz vd., 2016, s.31). Bir diğer ifadeyle bu liselerdeki yaklaşık dört öğrenciden biri toplumun en düşük gelirli ailelerinden gelmektedir.

Tüm bu veriler ışığında genel itibariyle Meslek Lisesine giden öğrencilerin akademik başarı seviyesi düşük ve sosyoekonomik olarak alt gelir gruplarına sahip ailelerden gelen öğrencilerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

2.1.2. Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Günümüzdeki adıyla Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, 1959 yılında Tophane Sanat Enstitüsü'nün motor bölümünün lisenin bugün bulunduğu yere taşınmasıyla 1960-1961 yılında İstanbul Motor Sanat Enstitüsü olarak hizmete başlamıştır. 34 öğrenci ile eğitim öğretime başlayan lisenin zaman içerisinde fiziksel kapasitesi artmış, yeni programlar açılmış ve böylece farklı branşlarda da eğitim vermeye başlamıştır. 1961-1962 öğretim yılında İstanbul Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezi, 1969 – 1970 öğretim yılında ise İstanbul Motor Teknisyen Okulu açılmıştır. 1973-1974 öğretim yılına gelindiğinde ise Motor Sanat Enstitüsü'nün adı Motor Meslek Lisesi, Motor Teknisyen Okulu'nun adı da Motor Teknik Lisesi olarak değiştirilmiştir. 1982-1983 öğretim yılında Elektrik ve Elektronik bölümleri eklenip lisenin adı Şişli Endüstri Meslek Lisesi olarak değiştirilmiş ve uzun yıllar bu isimle eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Ardından lisenin bünyesinde çoğu 2000'lerin başında olmak üzere yeni laboratuvarlar açılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; Mercedes Benz Dizel Araçlar Laboratuvarı, Volkswagen Eğitim Laboratuvarı, Harley-Davidson Motosiklet Eğitim-Bakım-Onarım Laboratuvarı, Fiat Laboratuvarı, Honda Eğitim Laboratuvarı. Eğitim sisteminde gerçekleştirilen değişimler sonucu 2013-2014 öğretim yılında lisenin adı MEB tarafından Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak değiştirilmiş olup günümüzde de halen bu isimle eğitime devam etmektedir.

Şişli MTAL bugün bünyesinde Motorlu Araçlar Teknolojisi, Bilişim Teknolojileri, Elektrik-Elektronik Teknolojileri ve Metal Teknolojileri olmak üzere toplamda dört mesleki alanda eğitim vermektedir. Hem merkezi sınava hem de adrese dayalı olarak öğrenci almakta olan lisede sınavla Anadolu Teknik Programlarına (ATP), sınavsız adrese dayalı olarak ise Anadolu Meslek Programlarına (AMP) öğrenciler yerleştirilmektedir.

Şişli'de merkezi bir konumda bulunan liseye çevre ilçelerden birçok öğrenci gelmektedir. 2021-2022 öğretim yılına göre Şişli MTAL'in toplam öğrenci sayısı 1398'dir. Aşağıdaki Tablo 2.1.2.a'da alanlara göre öğrenci sayıları verilmiştir.

Tablo 2.1.2.a. Şişli MTAL’de Alanlara Göre Öğrenci Sayısı (2021-2022)

	Erkek	Kız	Toplam
Bilişim Teknolojileri	284	32	316
Elektrik-Elektronik Teknolojileri	390	19	409
Metal Teknolojileri	58	3	61
Motorlu Araçlar Teknolojisi	599	13	612
Toplam	1331	67	1398

Tablo 2.1.2.a. incelendiğinde öğrencilerin en fazla seçtikleri alanın Motorlu Araçlar Teknolojisi olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla Elektrik-Elektronik Teknolojileri, Bilişim Teknolojileri ve Metal Teknolojileri takip etmektedir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında ise okuldaki kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısı ile kıyaslanamayacak derecede az olduğu dikkat çekmektedir. Meslek Liselerinde kız öğrenci sayısının az olması öğretmenler tarafından bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir ki bununla ilgili daha detaylı tartışmaya bulgular bölümünde yer verilecektir. Şişli MTAL’de kız öğrencilerin alan tercihlerinin büyük oranda Bilişim Teknolojilerinden yana olduğu görülmektedir.

Şişli MTAL’deki toplam kadrolu öğretmen sayısı 179’dur. Öğretmenlerin alanlara göre dağılımı aşağıdaki tablo 2.1.2.b.’de verilmiştir.

Tablo 2.1.2.b. Şişli MTAL’de Alanlara Göre Öğretmen Sayısı (2021-2022)

	Erkek	Kadın	Toplam
Bilişim Teknolojileri	15	5	20
Elektrik-Elektronik Teknolojileri	28	3	31
Metal Teknolojileri	8	-	8
Motorlu Araçlar Teknolojisi	37	1	38
Kültür Dersleri	41	41	82
Toplam	129	50	179

Tabloya göre meslek öğretmeni sayılarının alandaki öğrenci sayılarıyla orantısal bir şekilde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kültür dersi öğretmenleri sayılarında cinsiyete göre bir farklılık gözlemlenmezken meslek dersi öğretmenlerinin çoğunluğu erkektir. Kadın öğretmenlerin çoğu ise Bilişim Teknoloji alanında ders vermektedir.¹

3.1.Lise Dezavantajlılık Araştırmaları

2000’li yılların başından itibaren ortaöğretime geçiş sınavları, okul türleri ve müfredatta gerçekleştirilen sık değişiklikler birçok tartışma ve eleştiriyi beraberinde getirmiştir. Diğer yandan lise türlerindeki farklılıklar kapsamında yıllardır süre gelen tartışma ve akademik çalışma alanlarından biri farklı liseler arasındaki öğrenci profilleri hakkındadır. Bu araştırmalar sadece öğrencilerin başarı düzeylerindeki farklılıklara yönelik olmayıp, okul türüne göre öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyi, meslek seçimleri, gelir düzeyleri vb. ayrışmaları ortaya koyan çalışmaları da kapsamaktadır. Konuyla ilgili Sosyoloji, Eğitim Yönetimi, Sosyal Hizmet, Sınıf

¹ Verilere 2022 eğitim yılı sonunda liseyi ziyaret edip ilgili birimle görüşülerek ulaşılmıştır.

Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık gibi farklı pek çok disiplinde çok çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Bu çerçevede öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyi, eğitim seviyesi, mesleği, ailedeki şiddet durumu, öğrencinin çalışma durumu gibi birçok faktör ele alınarak bunların eğitim başarısı, meslek seçimi, toplumsal uyuma etkisi, okul terki, disiplin vakaları, dışlanma gibi durumlarla ilişkilerinin tartışıldığı çalışmalar yürütülmektedir (Örn. Bkz. Atmaca (2018), Gülmez (1998), Dağ (2017)). Türkiye'nin farklı şehirlerinde, farklı yöntemlerle yapılmış olan bu çalışmaların bir kısmı farklı lise türlerinde yapılarak sosyoekonomik gelir düzeyi ve akademik başarı gibi faktörlerin lise türlerine göre nasıl farklılaştığına dikkat çekmektedir (Örn. Bkz. Önür (2013), Erdoğan (2019)). Bazı akademik araştırmalar ise aynı lise türleri ile yapılarak bu kez belirli bir faktörün belirli bir lise türündeki değişimini etkileyen unsurlara eğilmiş; örneğin Meslek Liselerindeki öğrencilerin sosyal hareketlilik beklentilerinin neye göre değiştiğine dair bulgular tartışılmıştır (Bkz. Yazgan (2017)). Bu çalışmalarda elde edilen bulgularda -lise türleri farklı olsun ya da olmasın-- sosyoekonomik ve sosyokültürel farklılık, ailedeki şiddet durumu, ikamet edilen semt, ebeveynlerin eğitim düzeyi gibi farklılıkların eğitim sürecini önemli ölçüde belirleyen unsurlar olduğu vurgulanmaktadır.

Tezin bu bölümünde liselerde farklı alan ve konularda yapılmış olan akademik çalışmalar, eğitim ve dezavantajlılık kapsamında tartışılacaktır. Mevcut çalışmaların ışığında hangi tür dezavantajların hangi öğrencilerin eğitim sürecini nasıl etkilediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere liselerle ilgili yapılmış olan akademik çalışmalar belirli konulara yoğunlaşmaktadır. Bu tezin literatür taraması kapsamında bu çalışmalar incelenip öne çıkan dört tema belirlenmiştir, aşağıda bunlar tanıtılacaktır. “Aile ve Eğitim” öne çıkan ilk temadır. Bu konu ile ilintili ailenin gelir durumu, ebeveynlerin eğitim düzeyleri, meslekleri gibi ailevi faktörlerin çocuklarının eğitimine etkisi ve lise türlerinde bu faktörlerin nasıl farklılaştığına dair çalışmalara yer verilecektir. İkinci tema “Öğrencilerin Meslek Seçimi ve Toplumsal Hareketlilik” olup, öğrencilerin geleceğe yönelik meslek seçimlerini etkileyen faktörler ve sosyal hareketlilik beklentilerinin farklılaştığına dair çalışmalar bu başlık altında ele alınacaktır. Bir

sonraki “Liselerde Suç ve Disiplin Problemleri” başlığı altında öğrencilerin şiddet algılarına ve okullardaki disiplin vaka türlerinin nasıl farklılaştığına dair çalışmalara yer verilecektir. Son olarak “Toplumsal Uyum, Dışlanma ve Yabancılaşma” başlığı altında öğrencilerin toplumsal uyum düzeyini etki eden faktörler, okul ikliminde dışlanma ve yabancılaşma durumlarının ortaya çıkmasındaki nedenlere dair çalışmalara değinilecektir. Bu sayede bu araştırmanın mevcut çalışmalarla bağlantısı, önemi ve alana katkısı gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Aile ve Eğitim

Aile, bireyin tutum ve değerlerinin oluşumunda, kültür aktarımında ve kişilik gelişiminde birincil basamakta yer almaktadır. Eğitim de ailede başlamakta ve birey bilinçli ya da bilinçsiz içinde büyüdüğü aileden birtakım şeyler öğrenmektedir. Okul çağına gelindiğinde ise bu eğitim görevini toplumsal kurumlardan okul üstlenmeye başlamaktadır. Fakat bu üstlenme ailenin çocuğun eğitimi üzerinde etkisini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü eğitim sadece yeni bilgiler edinmeyi sağlayan tek yönlü bir süreç değildir. Aksine eğitim “bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır” (Tezcan, 2020, s.3). Tüm bu süreçler içerisinde bireyin eğitimini etkileyen birçok faktör bulunmakta ise de bunların önemli bir kısmı aile ile ilişkilidir. Hem okul öncesi hem okul dönemi boyunca aileye ilişkin birçok unsur kişinin eğitimine doğrudan veya dolaylı şekilde etki etmektedir. Ailenin sosyoekonomik düzeyi, ebeveynlerin eğitim düzeyi, hayatta olup olmaması, beraber veya boşanmış olmaları, ailedeki şiddet, zararlı madde kullanımı gibi birçok etmen çocuğun hem sosyal hayatta hem de eğitim hayatındaki davranışları ve başarı durumunu etkilemektedir.

Literatürde bu kapsamda yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Yapılan bazı araştırmalar aile yapısının geniş ya da dar olmasının çocuğun eğitimini etkilediğini ve çocuk sayısının fazla olduğu geniş ailelerde ebeveynlerin çocukların eğitimiyle yeteri derece ilgili olamadıklarından ötürü bunun çocukların eğitimi üzerinde olumsuz bir etki yarattığını göstermektedir. Öte yandan düzensiz aile ortamı, parçalanmış ailelerde, tek ebeveynle kalan çocuklarda da uyumsuzluk düzeyinin yüksek olduğu, okul başarısızlığı ve devamsızlık, çevreye küskünlük gibi olumsuz davranışların bulunduğu ortaya konulmuştur (Tezcan, 2020, s.108-114).

Ailenin büyüklüğü kadar çocuğun eğitimini etkileyen bir diğer faktör ailenin sosyoekonomik düzeyidir. Sosyoekonomik olarak alt tabakada bulunan ailelerin çocukları yine aynı bölgede eğitim kalitesinin düşük olduğu okullarda eğitim almakta ve bunun neticesinde nitelikli eğitim alan çocukların gerisinde kalmaktadır. Dezavantajlı bölgeler niteliksiz eğitimi getirirken buralarda yaşayan çocuklara da eğitimde eşitsizliği getirmektedir (Atmaca, 2018, s. 215). Eğitimde başarısız olan öğrencilerin genel olarak yoksul ailelerden geldiği gözlemlenmektedir. Yoksulluk eğitimde başarıyı olumsuz etkilemekte bunun sonucu olarak da niteliksiz bir meslekle bireyleri yine yoksulluğa mahkûm etmektedir. Sosyoekonomik durum, ailenin eğitim ve kültür seviyesi, anne ve babanın eğitim sermayesini çocuklara aktarma gayreti ve becerisi, okulların niteliği gibi birçok faktör eğitimde eşitsizliğe neden olmaktadır. Özellikle Türkiye’de sosyoekonomik durum ile çocukların akademik başarısı arasında pozitif bir korelasyon görülmektedir (Atmaca, 2018, s. 242). Sınavla öğrenci kabul eden, nitelikli okullardaki öğrenci profillerine bakıldığında genellikle kültür seviyesi yüksek ailelerin çocuklarından oluştuğu tespit edilmiştir. Öte yandan sınavla almayan niteliksiz okullardaki çocuklar ise kültürel olarak altta kalmış ailelerin çocuklarıdır (Atmaca, 2018, s. 251).

Ailenin toplumsal konumunun bireylerin eğitimi üzerindeki etkisini ele alan Gülmez (1988) araştırmasında bireylerin eğitim başarılarında ebeveynlerin geliri, eğitim durumu, mesleği, ailenin yaşadığı çevre ve kültürel faktörler gibi değişkenlerin etkisini incelemiş ve çalışmasını iki devlet lisesinin öğrencileri ile gerçekleştirmiştir. Bunlar; Bornova Anadolu Lisesi ve Bornova Suphi Koyuncuoğlu Lisesi’dir. Bornova Anadolu Lisesi yabancı dil eğitimi veren ve öğrencileri ön eleme sınavıyla alan bir lise olarak Bornova Suphi Koyuncuoğlu Lisesi’nden eğitim hizmetleri noktasında farklılaşmaktadır. Çalışma iki liseden toplamda 112 öğrenci ile gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir; Suphi Koyuncuoğlu Lisesi’ndeki öğrencilerin ebeveynlerinin gelir düzeyi daha düşük seviyede olup, büyük bir bölümü gece kondu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Aynı zamanda bu lisedeki öğrencilerin ailelerinin örgün eğitim gerektirmeyen, bedensel iş gücü gerektiren işlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Öte yandan Bornova Anadolu Lisesi öğrencilerinin ailelerinin ise büyük bir bölümü profesyonel mesleklere sahip olup hizmet sektöründe çalışmaktadır. Elde edilen verilere göre, “ebeveynlerin eğitim düzeyleri yükseldikçe

çocuğun eğitimdeki başarısı ve sınıfı doğrudan geçme oranı yükselmektedir” (s. 141). Ebeveynlerin meslek dağılımlarına göre niteliksiz işçi çocuklarının eğitimdeki başarı düzeyleri orta derecede iken, profesyonel mesleklere sahip ebeveynlerin çocuklarının iyi ve çok iyi düzeyde başarı gösterdikleri görülmüştür. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri yükseldikçe çocukların eğitimlerinde yönlendiricilikleri ve yaptıkları eğitim harcamaları da yükselmektedir (s.143).

Önür (2013) ise Afyonkarahisar’da Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi’ndeki öğrencilerle gerçekleştirmiş olduğu çalışmada “toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde eğitimin rolü”nü tespit etmeyi amaçlamıştır. Süleyman Demirel Fen Lisesi öğrencileri sınavla alırken, Atatürk Lisesi öğrenci alımında herhangi bir sınava tabi tutmamaktadır. Önür toplamda 910 öğrenciyle anket çalışması yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre Fen Lisesine giden ailelerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra “evde ayrı odaya ve internete sahip olma, ailesinden düzenli harçlık alma, aile bütçesine katkı sağlamak için okul dışındaki zamanlarında bir işte çalışma, OKS ve üniversiteye hazırlık için dershaneye gitme” gibi konularda Atatürk Lisesi öğrencileri Fen Lisesi öğrencilerine göre daha dezavantajlıdır (s.226). Örneğin internete sahip olmama oranı Atatürk Lisesi öğrencilerinde %47 iken Fen Lisesi öğrencilerinde %21’dir (s.122). Atatürk Lisesinde okuyan çocukların bir işte çalışma oranı %14 iken Fen Lisesi için bu oran %4’tür (s. 118). Öte yandan Atatürk Lisesi öğrencileri içinde gelir ve eğitim düzeyi düşük ailelerin oturduğu mahallelerden gelenler daha fazladır.

Bu tarz ampirik araştırmalar ailenin yapısı, gelir düzeyi, mesleği, bulunduğu çevre, ev ortamı gibi aileye ilişkin pek çok faktörün çocuğun eğitime katılım ve başarısını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Dezavantajlı konumda bulunan ailelerin çocuklarının da eğitim hayatının birçok noktasında bu dezavantajla karşı karşıya kaldığı ve bu olumsuzlukları tecrübe ettiği görülmektedir. İstisnalar olsa dahi ailenin kültürel ve ekonomik sermayesi çocuğun eğitim başarısı ve meslek seçimindeki birincil faktör olarak durmaktadır. Sınavsız öğrenci kabul eden veya düşük puanlı okullardaki öğrenci profiline bakıldığında, öğrencilerin çoğunluğunun sosyoekonomik ve kültürel olarak altta kalmış ailelerin çocukları olduğu görülmektedir. Bunların büyük bir bölümünü de Meslek Liseleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu liselerde

öğrenciler “daha çok işçiliği yeniden öğrenme pratikleri edinirken, yüksek nitelikli okullarda çocuklar, kendi habituslarına paralel olarak daha üst becerilere yönelik şekilde eğitim alabilmektedirler” (Atmaca, 2018, s. 251-252).

3.1.2. Öğrencilerin Meslek Seçimi ve Toplumsal Hareketlilik

Toplumda farklı konumlar, pozisyonlar arasında yer değiştirme toplumsal hareketlilik olarak adlandırılmaktadır. Bireyin aldığı eğitimin niteliği ve gittiği okulun türü hareketlilik belirleyici unsurlardır. Eğitim bireyin dezavantajlı konumdan sıyrılma ve üst konuma geçmesi için aracılık etmektedir. Fakat eğitime erişim noktasındaki eşitsizlik bu hareketliğin önündeki temel bariyerlerden biridir. Günümüzde iyi bir iş sahibi olmak iyi bir diploma sahibi olmakla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle nitelikli bir eğitim almak gelecekte iyi bir meslek sahibi olmak ve sınıf atlayabilmek için temel kriterlerden biri haline gelmiştir. Halbuki sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının gittikleri okul türünün, okula devam durumunun ve meslek tercihlerinin onları dezavantajlı kılıp bu statülerini devam ettirdiği görülmektedir.

Önür (2013) araştırmasında okula devam ve sorumlulukları yerine getirme durumunun Fen Lisesi öğrencilerinde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fen Lisesi öğrencilerinin başarı özgüvenlerinin daha yüksek olduğu ve meslek tercihlerinde de çoğunlukla doktorluk, mühendislik gibi mesleklere yöneldikleri görülürken Atatürk Lisesi öğrencilerinin ise meslek tercihlerinin genellikle öğretmenlik ve polislik olduğu ifade edilmiştir.

Eskişehir’deki 7 farklı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinden 797 kişiyle anket, 8 öğrenci, 8 mezun ve 9 öğretmenle ise yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiş olan Yazgan (2017) ise araştırmasında öğrencilerin sosyal hareketlilik beklentileri ile mesleki ve teknik ortaöğretim süreci arasındaki ilişkileri incelemiştir. Yazgan’ın elde ettiği bulgulara göre sosyoekonomik ve sosyokültürel özellikleri bakımından dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin Meslek Lisesini seçme nedenleri daha çok kısa zamanda meslek ve gelir elde etmekle ilişkilidir. Bunun yanı sıra öğrenciler “mesleki becerilere dayalı sermaye” biçimine yatkınlık gösterirken, “akademik becerilere dayalı sermaye” biçimine ise mesafe koyduğu görülmüştür. Öğrencilerin Meslek Liselerini çalışma hayatına atılma ve iş gücü piyasasında tercih edilme olasılığını yükseltme bakımından bir “sığınak” olarak gördüğü ifade edilmiştir.

Öğrencilerin sosyoekonomik gelir düzeyine bağlı olarak akademik başarılarının ve gittikleri okul türlerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşma aynı zamanda öğrencilerin geleceğe yönelik hedef ve hayallerine de yön vermektedir. Daha alt tabakadan gelen öğrencilerin akademik başarı gerektiren bölümlere yönelmektense kısa zamanda meslek sahibi olacakları bir yola yöneldikleri görülmektedir. Bu da sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin hem liseye başlama sürecinde sınav gerektirmeyen, hem de lise eğitimi boyunca akademik başarıdan ziyade mesleki anlamda nitelik kazandıracak Meslek Liselerine yönelmelerinin en birincil sebeplerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu yönelme toplumsal hareketlilik bağlamında ele alındığında bu öğrencilerin toplumdaki pozisyonlarının değişmemesi ile sonuçlanmakta ve çoğu zaman dezavantajlılık hallerinin devam ederek nesilden nesile aktarılması anlamına gelmektedir.

3.1.3. Liselerde Suç ve Disiplin Problemleri

Liselere dair yapılan araştırmaların bir diğer boyutunu da liselerdeki suç ve disiplin problemleri oluşturmaktadır. Öğrencinin gittiği lise türüne göre şiddet algısının nasıl değiştiği, hangi tür disiplin vakalarının daha çok ön plana çıktığı, öğrencilerin ne tür zararlı alışkanlıklara sahip olduğu, çeteye katılma gibi konulara dair araştırmalara bu başlık altında verilecektir.

Araştırmasını Kayseri'nin Tomarza ilçesindeki dört lisenin öğrencilerine anket uygulayarak gerçekleştiren Erdoğan (2019), çalışmasında farklı lise türlerinde öğrencilerin şiddet algılarını şekillendiren nedenleri ve şiddet algılarını nasıl anlamlandırdıklarını sosyolojik temelde incelemeyi amaçlamıştır. Toplamda 406 öğrenciyle anket gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik durumları, eğitim durumları gibi demografik özellikleri, şiddeti algılayış ve şiddete maruz kalma ve şiddet ortamlarını incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, lise türleri ile şiddet algısı ve şiddetin mağduru ya da uygulayıcısı olma açısından farklılık vardır. Meslek Lisesi öğrencilerinin şiddetle daha sık karşı karşıya kaldıkları ve şiddet algı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. “Yaşadıkları birçok durumu şiddet olarak tanımlamayan Meslek Lisesi öğrencilerine fiziksel bir niteliğe sahip olmayan durumlar şiddet olarak görülmemektedir” (s.74). Bunun yanı sıra Meslek Liselerinde

öğrenim gören öğrencilerin aile gelir düzeylerinin daha düşük olduğu ve alt gruplara daha yakın oldukları sonucuna varılmıştır. Öte yandan Fen Lisesi öğrencilerinin anne ve babalarının daha eğitimli ve yüksek gelire sahip olduğu görülmüştür. Erdoğan farklı katmanlardaki çocukların genellikle ait oldukları katmandaki okula devam ettiklerine dikkat çekerek toplumsal eşitsizliklerin lise türlerine bir yansıması olarak “eşitsizliğin yeniden üretildiği mekânlar” haline geldiğini ifade etmiştir.

Ortaöğretim kurumlarındaki disiplin vakaları ve çözüm yaklaşımlarına dair çalışmalara bakıldığında da 26 okul müdürü ile görüşme gerçekleştirerek nitel bir araştırma yürüten Duran (2011)’ın elde ettiği sonuca göre okul yönetimine en fazla yansıyan disiplin sorunları; okulda kavga etmek, okulda sigara içmek, öğretmene saygısızlık ve törene katılmamak, dersin akışını ve düzenini bozucu faaliyette bulunmak, okulda olduğu halde özürsüz derse girmemek, okulda tütün ve tütün mamulleri taşımak ve kopya çekmektir. Disiplin vakaları okul türlerine göre farklılık göstermekte iken Genel Liselerde, Anadolu ve Fen Liselerinde okul yönetimine yansıyan disiplin sorunlarında ilk sırayı kavga etmek davranışının aldığı görülmektedir. Meslek Liselerinde ise ilk sırayı törene katılmamak almakta ve dersin akışını ve düzenini bozucu faaliyette bulunma, okulda olduğu halde özürsüz derse girmeme, okulda tütün ve tütün mamulleri taşımak ve kopya çekmek gibi davranışların Meslek Liselerinde diğer liselere oranla bariz bir şekilde fazla olduğu görülmektedir. Genel Liselerde ve Meslek Liselerinde görülen okulda sigara içmek ve öğretmene saygısızlık davranışlarının Anadolu ve Fen Liselerine göre fazlalığı dikkat çekmektedir. Ortaöğretim okullarında, okul disiplin kurullarında öğrencilere en çok kınama ve okuldan kısa süreli uzaklaştırma cezası verildiği tespit edilmiştir. Akar (2006)’ın 39 yönetici, 57 disiplin kurulu üyesi ve 284 öğretmen ile yaptığı araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre ise “Ortaöğretim kurumlarında en çok görülen suçlar; öğrencilerin okulda kavga etmesi, sigara içmek, dersin işleyişine engel olmak, öğretmene saygısızlık ve kesici-yaralayıcı alet bulundurmaktır” (s. 68). En çok disiplin cezası da Genel Liselerde verilmektedir. Elde edilen çözüm yaklaşımları ise okullarda yeterli rehberlik çalışmalarının yapıldığı yönündedir. Ayrıca öğrencilerin sosyal aktivitelere yönlendirilmenin disiplin suçlarını azalttığı ve aile ile iş birliğinin de disiplin konusunda faydalı olduğu belirtilmiştir.

Bayraktar (2015) ise 34 ortaöğretim okulunun disiplin kurulu defterlerini incelemesi ve 30 ortaöğretim okul müdürüyle yaptığı görüşmeler neticesinde ortaöğretim okullarında en çok yaşanan disiplin vakalarının ders içi ve ders dışı faaliyetlerin akışını bozmak, okul sınırları içerisinde tütün ve tütün mamulleri bulundurmamak yahut içmek, kavga etmek ve başkalarına fiili şiddet uygulamak, kaba ve saygısız davranmak, kopya çekmek veya çekilmesine yardımcı olmak, başkalarına hakaret etmek, kılık kıyafet kurallarına uymamak, okul tarafından verilen belgelerde değişiklik yapmak olduğu sonucuna varmıştır. “Okullarda yaşanan disiplin vakalarına karşı okul disiplin kurulları tarafından öğrencilere en çok kınama cezasının verildiği, ikinci olarak okuldan kısa süreli uzaklaştırma ve üçüncü olarak da okul değiştirme cezasının verildiği görülmüştür” (s. VII). Disiplin yaklaşımlarında da okul türleri ve okul müdürleri arasında farklılık gözlenmektedir. Elde edilen bulgulara göre Mesleki ve Teknik Liselerde “Cezalandırıcı Disiplin Yaklaşımı” ağırlıkta iken, Anadolu ve İmam Hatip Liselerinde daha çok “İyileştirici Önleyici Disiplin Yaklaşımı”nın uygulandığı ve özellikle akademik yönden daha başarılı öğrencilerin bulunduğu Anadolu ve Fen Liselerinde ise “Modern Disiplin Anlayışı”nın daha ağırlıkta uygulandığı görülmüştür.

Ayhan (2019) ise Bartın’daki Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Çok Programlı Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerle yaptığı çalışmada öğrencilerin madde kullanım durumlarını ve sebeplerini araştırmıştır. Ayhan toplamda 302 katılımcıyla gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilere 58 sorudan oluşan bir anket uygulamıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin yarısından fazlasının bağımlılık yapan herhangi bir madde kullanmadığı, üçte birinin ise sigara ve alkol kullandığı saptanmıştır. Sigara kullanan öğrenciler çoğunlukla alkol de kullanmaktadır. Madde kullanan öğrenciler çoğunlukla erkek öğrencilerdir. Ayrıca Meslek Lisesi öğrencilerinin madde kullanma oranları diğer lise türüne göre daha yüksektir.

Duman (2000) ise Ankara’da alt ve üst toplumsal ekonomik düzeyde bulunan iki farklı lisede okuyan ve öğretmenleri tarafından “sorunlu (yaramaz, uslanmaz, uğraşmaya değmez, adam olmaz vs. anlamında)” olarak nitelendirilen öğrencilerin, çeteye katılma potansiyeli olan ve olmayan öğrencilerin “demografik ve toplumsal ekonomik özellikleri, ruh sağlıkları, zararlı madde kullanma durumları, anne-baba ilişkileri, okul durumları ve arkadaş ilişkilerini” karşılaştırmıştır. Duman araştırmasında; alt toplumsal ekonomik düzeyde çeteye katılma potansiyelinin üst ekonomik düzeyde göre

daha yüksek olduğu, her iki ekonomik düzeyde de erkeklerin kızlara nazaran daha fazla çeteye katılma eğilimi gösterdikleri, zararlı madde kullanımının çeteye katılma potansiyeli gösteren gençlerde daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca her iki grupta da aile ile ilişkileri olumlu olan gençlerin çeteye katılma potansiyelinin daha düşük olduğu ve çeteye katılma potansiyeli yüksek olan gençlerin okuldaki genel başarı durumlarının da daha düşük olduğu saptanmıştır.

Yapılan araştırmalardan görüldüğü üzere şiddete maruz kalma, disiplin olayına karışma, sigara ve alkol kullanma, çeteye katılma gibi olumsuz faktörlerin öğrencilerin geldikleri ailelerin sosyoekonomik gelir düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Lise türlerine göre bu faktörler farklılaşmaktadır. Meslek Liselerinde bu gibi olumsuz durumlara daha fazla rastlanmaktadır. Dolayısıyla bir dezavantajlılık durumunun bir başka dezavantajı doğurduğunu söylemek mümkündür.

3.1.4. Toplumsal Uyum, Dışlanma ve Yabancılaşma

Eğitimin görevlerinden biri de toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış biçimlerini bireylere aktarmaktır. Böylece toplumda temel toplumsal uyum sağlanmış olur. Bu yönüyle eğitimin mevcut kültürü koruma ve düzen bozan davranışları denetleme görevi olduğu, toplumsal denetim aracı olduğu söylenebilir (Atmaca, 2018, s. 203). Eğitim hem toplum değerlerine hem de yaşam biçimine uyum sağlayabilmesi için bireylere katkıda bulunur ve böylece toplumsal ahengin sağlanabilmesi mümkün olur (Aslan, 2001, s.28). Bu bölümde de lise öğrencilerinde toplumsal uyum düzeylerine etki eden nedenler, okulda dışlanma ve yabancılaşma durumlarına yönelik çalışmalara yer verilecektir.

Avcı (2003) lise öğrencilerinin toplumsal uyum düzeylerine etki eden toplumsal nedenler üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmasını Erzurum'da bulunan farklı liselerden 227 öğrenci ile gerçekleştiren Avcı, lise öğrencilerinin uyum düzeylerini cinsiyet, okul türü, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği, ailenin aylık geliri, kardeş sayısı, çocuğun bir işte çalışıp çalışmaması gibi faktörlerin etkileyip etkilemediklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre, farklı cinsiyetlere sahip olmak, eğitim görülen lise türü, anne ve babanın eğitim düzeyi, babanın mesleği, ailenin aylık geliri, ailedeki kardeş sayısı ve ailenin yaşadığı yer

toplumsal uyum düzeyini etkilemektedir. Örneğin Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin aile ilişkileri diğer liselerdeki öğrencilere göre daha düşük iken sosyal ilişki bağlamında en yüksek puan Kız Meslek Liselerine aittir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri bağlamında ise anne-babanın eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin toplumsal uyum düzeyinin arttığı dikkat çekmektedir.

Dağ (2017) ise lise öğrencilerinde sosyoekonomik nedenlerden kaynaklanan arkadaş gruplarında dışlanma davranışını ele almıştır. Dağ, araştırmasını Sakarya’da bulunan 4 farklı liseden toplam 1530 katılımcıyla gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin dışlanma durumunun ekolojik çevrelere ve bireysel özelliklerine göre farklılaştığı belirtilmiştir. “Baba mesleği, cinsiyet, harçlık alabilme sıklığı, beden imgesi ve obezite, akıllı telefon değiştirebilme sıklığı, ailesinin ekonomik durumundan duyduğu memnuniyet ya da memnuniyetsizlik, moda ve giyim tarzları okul ortamında arkadaş-akran gruplarından dışlanmanın nedenleri olduğu anlaşılmıştır” (s. X). Araştırmada ayrıca öğrencilerin dışlanma karşısında en büyük sosyal destekçilerinin öğretmenler olması gerektiği belirtilirken yapılan araştırma sonucunda öğrenci ve öğretmen ilişkilerinin sadece ders ve akademik başarı üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Öğretmenlerden sosyal destek alan öğrencilerin okul ortamındaki problemleri daha rahat çözdüğü ve daha başarılı bir sosyalleşme gerçekleştirdiği ifade edilmiştir.

Sular (2017) ise lise öğrencilerinin okula yabancılaşmasında okul iklimi ve okulda iletişimin rolünü ele almış ve yabancılaşma düzeyinin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Sular araştırmasını Türkiye’nin farklı bölgelerindeki liselerde okuyan toplam 1399 öğrenci ile gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgulara göre okula yabancılaşma ile okul iklimi (öğretmenlerin destekleyici olarak algılanması, öğretmenlerin olumsuz algılanması, okul yöneticilerinin destekleyici olarak algılanması, okuldaki olanakların yeterliliği, okuldaki şiddet algısı, okul aidiyetlik, akademik programdan memnuniyet), ailenin ekonomik gelir düzeyi, eğitim düzeyi, mesleği gibi faktörler arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan araştırmanın bulguları yukarıda ele alınan diğer çalışmalarınkiyle örtüşmektedir.

Okuldaki başarısızlık, dışlanma, yabancılaşma gibi negatif durumların getirdiği en ciddi sorunlardan biri okul terkidir. Küçükarslan (2019), Ankara'daki dokuz ilçede bulunan farklı Mesleki ve Teknik Liselerdeki eğitim yöneticileri, öğretmen ve öğrencilerle yaptığı araştırmada okul terki üzerinde rol oynayan faktörlerin ve okul terkinin önlemeye yönelik stratejilerin belirlenmesine ilişkin görüşleri incelemiştir. Küçükarslan'ın karma araştırma yöntemi ile gerçekleştirdiği araştırmasının örneklemini 524 kişi iken, araştırmanın nitel boyutunu ise Meslek Lisesinde eğitimine devam etmekte iken okuldan ayrılmış 30 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, okul terkinin en önemli sebebi başarısızlıktır. Öğrenci görüşlerine göre, okul terkindeki diğer önemli etkenler ise mesleklere ait eğitim ve kariyer imkânlarını tanımaya yönelik yeterince bilgi verilmemesi ve çevrenin olumsuz etkisidir. Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre ise ders çalışma alışkanlığının olmaması, yetersiz ya da uygunsuz ders çalışma alışkanlığı ve okul terkine giden süreçte ailelerin yetersiz çabası okul terkinde rol oynayan önemli faktörlerdir.

Öğrencilerin toplumsal uyumları, okulda dışlanma ve yabancılaşma durumları ve okul terkinin sebepleri birçok faktöre bağlıdır. Fakat görüldüğü üzere başlıca unsurlardan biri öğrencilerin sosyoekonomik gelir düzeyidir. Bu bölümde ele alınan çalışmalar aynı zamanda öğretmenlerin, öğrencilerin okula yönelik algısını belirlemede önemli aktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin okul ikliminde kendilerini daha rahat hissetmesi ve okula bağlılığı okul başarısını da olumlu etkileyecektir. Bu nedenle dezavantajlı öğrencilerin eğitim sürecinde öğretmenlerin kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanabilir.

Liselerle ilgili yapılan akademik çalışmalarda anne babanın eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, kardeş sayısı gibi çeşitli faktörlerin öğrencilerin gittiği lise, akademik başarısı ve disiplin durumları gibi eğitim sürecini farklı açılardan etkilediği ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla dezavantajlılık halinin tek bir boyuta indirgenemeyeceği gibi etki ve sonuçlarını da tek bir boyutta incelemek eksik olacaktır. Bu nedenle eğitim sürecini oluşturan ve etkileyen faktörler bir bütün olarak ele alınarak hem dezavantajlılığın eğitim üzerindeki etkisi hem de eğitimde dezavantajlılığı doğuran nedenler birlikte ele alınmalıdır. Bu çerçevede bu tezde bu kapsamda bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM VE BULGULAR:

ÖĞRETMENLERİN GÖZÜNDEN DEZAVANTAJLILIK

Bu bölümde bu tez çalışmasında kullanılan araştırma desenine, örnekleme, veri toplama sürecine ve verilerin analizine yer verilecektir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel durum çalışması deseni kullanılmıştır. İstanbul ili Şişli ilçesinde bulunan Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görev yapan öğretmenlerin eğitimi etkileyen olumlu ve olumsuz faktörlerin ve eğitimin dezavantajlı öğrenciler için sunduğu imkân ve sınırlılıkların neler olduğuna; öğrenci başarısında, akran ve öğretmen ilişkisinde dezavantajlı konumda bulunmanın etkisine yönelik görüşleri ve dezavantajlı gruplarla yaşadıkları deneyimleri incelenmiştir.

Durum çalışması bir nitel araştırma desen türüdür. Bir zaman ve mekân ile incelenen olgu sınırlandırılarak gerçekleştirilir. Durum çalışması doğal çevre içinde gerçekleştirilir ve belirli bir zaman içerisindeki durumlar, çalışmaya konu olan ortam ve olaylar hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi toplanarak bütüncül bir yorum hedeflenir (Creswell, 2013, s. 97; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 276). Bunun yanı sıra durum çalışması tekil bir olayın ayrıntılı çözümlemesini yapan ve çeşitli olgularla ilişkilendirerek araştırılan verilere bütüncül bir nitelik kazandıran bir yöntemdir (Kaleli Yılmaz, 2014, s. 264). Durum çalışmasında 'nasıl' ve 'niçin' sorularına odaklanılır ve bir olgu derinlemesine incelenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 276).

Bu çalışmada dezavantajlı öğrencilerin içinde bulundukları olumsuz durumların onların eğitime katılımlarını, sosyal ilişkilerini, başarı düzeylerini nasıl etkilediği gibi sorulara öğretmelerin bakış açısı üzerinden yanıt aranmıştır.

2.2. Örneklem

Nitel araştırmalarda bir fenomenin derinlemesine araştırılması ve anlaşılması amaçlı seçilen daha küçük bir örneklem ve bir durum üzerinden gerçekleştirilebilir. Çünkü amaçlı örneklemin "mantığı ve gücü derinlemesine ve anlama üzerine yaptığı

vurgudan gelir” (Patton, 2014, s.46). Bu araştırmanın çalışma grubunda yer alan okulun ve öğretmenlerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemleri kullanılmıştır.

Meslek Lisesi seçiminde ölçüt örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu örnekleme yönteminde çalışma grubunda önceden belirlenmiş birtakım ölçütlerin karşılanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 112). Bu araştırma için Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nin seçilmiş olmasındaki nedenler şunlardır:

- Okulun büyüklüğü sebebiyle çok fazla öğrencinin öğrenim görüyor olması ve böylelikle oldukça çeşitli bir öğrenci profili barındırıyor olması,
- Konumu itibariyle sosyoekonomik bakımdan alt sınıf mahallelerinden öğrencilerin fazla olması,
- Meslek Lisesi olması itibariyle öğrenci başarı düzeyi daha düşük öğrencilerin bulunuyor olması.

Bunun yanı sıra araştırmacının bu okulda önceden görev yapmış olması okul hakkında ön bilgilere sahip olmasını sağlamış, önceki deneyimi adeta bir pilot gözlem imkânı sunmuştur. Bu arka plan gerek okulun araştırma konusu için uygunluğu gerekse amaçlı örnekleme için görüşmeciler bulma noktasında bir kolaylık ve avantaj sağlamıştır.

Örnekleme oluşturan öğretmenlerin seçiminde ise maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemdeki amaç küçük bir örnekleme bireylerin çeşitliliğini maksimum düzeye çıkarmaktır. Bu çeşitliliği oluşturmaktaki maksat nicel araştırmalardaki gibi genelleme yapmak için çeşitliliği sağlamak değildir. Ancak amaç, çeşitlilik gösteren durumlarda ortak olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve böylece problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 108, 109). Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin bu açıdan farklı yaş, tecrübe düzeyi, görev yılları, cinsiyet ve branşlardan seçilmesine özen gösterilmiştir. Aşağıda Tablo 2.2’de örnekleme ve veri kaynağını oluşturan öğretmenlerin öğretmenlik yılı, Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ndeki öğretmenlik yılı, cinsiyetleri ve branşlarına ait bilgiler gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Öğretmenlerin Öğretmenlik Yılı, Şişli MTAL’deki Öğretmenlik Yılı, Cinsiyet ve Branşlarına Göre Dağılımları

Değişkenler		Görüşme
Öğretmenlik yılı	1-5 yıl	1
	6-10 yıl	4
	11 ve üzeri	10
Şişli MTAL’deki öğretmenlik yılı	1-5 yıl	5
	6-10 yıl	3
	11 ve üzeri	7
Cinsiyet	Kadın	6
	Erkek	9
Branş	Kültür	8
	Mesleki	7

Yukarıdaki Tablo 2.2’ye bakıldığında örneklemini oluşturan 15 öğretmenden 1 tanesinin 1-5 yıllık, 4’ünün 6-10 yıllık, 10 öğretmenin ise 11 ve üzeri yıldır öğretmenlik yaptıkları görülmektedir. Öğretmenlerin Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde bulunma yılları ise; 1-5 yıldır bu lisede görev yapan 5 öğretmen bulunurken 6-10 arası bu lisede bulunan öğretmen sayısı 3’tür. 11 yıl ve üzeri süredir bu okulda görev yapan öğretmen sayısı ise 11’dir. Örneklemini oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun öğretmenlik yılı 11 yıl ve üzeri, Şişli MTAL’de çalışma yılları da az (1-5) ve çok (11 ve üzeri) şeklinde yoğunlaşmaktadır. Öğretmenlerin uzun yıllar bu kurumda çalışmaya devam ediyor olması bunda bir etkidir. Ayrıca meslek öğretmenleri arasında ilk öğretmenlik görevi Şişli MTAL olan öğretmenler de vardır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerden 6’sı erkek, 9’u kadındır. Bu öğretmenlerin 8’i kültür dersi öğretmeni iken 7’si meslek dersi öğretmenidir. Görüşme yapılan öğretmenlerin arasında kültür derslerine giren öğretmenlerin branşları şu şekildedir; İngilizce, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Tarih, Kimya ve Coğrafya şeklindedir. Meslek dersi öğretmenleri ise Elektrik ve Elektronik bölümündeki öğretmenlerdir. Örneklemini oluşturan kadın ve erkek sayıları birbirine yakındır ancak meslek dersi öğretmenlerin tamamı erkektir. Kadın öğretmenler ile erkek öğretmenlerin dezavantajlılık

farkındalığı arasında önemli bir farklılık gözlemlenmemiş olmasına karşın aşağıda daha detaylı tartışılacağı üzere kültür ve mesleki alanda öğretmenlik yapmak dezavantajlı öğrencilerle ilgili deneyimlerini etkilemektedir.

2.3.Etik İzin ve Görüşme Süreci

Görüşmeler yapılmadan önce İstanbul Medeniyet Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli izin alınmıştır. Sonrasında görüşme yapılacak lisenin müdür yardımcısı ile görüşülerek araştırmanın amacı ve öğretmenlerle görüşme talebi dile getirilmiştir. Kendisinin olumlu dönüş yapmasıyla araştırma başlatılmıştır. Ancak pandemi kısıtlamaları dolayısıyla öğretmenlerin okulda bulunmamasından ötürü Mayıs ayı sonuna kadar görüşmelerin ertelenmesi gerekmiştir. Mayıs sonu ve Haziran ayı başında sınav haftası sebebiyle öğretmenler lisede bulunacağından görüşmeler bu tarihte gerçekleştirilmiştir. İlk görüşme 31 Mayıs 2021 tarihinde yapılmış ve 2 hafta süresince hafta içi her gün okula gidilerek görüşmeler sonlandırılmıştır. Toplamda 15 görüşme gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler için öncelikli olarak kültür derslerinin öğretmenlerinin bulunduğu bloktaki öğretmenler odası ziyaret edilmiştir. Meslek öğretmenleri ile görüşmeler için diğer bloktaki öğretmenler odasına gidilmiştir. Öğretmenlere araştırmanın amacı ve görüşme istediği dile getirilerek tamamen gönüllülük esasına dayalı bir katılım olacağı ifade edilmiş ve gönüllü olan öğretmenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sınav haftası olması dolayısıyla öğretmenlerin zamanlarının kısıtlı olması ve sınav meşguliyeti süreci zorlaştırmıştır. Bu hem araştırmacının görüşme talebini iletme noktasında hem de öğretmenlerin vakit ayırmaları konusunda sorun oluşturmuştur. Bu nedenle birkaç öğretmenden olumsuz geri dönüş alınmıştır. Bir öğretmen de yardımcı olmak istediğini dile getirmekle birlikte mesleki tükenmişlik yaşadığını belirterek görüşmek yapmak istemediğini belirtmiştir. Ancak diğer öğretmenler ile iletişime geçerek ve yönlendirme yaparak araştırmacıya yardımcı olmuştur.

Görüşmelerden önce katılımcılara görüşmede geçen kişisel bilgilerin gizli tutulacağı, elde edilen verilerin araştırmanın amacı dışında kullanılmayacağı, katılımcının araştırmadan gerekçeli ya da gerekçesiz istediği zaman ayrılma hakkının olduğuna dair bilgilendirme yapıp onamları alınmıştır. Görüşme esnasında veri kaybını en aza

indirmek amacıyla ses kaydı yapılması için katılımcıların yazılı izni de alınmıştır. Her görüşme için aynı süreç işlemiştir. Görüşmeler ortalama 30-40 dakika aralığında sürmüştür.

2.4. Veri Toplama Aracı: Görüşmeler

Bu çalışmada nitel araştırmada en çok kullanılan veri toplama aracı olan görüşme yöntemi kullanılmıştır. Patton nitel mülakatların insanların bakış açılarının anlamlı, bilinebilir ve açığa çıkarılabilir varsayımı ile başladığını ileri sürerek mülakatları insanların zihinlerinden neler geçtiğini açığa çıkarmak ve hikayelerini bir araya getirmek amacıyla yapıldığını belirtir (2014, s. 341). Görüşmede öğretmenlerin aktaracakları bilgiler ve tecrübeler anket sorularına verilen cevaplarla sınırlı kalmayıp, onlara daha detaylı bir çerçeveden kendi ifadeleriyle kendi tecrübelerini aktarma imkânı sunulmuştur. Görüşme tekniği araştırmacıya daha derinlemesine bilgi alma, gerektiğinde ek sorularla detayları elde etme ve kendi zihnindeki varsayımların önüne geçme fırsatı sunmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmacı veri toplama sürecinde bizzat bulunduğu için görüşmenin gerçekleştirildiği ortam üzerinde kontrol sahibi olma, veri kaynağını teyit etme, soruların hepsine yanıt alma, gerekli durumlarda soruların sırasını değiştirerek iletişimin verimliliğini artırma gibi avantajlara da sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 124, 125).

Çalışmada nitel veri yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı sormayı planladığı soru formunu önceden hazırlar, görüşme esnasında da yan veya alt sorularla katılımcının yanıtlarını açmasını ve detaylandırılmasını isteyerek görüşmeye yön verebilir (Türnüklü, 2000, s. 547). Yarı yapılandırılmış görüşmelerin sahip olduğu kısmi esneklik ve spontanlık katılımcı ile araştırmacı arasında önemli bir bilgi, yorum ve değerlendirme akışı sağlamaktadır.

Görüşme formu (EK-1) ilgili alan yazın taramasının ardından araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Ardından 2 öğretmenle pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve danışman öğretim üyesinin desteğiyle düzeltmeler yapılarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme formu 6 temel sorudan oluşmaktadır. Görüşmecilere öncelikle öğretmenlik deneyimleri sorularak kaç yıldır öğretmenlik yaptıkları, şu an görev yaptıkları lisede kaç yıldır bulundukları ve söz konusu liseye dair çeşitli sorular

yönlendirilmiştir. Sonrasında görüşmecilerin öğrencilerin eğitim ve öğretimini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve eğitimin dezavantajlı öğrenciler üzerindeki etkilerine dair görüşleri sorulmuştur. Ardından öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilere dair deneyimleri ve buna yönelik düşünceleri, hisleri, karşılaştıkları zorluklar ve baş etme yöntemleri hakkında sorular yönlendirilmiştir. Ayrıca dezavantajlı öğrencilerin sosyal ilişkileri ve başarı durumları gibi öğrencilerin eğitim sürecindeki durumlarıyla ilgili sorular da yöneltilmiştir. Son olarak da dezavantajlı öğrencilere yönelik neler yapılabileceğine dair görüşmeci öğretmenlerin önerileri sorulmuştur. Bütün katılımcılara aynı sorular sorulmuş, görüşmeler ortalama 30-40 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydı alınmış, akabinde bu kayıtların deşifresi ve analizi yapılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlemesi için nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Öncelikli olarak yapılan görüşmelerin kayıtları deşifre edilerek bilgisayarda Word dosyasına aktarılmış ve analiz için uygun hale getirilmiştir. Sonrasında her bir görüşme metni birden çok kez okunarak kodlama sürecine geçilmiştir. Kodlama veriler arasındaki anlamlı bölümlere isim verilmesi sürecidir. Bu bölümler bir sözcük olabileceği gibi cümle ya da paragraf da olabilir. Elde edilen veriler bölümlere ayrılarak, incelenerek ve karşılaştırılarak kavramsallaştırılıp kodlar elde edilir. Bu kavramsallaştırma sonrasında da birbiriyle ilişkili olan kodlar bir üst düzeydeki temaları oluşturur. Temalar içerik analizinde kodlara göre daha soyut ve geneldir (Karataş, 2017, s.80). Kodlama sürecinin ardından kod listesindeki benzer ifadeler dikkate alınarak bir araya getirilmiş ve temalar oluşturulmuştur.

Kod listesi ilk olarak aşağıdaki Tablo 2.5.a.'daki gibi oluşturulmuştur. Oluşturulan kod listesi ve temalar danışman öğretim üyesinin görüşleri alınıp değerlendirildikten sonra tekrar düzenlenerek son haline (Tablo 2.5.b.) getirilmiştir. Analizde elde edilen kod listesi ve temaların belirlenmesinin ardından veriler bulgular kısmında sunulacağı şekliyle başlıklar haline getirilmiştir. Her bir öğretmen ile yapılan görüşmeler M1, M2... şeklinde kısaltılarak katılımcıların anonimliğinin korunması sağlanmıştır.

Tablo 2.5.a. Kod ve Tema Listesi İlk Taslak

<u>ÖĞRENCİ PROFİLİ</u> Geniş öğrenci profili Akademik başarı oranı düşük öğrenciler Sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları İlgisiz ailelerin çocukları Derse ilgisiz öğrenciler	<u>OKULA BAĞLI ETMENLER</u> Öğretmen Öğretmenin öğrenciye yaklaşımı/ilgisi Öğretmenler arası iş birliği Nitelikli öğretmen Okul Okul çevresi Okulun fiziki koşulları/ Fiziksel kapasite yetersiz Okulun sunduğu imkânlar Teknik yetersizlikler/Uygulama eğitiminde yetersizlikler Sınıf Sınıf ortamı/iklimi Sınıftaki seviye eşitliği Akran ilişkisi Sınıf mevcudunun yüksek olması/öğrenciye ulaşamama Ders saatinin az olması RPD Yetersiz rehberlik hizmetleri Özelleştirilmiş eğitimde sıkıntılar	<u>DIS ETMENLER</u> Sistem Eğitimde eşitsizlik Sistem değişikliği Sistemdeki sıkıntılar Mekanizmaların düzgün çalışmıyor olması Öğretmenlerin ilgili eğitimleri almamış olması Üniversite kazanmaya engel sistem Teknoloji Sosyal medya Oyun Televizyon Sosyal çevre
<u>AİLEDEN KAYNAKLI ETMENLER</u> Ekonomik gelir düzeyi Ailenin bilinç düzeyi ve ilgisi Ailenin eğitim düzeyi Ev ortamı Anne-baba ayrılık durumu Aileye ulaşamama	<u>ÖĞRENCİ KAYNAKLI ETMENLER</u> Gelecek kaygısı/olumsuz duygular Üniversite hayalinin olmaması Hedefin olması/olmaması Bilinç Öğrencinin özel durumu	<u>EĞİTİMİN SAĞLADIĞI KAZANIMLAR</u> Maddi kazanımlar İş imkânı Diploma Staj imkânı Maddi destek Proje hazırlama Manevi kazanımlar Özgüven kazanımı Sosyalleşme Öğretmenle vakit geçirme/konuşma Hayata ümitli bakma
<u>ÖĞRETMEN ÜZERİNDEKİ ETKİLER</u> Duygusal etkiler Korku Üzüntü Rahatsız hissetme Öfke (sisteme karşı) Daha fazla ilgilenme isteği Ümitsizlik Mutluluk (başarabildiklerine karşı) Zorluklar Olumsuz öğrenci davranışları (Saldırgan davranışlar, Akran zorbalığı, Kabadayı/lider davranışı, Küfürleşmeler, Öğretmene karşı çıkma/saygısız davranışlar, Okula zarar verme, Dersi sabote etme, Durumu kullanma) Uygulama derslerinin tehlikeli olma durumu (BEP)	<u>ÖĞRETMEN TUTUM VE DAVRANISLARI</u> Disiplini korumaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar Dersi bölüp araya başka şeyler sıkıştırma/dikkat dağıtma Öğrenciyle anlaşma yapma Öğrenciye bulaşma/takılma Sert tepki gösterme Birebir iletişim İyi ilişki kurma Dersi erteleme Aile ile görüşme İdare ile görüşme Sınıf arkadaşları ile görüşme Öğrenciyi kazanmaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar Sınıfı geçirme/ Okumaları için teşvik Öğrencinin ilgi alanını keşfetme/Sınıf dışı etkinliklere yönlendirme Öğrencinin elinden tutma/Topluma kazandırma gayreti Olumlu düşünceler (Ümidi kesmemek gerektiği düşüncesi, Empati yapma, Meslek sahibi olacaklarına inanma, Önyargılı yaklaşmamak gerektiği düşüncesi)	

Tablo 2.5.b Kod ve Tema Listesi Son Hali

DEZAVANTAJLILIK TANIMLARI			
Düşük sosyoekonomik düzey Öğrencinin çalışma durumu “Sorunlu olma” Anne baba ayrılığı/vefatı Madde bağımlılığı Cinsiyet Bep’li olma			
DEZAVANTAJLILIĞA ETKİ EDEN FAKTÖRLER			
<u>OKULA BAĞLI ETMENLER</u> Öğretmen faktörü Öğretmenin öğrenciye yaklaşımı/ilgisi Öğretmenler arası iş birliği Nitelikli öğretmen Okul faktörü Okul çevresi Okulun fiziki koşulları/ Fiziksel kapasite yetersiz Okulun sunduğu imkânlar Teknik yetersizlikler/Uygulama eğitiminde yetersizlikler Sınıf faktörü Sınıf ortamı/iklimi Sınıftaki seviye eşitliği Akran ilişkisi Sınıf mevcudunun yüksek olması/öğrenciye ulaşamama Ders saatinin az olması RPD hizmetleri Yetersiz rehberlik hizmetleri Özelleştirilmiş eğitimde sıkıntılar	<u>AİLEDEN KAYNAKLI ETMENLER</u> Ekonomik gelir düzeyi Ailenin bilinç düzeyi ve ilgisi Ailenin eğitim düzeyi Ev ortamı Anne-baba ayrılık durumu Aileye ulaşamama	<u>ÖĞRENCİ KAYNAKLI ETMENLER</u> Gelecek kaygısı/olumsuz duygular Üniversite hayalinin olmaması Hedefin olması/olmaması Bilinç düzeyi Öğrencinin özel durumu	<u>DIŞ ETMENLER</u> Eğitim sistemi Eğitimde eşitsizlik Sistem değişikliği Sistemdeki sıkıntılar Mekanizmaların düzgün çalışmıyor olması Öğretmenlerin ilgili eğitimleri almaması olması Üniversite kazanmaya engel sistem Teknolojik gelişmeler Sosyal medya Oyun Televizyon Sosyal çevre etkisi
DEZAVANTAJLILIKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ			
<u>DUYGUSAL ETKİLER</u> Korku Üzüntü Rahatsız hissetme Öfke (sisteme karşı) Daha fazla ilgilenme isteği Ümitsizlik Mutluluk (başarabildiklerine karşı)	<u>ZORLUKLAR</u> Olumsuz öğrenci davranışları (Saldırgan davranışlar, Akran zorbalığı, Kabadayı/lider davranışı, Küfürleşmeler, Öğretmene karşı çıkma/saygısız davranışlar, Okula zarar verme, Dersi sabot etme, Durumu kullanma) Uygulama derslerinin tehlikeli olma durumu (BEP)	<u>ÖĞRETMEN TUTUM VE DAVRANIŞLARI</u> Disiplini korumaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar Dersi bölüp araya başka şeyler sıkıştırma/dikkat dağıtma Öğrenciyle anlaşma yapma Öğrenciye bulaşma/takılma Sert tepki gösterme Birebir iletişim İyi ilişki kurma Dersi erteleme Aile ile görüşme İdare ile görüşme Sınıf arkadaşları ile görüşme Öğrenciyi kazanmaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar Sınıfı geçirme/ Okumaları için teşvik Öğrencinin ilgi alanını keşfetme/Sınıf dışı etkinliklere yönlendirme Öğrencinin elinden tutma/Topluma kazandırma gayreti Olumlu düşünceler (Ümidi kesmemek gerektiği düşüncesi, Empati yapma, Meslek sahibi olacaklarına inanma, Önyargılı yaklaşmamak gerektiği düşüncesi)	

Aşağıdaki bölümlerde araştırmanın amacı doğrultusunda Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görev yapmakta olan öğretmenlerin dezavantajlı öğrenciler hakkındaki düşünceleri, algı, yorum ve davranışları, kendi gözlem ve deneyimlerine göre dezavantajlı öğrencilerin eğitim ile bu dezavantajlılıklarını aşma durumlarının imkân ve kısıtları hakkındaki yorumlarının neler olduğu incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen mülakatların analiz edilmesiyle elde edilen bulgulara yer verilecektir. Öncelikli olarak öğretmenlerin görev yapmakta olduğu Meslek Lisesindeki öğrenciler hakkındaki görüşleri “Sahadaki Öğrenci Profili” başlığı altında verilecektir.

Sonrasında ise bulguların ilk bölümünü oluşturan Meslek Lisesi öğretmenlerinin dezavantajlılık tanımlarının neler olduğu, hangi faktörlere ya da duruma göre öğrencileri dezavantajlı olarak kabul ettikleri mülakatlardan elde edilen verilere göre tartışılacaktır. Bu bölüm “Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Dezavantajlılık Tanımları” başlığı altında verilecektir.

Mülakatlardan elde edile verilerin analizinde öğretmenlerin çoğunlukla dezavantajlılığa etki eden faktörlere yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çerçevede elde edilen bulgular ikinci bölümde 4 tema altında tartışılacaktır. Bu bölümdeki veriler “Dezavantajlılığa etki eden faktörler” başlığı altında verilecek olup, temalar ise “Okula bağlı etmenler”, “Aileden kaynaklı etmenler”, Öğrenci Kaynaklı Etmenler” ve “Dış etmenler” alt başlıkları altında incelenecektir.

2.6.Arkaplan: Sahadaki Öğrenci Profili

Araştırma kapsamındaki Meslek Lisesi öğretmenlerinin çalıştıkları kurumdaki öğrencilere dair görüşleri aşağıda Tablo 2.6.'da gösterilmiştir.

Tablo 2.6. Öğretmenlerin Meslek Lisesi Öğrencileri Hakkında Görüşleri

Mülakatlar Kodlar	M 1	M 2	M 3	M 4	M 5	M 6	M 7	M 8	M 9	M 10	M 11	M 12	M 13	M 14	M 15	
Geniş öğrenci profili	X	X								X		X	X	X		6
Akademik başarı oranı düşük öğrenciler	X	X	X	X	X		X		X	X	X				X	10
Sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları		X		X			X			X		X	X	X	X	8
İlgisiz ailelerin çocukları				X			X							X		3
Derse ilgisiz öğrenciler					X	X	X			X	X		X		X	7
İyi öğrenci profili	X							X					X			2

Tablo 2.6. incelendiğinde Şişli MTAL'deki öğrenci profiline yönelik görüş bildiren öğretmenlerin çoğunluğunun öğrencilerin başarı durumuna dikkat çektiği görülmektedir (10 öğretmen). Çoğu öğretmen çalıştıkları lisedeki öğrencileri “akademik başarısı düşük öğrenciler” olarak değerlendirmektedir. Sekiz öğretmen öğrencilerin sosyoekonomik gelir düzeylerine dikkat çekerek “sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları” şeklinde bir açıklama yaparken, yedi öğretmen ise “derse ilgisiz öğrenciler” olduklarına vurgulayarak öğrencilerin eğitim ile ilişkilerine yönelik bir değerlendirmede bulunmuştur. Bunu yanı sıra öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer nokta ise okulun “geniş bir öğrenci profili”ne sahip olduğu ve birçok bölgeden öğrenci geldiği yönündedir. Üç öğretmen, öğrencilerin aileleriyle ilişkili bir değerlendirmede bulunarak “ilgisiz ailelerin çocukları” şeklinde görüş bildirirken, iki öğretmen ise okulun “iyi bir öğrenci profili”ne sahip olduğunu belirtmiştir. Aşağıda öğretmenlerin gerek Şişli MTAL gerekse öğrencileri hakkındaki bu temel fikirleri örnek alıntılarla ele alınacaktır.

Öncelikle öğretmenlerin üzerinde durduğu konulardan biri okulun geniş bir öğrenci profiline sahip olduğu ve okulun konumu itibarıyla çok farklı bölgelerden öğrenci geldiği yönündedir. Önceki görev yaptığı kurumla karşılaştırmalı bir şekilde düşüncesini ifade eden M1, şu an görev yapmakta olduğu okulun “*öğrenci profiline daha geniş*” olduğunu belirtmekte ve eski okulundaki öğrencilerin “*birazcık daha*

birbirine benzeyen öğrenciler” olduğunu söyleyerek Şişli MTAL’deki öğrenci çeşitliliğinin daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. M2 ise bunu “İstanbul’un her yerinden geliyor öğrencilerimiz” diyerek dile getirmektedir. “İstanbul’da tek vasıta ile gelinebilecek yerdeyiz” ifadesi ile okulun konumunun avantajına değinen M10 ise okulda “öğrenci her görüşten her dinden her maddi yapıdan” öğrenci olduğunu vurgulamakta ve “İstanbul’un her yerinden öğrenci gelmesini” okulun “kozmpolitliği” ile eşleştirmektedir. Öte yandan M12 ise öğrencilerin çok fazla semtten geliyor oluşunu bir dezavantaj olarak değerlendirmekte ve gelen öğrencilerin özellikle “İstanbul içerisindeki gelir seviyesinin düşük ve kalabalık nüfuslu olan ailelerden” olduğunu ifade ederek bu durumla ilgili düşüncesini “ne yazık ki olumsuz etkileniyoruz” şeklinde dile getirmektedir.

Okuldaki öğrencilerin akademik başarılarına ilişkin görüşleri incelendiğinde, birçok öğretmenin ortak görüşü söz konusu öğrencilerin akademik başarılarının düşük olduğu yönündedir. Öğrencilerin akademik başarısını bulundukları sosyal sınıfla ilişkilendiren M4, çoğunlukla sosyoekonomik durumu düşük olan ailelerin çocuklarının geldiğini *“bu okula baktığımda %95 gibi bir oran verebilirim”* şeklinde ifade ederek buna bağlı eğitim durumunu da *“burada alt sınıf işçilerin ailelerinin çocukları geldiği için dolayısıyla eğitim kalitesi de öğrencilerin hazır bulunuşu da her şeyi de düşük oluyor”* diyerek belirtmektedir. Öğrencilerin sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerden geldiğini belirten bir diğer öğretmen M12 ise öğrenci profilini *“eleğin altındaki en sorunlu öğrenciler”* şeklinde ifade etmekte ve ‘sorunlu’ ifadesini şu şekilde açıklamaktadır; *“sorunlu dediğim kavgacı dövüşçü değil... Genelde gariban ailelerin çocukları oldukları için hepsi hayatta kalma derdindeler onun mücadelesini veriyorlar.”* Benzer bir görüş bildiren M10 da düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir; *“Zengin çocuğu Meslek Lisesine gelmez. Sosyoekonomik düzeyi düşük öğrenciler gelir. Aile yapısı anca asgari ücret ve biraz üstünde olan öğrenciler gelir.”*

Aktarılan görüşlerden de anlaşılacağı üzere öğretmenlerin okuldaki öğrencilerin ailelerinin bulundukları sosyal sınıf ve ekonomik gelir düzeyleri ile ilgili genel ve ortak bir görüşe sahip oldukları görülmektedir. Bu çerçevede dezavantajlı ifadesini kullanmasalar bile öğrencilerin toplumsal olarak dezavantajlı, sosyoekonomik düzeyi düşük, alt orta sınıf ailelere mensup olduklarını düşünmekteledir. Bu durumun öğrencilerin akademik başarıları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu da ifade

etmektedirler. Kısaca, öğretmenler, öğrencilerin geldikleri ailelerinin sosyoekonomik gelir düzeylerinin düşük olmasını dezavantajlılığın bir nedeni olarak görmektedir. Gelir düzeyi ve eğitimde dezavantajlılık ilişkisine dair öğretmen görüşleri daha detaylı bir şekilde ‘2.8.2. Aileden Kaynaklı Etmenler’ başlığı altında tartışılacaktır.

Öğrencilerin akademik başarılarına dair diğer öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, öğrenci *“profilinin çok kötü”* olduğunu ifade eden M9, *“eskiden Meslek Liselerine sınavla seçilerek öğrenci alındığına”* dikkat çekip artık Meslek Liselerine akademik başarısı olmayan öğrencilerin alındığını belirterek şunları söylemektedir: *“Şimdi buraya geliyorsun, hiçbir yeri kazanamadı bari Meslek Lisesine diyorsun. Affedersiniz burası Milli Eğitim’in çöplüğü gibi görünüyor.” “Sınavları kazanamayan başarısız öğrenciler geldiği için çok fazla bir şey beklemiyoruz”* diyerek öğretmenlerin beklentilerinin çok yüksek olmadığına dikkat çeken M7 ise öğrencilerin başarı durumlarını *“Onlar burada meslek öğrenip kestirmeden hayata atılma yolundalar. Derslerinde çok başarılı değiller”* şeklinde ifade etmekte ve derse karşı ilgisiz oluşlarını şu sözlerle dile getirmektedir: *“Gerçeği söylemek gerekirse öğretmenler burada onların yerine çalışıyor. Kendileri çaba sarfetmiyorlar.”*

Bir diğer ifadeyle öğretmenler, öğrencilerin derse karşı sergiledikleri olumsuz tutumun, öğrencilerin geleceğe yönelik hedeflerinin bir akademik başarı elde etmekten ziyade bir meslek edinme isteğinden kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır. Yapılan araştırmalar da bu görüşü destekler niteliktedir (Bkz. Yazgan, 2017). Bunun yanı sıra M7 öğrencilerin çalışmaya ve öğrenmeye açık olmadıklarına dikkat çekerken, kapasitelerinin de uygun olmadığını belirtmekte ve gelecek beklentileri olmadıklarını şu ifadelerle dile getirmektedir: *“Seviyeyi düşürüyoruz geçsinler diye yine de yeterli olmuyor onlar için. Çünkü heves yok, bir beklentileri yok gelecekten.”* Seviyenin çok düşük olduğuna dikkat çeken bir diğer öğretmen M15 ise düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Yani çıtayı biz mesela şuradan şuraya indiriyoruz, daha aşağıya indiriyoruz, çocuk bir şekilde onun altında kalmayı başarıyor. Bir öğretmenim demişti hiç unutmuyorum; “Çıtayı yere serdim altını kazıp onun altına indiler”, yani “geçmemek için uğraşıyorlar” diyordu...”

Öğretmenler öğrencilerin başarısızlığı karşısında standartları, beklentileri daha düşük tutmakta ancak bunun da aslında işe yaramayan, aksine sürekli öğrencileri daha aşağıya çeken bir sisteme dönüştüğünü belirtmektedir.

Birçok öğretmenin hemfikir olduğu bir diğer konu öğrencilerinin başarı oranlarının düşük olmasının yanı sıra derslere karşı da ilgilerinin olmamasıdır. Bununla ilgili M5 görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir; *“Genel olarak başarısızlar...Atıyorum 10 öğrenciden 6'sı gibi diyelim dezavantajlı grupta bunlarda öğrenme sevgisi, öğrenme isteği yok.”* Meslek Lisesinde İngilizce öğretmenliği yapmanın zorluğuna dikkat çeken M6 ise düşüncesini, *“Daha gönülsüzler, isteksizler derse katılım açısından. Bu yüzden problem yaşıyoruz”* şeklinde ifade etmektedir. Öğrencinin derslere ve Meslek Lisesine yönelik istekliliğinin katkısına dikkat çeken M13 ise şunları söylemektedir: Bazı öğrenciler *“bilerek, baba mesleği, abi mesleği, amca mesleği diye”*, bazı öğrenciler de *“liseden mezun olup bir meslek sahibi olayım bir zanaat sahibi olayım”* düşüncesiyle MTAL'e gelmekte ve öğrencinin bu bilerek, isteyerek, birilerinin yönlendirmesiyle gelmesinin olumlu yönleri görülmektedir: *“Çocuk eğer bilerek isteyerek geliyorsa iyi oluyor bizim için, birileri yönlendirdiyse. Ama bunlar genel olarak çok değil yani bir sınıfta belki birkaç tane bulabiliyoruz böyle”* (M13). Öğrencilerin derslere karşı ilgisizliği ve isteksizliğiyle alakalı benzer bir görüş bildiren M10; *“Meslek Lisesine gelen öğrencilerin son zamanlarda alt düzey öğrencilerin gelmesi, isteksiz öğrencilerin gelmesi, aile zoru ile öğrencilerin gelmesi ve çocukların Meslek Liselerine ilgi ve alakalarının olmaması”* gibi faktörlerin öğrencilerin eğitimini olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Bu alıntılarda görüleceği üzere öğretmenler öğrenme isteği ve hevesten yoksunluğu temel bir sorun olarak görmekte bunu da genellikle öğrencilerin mecburiyetten Meslek Lisesine gelmeleriyle açıklamaktadır. Bir diğer ifadeyle öğrencilerin sadece derslere karşı ilgisiz olmayıp aslında başından itibaren Meslek Lisesinde okumaya gönüllü olmadıklarını ima etmektedirler.

Bu çerçevede öğretmenler öğrenciler kadar ailelerin de ilgisizliğini dile getirmektedir. Okuldaki öğrencilerin çoğunun ilgisiz ailelerden geldiğini belirten M7 ilgisizliği şöyle açıklamaktadır: *“Eğitim düzeyi düşük, maddi durumu düşük, çocuğa iyi bir gelecek hazırlayamayan onu kendi haline serbest bırakmış insanların çocukları geliyor.”*

Dezavantajlı bir öğrenciye eğitimin çok bir katkısı olmayacağını fakat bu noktada ailenin ilgisinin ve desteğinin oldukça önemli olduğunu vurgulayan M4 görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir; “...diyelim ki öğrencinin maddi durumum çok kötüdür ama aile bir şekilde destek olmuştur, ilgilenmiştir -tabii bu çok nadir görülen bir şey istisna- bir şekilde Anadolu lisesini kazanabilmiştir öğrenci.” Öğrencilerin “%60’a yakınının dezavantajlı” olduğunu ve “ekonomik olarak kalburaltı ailelerden” geldiğini belirten M14, bazı ailelerin çocuklarına karşı ilgisiz oluşlarını geçim sıkıntısıyla ilişkilendirmektedir;

“Genelde adamlar geçim sıkıntısıyla uğraştıkları için, adamların kötü olduğundan değil adamlar para kazanmaya çalışıyor. Sabahın altısında gidiyorlar, yedisinde giriyorlar. Kadın çalışıyor, adam çalışıyor, eve bitkin geliyorlar. Bazıları vardiyalı çalışıyorlar. İlgilenemiyorlar yani adamlar. Toplantıya çağırıyorsun, ilgilenmek istiyorlar ama şartlar... Diyor ki “Hocam elimden bu kadar geliyor.”

Sosyoekonomik olarak dezavantajlı konumdaki ailelerin çocukları geçim sıkıntısının yanı sıra ilgi yoksunluğu da çekmektedir. Bu da çok katmanlı bir dezavantajlılık yaratmakta ve çoğu durumda nesilden nesile aktararak bireyin dezavantajlı konumdan sıyrılması noktasında bir engel oluşturmaktadır. M14 bazı ailelerin tamamen ilgisiz olduğunu ve öğrencinin hangi sınıfta, hangi bölümde olduğunu dahi bilmediklerini ifade etmektedir.

Öğrencilerin ailevi ve sosyoekonomik bu dezavantajlılığına rağmen okuldaki davranışlarının iyi olduğunu belirten öğretmenler de vardır. M13 okulun öğrenci sayısının çok fazla olmasına rağmen çok fazla disiplin olayının olmadığına dikkat çekmekte ve öğrencilerle ilgili olarak da “uç çocuklar değiller, saygısızlıkları çok yok” şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Öğrencilerin davranışlarıyla ilgili görüş bildiren diğer bir öğretmen M1 ise “öğrencilerin genel itibarıyla derslerine giren hocalara karşı bir saygısızlık yapıldığını” hiç görmediğini belirtmekte ve karşılaştığı olumsuz durumları da “en fazla bildiğimiz çocuk yaramazlıkları, bildiğimiz işte gençlerin, ergenlerin sorunları” olarak gördüğünü ifade etmektedir. “Bir Meslek Lisesi olarak çok iyi bir okul, çok güzel bir okul” olduğunu söyleyen M8 ise önceki çalıştığı Meslek Lisesi ile bir karşılaştırmada bulunarak oraya nazaran “çok

çok çok iyi durumda” olduğunu belirtmektedir. Öğretmenler öğrencilerin akademik başarısızlıklarına rağmen bu tarz disiplinler ve davranışsal iyi hallerinin gerekçesi hakkında bir yorum ve değerlendirme yapamasa da Şişli MTAL’in bu çerçevede en azından başka bazı Meslek Liselerinden ayrı olduğunu ifade etmektedirler.

Özetle; Şişli MTAL’de görev yapmakta olan öğretmenler, okulun konumu dolayısıyla öğrenci çeşitliliğinin fazla olduğunu belirtip bu çeşitliliğin olumlu ve olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektedir. Okulun merkezi bir konuma sahip olması ulaşımı kolaylaştırmakta ve farklı görüşten birçok öğrencinin gelmesine olanak sağlamaktadır. Öte yandan çevre ilçelerdeki yoksul ve çok nüfuslu mahallelerden gelen öğrencilerin daha yoğunlukta olması ise olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir. Öğretmenlerin en çok üzerinde durdukları konulardan biri de genel olarak öğrencilerin geldikleri ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin düşük olduğudur. Bu başlı başına bir dezavantaj yaratmakla birlikte öğrencilerin hem akademik başarıları hem de ebeveynlerin çocuklarına zaman ayırıp ilgilenmeleri noktasında bir engel olarak algılanmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğunun akademik başarılarının düşük olduğunu belirten öğretmenler, aynı zamanda derslere karşı da ilgisiz ve isteksiz olduklarını, geleceğe dair bir hedeflerinin olmadığını ve okulu daha çok kısa yoldan meslek sahibi olma yolunda bir araç olarak gördüklerini ifade etmektedir. Okulu bilerek, isteyerek ya da bir yakınının teşvikiyle seçenlerin daha olumlu bir pozisyonda olduklarına da dikkat çekmektedirler.

2.7. Bulgular I: Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Dezavantajlılık Tanımları

Bu bölümde öğretmenlerin dezavantajlılığı nasıl tanımladıkları, hangi durumları dezavantajlı olma durumu olarak gördüklerine dair bulgulara yer verilecektir. Tezin temel araştırma konularından biri öğretmenlerin dezavantajlı öğrenciler hakkındaki farkındalıkları ve dezavantajlı olma durumuna dair algılarına yöneliktir. Ancak “dezavantajlılık nedir, nasıl tanımlarsınız?” şeklinde dezavantajlılığın tanımına dair doğrudan bir soruyu katılımcılara yöneltmenin çeşitli sakıncaları olabileceği düşünüldüğünden görüşme sorularında bu soru dolaylı ve yönlendirmeci olmadan şu şekilde formüle edildi: “Sosyolojik çalışmalarda bazı çocuklar dezavantajlı olarak tanımlanır. Örneğin, gelir seviyesi düşük olan ailelerin çocukları, suç işlemiş çocuklar, çalışmak zorunda olan çocuklar, özel gereksinimli (BEP’li) çocuklar veya mülteci

çocuklar.... sizce eğitimin bu çocukları dezavantajlı konumdan çıkarma noktasında sağladığı imkânlar nelerdir/yetersiz kaldığı durumlar nelerdir?” Böylece dezavantajlı gruplara örnekler verilerek katılımcının soruyu daha rahat cevaplaması hedeflenmiştir. Bu noktada öğretmenlerin dezavantajlılık algısı tamamen açık uçlu bir soruyla ele alınacak olursa bazı öğretmenlerin soruyu anlamayabileceği veya dezavantajlılığa dair çok katı bir tanım istediğimizi düşünebileceği, tüm bunların ise katılımcıları rahatsız ve huzursuz hissettirebileceği, oysa nitel araştırmada temel etik ve bilimsel kurallardan birinin katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri, bilgi veya yorumlarının sınındığı şeklinde bir algıya kapılmalarının istenmemesi olduğu düşünüldüğünde soruyu açıklayıcı örneklerle verilmesinin daha uygun olduğuna karar verilmiştir (Creswell, 2013 ve Merriam 2015). Örneklerin sadece dezavantajlılığı açıklamak için verilen birkaç ifade olduğu öğretmenlerin soruda geçmeyen durumları da dezavantajlılık olarak ifade etmelerinde yansımaktadır. Bu da sorunun yönlendirici ve sınırlandırıcı olmayıp açık uçlu olduğuna işaret etmektedir.

Mülakatları gerçekleştirmek üzere liseye gidildiğinde ve öğretmenlere “dezavantajlı öğrencilerin eğitime katılımı” ile ilgili bir araştırma yapıldığı ifade edildiğinde, öğretmenlerden “hocam buradakilerin hepsi dezavantajlı”, “bizim öğrencilerimizin çoğunluğu dezavantajlı” ya da kinayeli bir şekilde “bizim okulumuzda dezavantajlı öğrenci mi var ya?” şeklinde geri dönüşler alınmıştır. Bu da öğretmenlerin, ‘dezavantajlılık’ durumuna dair fikir sahibi olduklarının ilk göstergesi olmuştur. Bunun yanı sıra okula ve okuldaki öğrencilere dair sorulara yönelik verdikleri cevaplar da okuldaki öğrencilerin çoğunluğunun dezavantajlı olarak tanımlanabilecek öğrenciler olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte bir önceki bölümde verilmiş olan ‘öğrenci profili’ne dair veriler de öğretmenlerin öğrencilerin sahip oldukları dezavantaj durumlarına dikkat çektiklerinin bir göstergesidir. Dolayısıyla öğretmenlerin çoğunluğunun örnek verilen durumları dezavantajlılık olarak kabul ettiği ve bu konuda bir farkındalığa sahip oldukları belirtilebilir.

Daha çarpıcı boyutlardan biri ise öğretmenlerin en azından bir kısmının dezavantajlılığın öğrencilerin çoğunluğu için geçerli olduğunu düşünmeleridir. M3 “500-600 tane öğrencinin dersine gidiyorum, bunların içerisinde sizin saydığınız özelliklere [görüşme sorusunda verilen örneklere] sahip en az 50-60 tane öğrencim var ortalama” şeklinde bir görüş bildirirken M14 ise bu oranın daha yüksek olduğunu

“bizim sınıfların yüzde 60’ı böyle” diyerek ifade etmektedir. Dezavantajlılığı sosyoekonomik gelir düzeyi bağlamında ele alan M2 okuldaki öğrencilerin neredeyse tamamının bu anlamda dezavantajlı olduğunu “yani %99’u belki öyledir” ifadesiyle dile getirmekte, M4 ise benzer şekilde neredeyse tamamı anlamında “%95 gibi bir oran” verebileceğini belirtmektedir.

2.7.1. Düşük sosyoekonomik gelirli aileden gelmek

Öğrencilerin çoğunluğunun birçok açıdan dezavantajlı olduğunu belirten öğretmenlerin en belirgin şekilde vurguladıkları ve yüksek oranlar verdikleri dezavantajlılığın düşük sosyoekonomik durumu ifade ettiği görülmektedir. Ancak bazı öğretmenler öğrencinin ekonomik gelir seviyesi düşük bir aileden geliyor olmasının duruma göre avantaj ya da dezavantaj olabileceğini de ifade etmiştir. Gelir seviyesinin düşük olmasını bir dezavantaj olarak görmediğini belirten M1 bu durumun öğrencinin eğitimi üzerindeki olumlu etkisini “Çocuk fakirliği vs. gördükten sonra daha çok okumaya asıldığını görüyorum. Çocuğa yardımda bulunduktan sonra, çocuğun fiziksel ihtiyaçları olsun başka ihtiyaçları olsun onları karşıladıktan sonra sıkıntı çekmiyorlar” diyerek dile getirmektedir. Gelir durumu düşük olan ailelerden gelen öğrencilerle ilgili benzer bir görüş bildiren M6 ise öğrencilere destek verilmesi halinde eğitimi “bir çıkar yol olarak” gördüklerini ve genelde bu öğrencilerin üniversite kazanmaya çalışan öğrenciler olduklarını ifade etmekte ve öğrencilerin bu çabalarını şu şekilde dile getirmektedir; “Haylazlık eden ya da başka bir yola sapan çok azdır onların içinde. Geneli bir şekilde yüксеğe çıkmaya çalışmıştır, eğitimi de bunun bir amacı olarak görmüştür.” Bir diğer ifadeyle bu öğretmenler öğrencilerin düşük gelirli ailelerden gelmelerinin toplumsal olarak sebep olduğu dezavantajlılık pozisyonun farkında olmakla birlikte bu durumun öğrenciler tarafından eğitimle aşılabilecek bir durum olarak algılandığını da görmektedir.

Literatür kısmında ele alındığı üzere birçok akademik araştırma öğrencilerin ailelerinin kültürel ve ekonomik sermayesinin öğrencinin eğitim sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermekte; sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerin çocuklarının genellikle başarı oranları düşük olan öğrenciler olduğunu vurgulamaktadır. Fakat bu öğrencilere fırsat verildiği, desteklendiği durumlarda öğrencilerin oldukça yüksek başarı elde ettiklerini gösteren araştırmalar da

bulunmaktadır. Örneğin Fındık ve Kavak'ın (2009) sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan öğrencilerle gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda bu öğrencilerin içinde bulundukları olumsuzlukların üstesinden gelebilme potansiyeline sahip olduklarına ve daha avantajlı konumdaki akranları kadar ve hatta daha da üstünde başarı elde edebildikleri sonucuna varmışlardır. Yukarıda aktarılan öğretmen görüşlerinin de bunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bu görüşlere dayalı olarak bir genelleme yapmak mümkün olmasa da dezavantajlılığın asla ortadan kaldırılamayacak bir toplumsal bariyer olarak görülmesi de aynı derecede genellemeci ve indirgemeci bir bakışı yansıtır. Bu çerçevede öğretmenlerin bu konudaki çeşitli fikir ve yorumlarını keşfedip ortaya koymak bu çalışmanın önemli katkılarından biridir.

2.7.2. Öğrencinin çalışma durumu

Öğrencinin çalışıyor olması çoğu zaman bir dezavantaj oluştursa da kimi zaman avantaj olarak değerlendirilmektedir. M12 öğrencilerin çalışma durumunu “*zorunda oldukları için çalışanlar*” ve “*ailenin de imkânları varsa ya da tanıdıkları varsa onların yanına bir şeyler öğretilsin diye çalışanlar*” şeklinde iki grupta ele almaktadır. Birinci grupta yer alan geçim sıkıntısı nedeniyle çalışmak zorunda kalan öğrencilerin olumsuz etkilendiğini ifade eden M12, ikinci gruptaki öğrencilerin ise imkânlarının farkında oldukları durumlarda çalışmanın avantaj olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir; “*bu imkânları kullanarak, bu imkânlar sayesinde belki çalıştığı yerde de çalıştığı büyüklerinin hayatı ve eğitime bakış açısı onu iyi anlamda olumlu yönde yönlendirebilecek şekilde ise onlar aradan sıyrılabilirler.*” Fakat çoğu durumda öğrencinin böyle bir bakış açısına sahip olmadığını ve bu imkân dahilinde elde ettikleri şeylerin kendi ihtiyaçlarını karşıladığı için “*okulu ikinci derecede önemsiyor*” ve bu nedenle de “*okul hayatını biraz daha erteliyor ya da okul hayatından uzaklaşıyor*” olduklarını belirtmektedir. Ekonomik sıkıntısı olmasa da akşamları kendi dükkanlarında çalışan öğrencilerinin olduğunu belirten M15 onlarla ilgili bir sıkıntı yaşamadığını şu şekilde ifade etmektedir; “*Erken olgunlaşmış oluyor onlar, sıkıntı yaşamadım.*”

Görüldüğü üzere öğretmenlerin gözünden öğrencinin çalışıyor olması her zaman tek başına bir dezavantaj olarak kabul edilebilecek bir kriter değil. Bu noktada öğrencinin imkânlarının ya da imkânsızlıklarının farkında olarak eğitime karşı sergilediği tutum

ve diğer faktörlerin öğrencinin eğitimini olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

2.7.3. “Sorunlu olma”

Bazı öğretmenler dezavantajlılığı ‘sorunlu’ olmak şeklinde ifade etmektedirler. M12’ye göre sorunlu öğrenciler; “*gariban ailelerin çocukları*” iken sorunsuz öğrenci sayısının çok az olduğunu belirten M14’e göre sorunsuz öğrenciler “*annesi babası ideal bir evlilik yapan, çocuğun halini hatırlı soran çocuğuyla ilgilenen aile*”lerin çocuklarıdır. “*Biz hep bunlarla mücadele ediyoruz*” diyen M14’ün bu öğrencileri mücadele edilmesi gereken bir zorluk olarak algıladığı görülmektedir. M9 da öğrencileri sorunlu olarak ele almakta ve bu durumu “*Şu okullarda özellikle hepsi sorunlu ya. Sorunsuz çocuk yok yani neredeyse*” şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte bunu başa çıkılması zor bir durum olarak değerlendirmekte ve bununla ilgili hislerini “*bu kadar sorunlu çocuklara öğretmen nasıl tahammül edecek?*” diyerek dile getirmektedir. Bu alıntılarda da görüleceği üzere öğretmenler dezavantajlı öğrencileri adeta tamamen “sorunlu” olmakla eşleştirmekte ve bunu mecburen “tahammül edilmesi” gereken bir zorluk ve mücadele alanı olarak yorumlamaktadır. Duman’ın araştırmasında da (2000, s.1, s.276) öğretmenlerin “yaramaz”, “uslanmaz”, “uğraşmaya değmez” anlamlarında olumsuz davranış sergileyen öğrencileri “sorunlu” olarak gördüğü göz önüne alındığında öğretmenlerin öğrencideki bir olumsuzluğu ya da olumsuz bir davranışı için bu ifadeyi kullandığı söylenebilir.

2.7.4. Suç durumu

“Sorunlu” olma ile ilintili olarak bazı öğretmenler dezavantajlılık ve suç durumuna değinmiştir. Öğrencilerin suç durumunun oluşturduğu dezavantajlılığa değinen M1, suç işledikten sonra bir süre ıslah evinde kalıp çıkan öğrencisinin bu durumunun öğrenci üzerindeki olumsuz etkilerini şu şekilde ifade etmektedir;

“Bir tane öğrencim var suç işledi, gitti ıslah evinde bir süre kaldı ve çıktıktan sonra maalesef ki gerçekten dezavantajlı olarak çıktı. Yani çocuk çıktıktan sonra sanki bir mafya babası edasına dönüştü. Girdik çıktık modunda konuşmaya başladı. Sürekli sınıfta da böyle havalı bir şekilde (gençlerin tabiriyle) olayları anlatmaya çalışıyordu.”

M1'in aktardığı üzere öğrencinin işlediği suçun sonucunda ıslah evinde kalması öğrenciyi daha iyi hale getirmemiş aksine davranışlarının olumsuz şekilde etkilemiştir. Ayrıca öğrencinin okula döndüğünde akranlarını da olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra bazı öğretmenler öğrencinin kendisinin suç durumu olmasa dahi ailesinde hüküm giymiş olan öğrencilerin yaşadığı dezavantajlılık durumuna dikkat çekmiştir. Babasının hapiste olduğunu belirten bir öğrenci ile yaşadığı sıkıntıları dile getiren M8 çabalarının karşılıksız kaldığını şu şekilde ifade etmektedir; *“Çok problem yaşadım gerçekten ilk yılımdı bir de öğretmenlikte. Ne kadar sevgiyle de yaklaşısam olmuyordu yani ne yaparsam yapayım olmuyordu bir şekilde, çok zorlanıyordum.”* Aile bireylerinde hüküm giymiş öğrencilerinin olduğunu belirten M12 bu durumun öğrencinin eğitimini ve hayata bakış açısını nasıl etkilediğini şu ifadelerle dile getirmektedir;

“Bunların bakış açısı biraz daha fazla kopuk oluyor, daha fazla uzak kalıyorlar eğitimden öğretimden. Daha çok amaçları hayatta kalabilmek, hayattaki yaşamsal ihtiyaçları karşılayabilmek olduğu için bunların, şu ana kadar karşılaştığım öğrenciler genelde okul haricindeki zamanlarda çalışan öğrenciler oldular. Hatta asıl amaçları para kazanmak olduğu için yeri geldi okuldan da uzaklaşmak zorunda kalıyorlar.”

Alıntılardan anlaşılacağı üzere öğrencinin kendisinin bir suç durumu olmasa dahi aile bireylerinde birinin hapiste olması öğrencinin okulda arkadaşlarına ve öğretmenlerine karşı tutumunu, derslerdeki başarısını, derse devam durumunu, geleceğe yönelik hedeflerini en genel tabirle eğitim sürecini etkilemekte ve bir dezavantaja neden olmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere dezavantajlılık sadece sosyoekonomik seviyeye indirgenemeyecek kadar kapsamlı bir olgudur. Öğrencinin ailesinin hukuki yargısal durumu bile önemli bir etken olabilmektedir.

2.7.5. Ebeveyn boşanması ve ebeveyn vefatı

Anne baba ayrılığı öğretmenlerin üzerinde durduğu önemli bir dezavantajlılıktır. Bir öğrencisinden örnekle bu durumu dile getiren M10 bu durumun çocuk üzerindeki olumsuz etkisini şu şekilde ifade etmektedir; *“Anne baba ayrı çocuk başkasının yanında kalıyor, geceleri çalışıyor, gündüz geliyor bakıyorsun atölyede uyuyor çocuk.”* Anne baba ayrılıklarının problemler arasında biraz daha geri plana atılan bir

durum olduğunu belirten M11, bunun çocuk üzerindeki etkisini “*Bir taraf yalnız bırakabiliyor. Maddi olarak etki ediyor, manevi olarak etki ediyor ve çocuğun sınıf içerisinde, okul içindeki davranışlarına, çocuğun genel davranışlarına etki ediyor bu*” şeklinde ifade ederken bu durumun öğretmenlere etkisini ise şu şekilde belirtmektedir: “*Bunlar ders programı olarak dönüyor, disiplin programı olarak dönüyor. Bunlarla ilgilenmek durumunda kalıyoruz.*” Bu durumun maddi bir sıkıntıya da sebep olduğunu belirten M2 bir öğrencisini örnek vererek şu şekilde ifade etmektedir: “*Anne baba ayrılmış mahkemeleri sürüyor bir tek anne çalışıyor falan, iki üç kardeşler, evde internet var ama telefon yok, buradan kendi atölyemizden geçici şekilde bilgisayar temin ettik onlara gönderdik.*”

Bunun yanı sıra öğretmenler anne baba ayrılığı haricinde ebeveynlerinden birinin vefat etmiş olmasının da çocuk üzerinde benzer şekilde olumsuzluklara neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun özellikle maddi anlamda bir probleme neden olabileceğine dikkat çeken M11 “*Mesela babası olmayan bir çocuk direkt olarak maddi olarak evde problem anlamına gelir... Bu çocuklar aslında hepsi özel ilgilenilmesi gereken çocuklar*” diyerek duruma dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalar da parçalanmış ailelerdeki çocukların ruhsal uyumsuzlukların daha yüksek olduğunu ortaya koymakta ve bu ailelerden gelen çocukların eğitim sürecinde yaşadıkları en önemli sorunların okul başarısızlığı, devamsızlık sorunları ve güçlüklerde baş etmede başarısızlık olduğunu göstermektedir (Tezcan, 2020, s. 114).

2.7.6. Madde bağımlılığı

Öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer dezavantajlılık durumu madde bağımlılığıdır. Bağımlı olan kişinin değişmesinin çok zor olduğunu belirten M7, kişinin bundan kurtulabilmesi için “*ortamın, çevresinin tamamen değişmesi*” gerektiğini ve takip edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Eskiden görev yaptığı okulundaki bir öğrencisinden örnekle takibin önemini şu şekilde belirtmektedir; “*Eski çalıştığım bir okulda çocuk bağımlıydı adliyeye gidiyordu arada bir kullanıp kullanmadığına dair kanına test yapılıyordu, sonuçlar gidiyordu. Takip ediliyordu kullanıp kullanılmadığı. O şekilde bıraktı da düzgün takiple bırakmıştı.*”

M14 ise gençlerin üzerindeki tehditleri sıralayarak bunlardan en önemlisinin uyuşturucu olduğuna dikkat çekmekte ve gençlik üzerindeki etkilerini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Şu anda maddi durumdan kaynaklı gerek cemaatler gerek terör grupları hepsi gençliğin üzerinde. Bunlardan da daha çok belamız uyuşturucu. Uyuşturucu birini tamamen ortadan kaldırır. Bir tanesi kendi düşüncesini empoze eder. Bir tanesi benim dinimden insanlar burada yaşasın ister ama uyuşturucu her iki tarafı da yok eder. En büyük sıkıntımız uyuşturucu. Fazla olmadığını düşünüyoruz ama çocuklarda uyuşturucu kullanım sayısı sigarayla bağlantılı. Her yıl soruyorum, kaç kişi sigara içiyor falan, ilk başta bir çekiniyorlar bir süre sonra söylüyorlar ve her yıl sigara kullanan sayısı artıyor.”

Bir diğer öğretmen M15 ise madde bağımlılığı olan öğrencilerle ilgili olumsuz deneyimlerine değinerek söz konusu öğrencilerin “*değişik yönde lider*” olduklarını belirtmekte ve eğitimin onları iyi yöne ilemesinin belki ancak uzun yıllarda mümkün olacağını dile getirmektedir. Uyuşturucu, sigara gibi bağımlılıklar öğrenciler için büyük bir tehdit olmakla birlikte bu tür bağımlılıklardan kurtulmak oldukça zordur. Bu tarz bir dezavantajın öğrencinin sadece eğitimini değil, tüm yaşantısını uzun vadede kötü etkilemesi de çok yüksek bir ihtimaldir.

2.7.7. Cinsiyet

M4 cinsiyete bağlı bir dezavantajlılık durumuna dikkat çekmekte ve hem annesi hem de babası çalışan kız öğrencilerin durumunu şu şekilde aktarmaktadır; “*kardeşlerine bakıyor, temizlik yapıyor, evin sorumluluğunu da o alıyor yani. Kız öğrenciler için bu çok dezavantaj oluyor.*” M4’e göre kız öğrenciler için bir diğer dezavantaj okulda sayılarının çok az olmasıdır. Kız öğrencilerin okulda “*dışlanma*” ya da “*üstlerine çok gidilmesi*” gibi davranışlara maruz kaldıklarını ifade eden M4, şunları söylemektedir; “*ergenlik dönemi olduğu için bu konuda hassaslar hepsi kız erkek ilişkileri konusunda. Kızlar çok zorluk çekiyor sınıflarda.*” Cinsiyete bağlı dezavantajlılığa gün geçtikçe daha fazla dikkat çekilmekte ve iş yerlerinde, okullarda, toplum içinde kadınların ve genç kızların maruz kaldığı olumsuz deneyimleri araştırmalar ortaya koymaktadır. Yukarıda M4’ün aktardığı örnekte görüldüğü üzere kız öğrenciler hem evde hem de

okullarda cinsiyetlerinden dolayı olumsuz durumlarla karşılaşabilmektedir. Özellikle bazı Meslek Liselerinde kız nüfusunun çok az olması akran zorbalığına varabilecek davranışlara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bölüm 2.1.1.'de, Öğretim Türüne Göre Öğrenci Sayıları tablosunda (2.1.1.b) da görüldüğü üzere Meslek Liselerinde erkek öğrenci sayısı kız öğrenci sayısının neredeyse iki katıdır. Aynı şekilde Şişli MTAL'deki öğrenci sayılarına ilişkin tablo da kız öğrenci sayısının çok az olduğunu göstermektedir.

2.7.8. BEP'li olma

Okullarda 'BEP'li' yani Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı öğrencileri ya da 'Kaynaştırma' öğrencileri olarak ifade edilen özel gereksinimli, herhangi bir zihinsel ya da bedensel engeli bulunan öğrenciler de dezavantajlı gruplar arasında ele alınmaktadır. Birçok öğretmen bu durumu dezavantaj olarak değerlendirmekte ve bu öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları zorlukları aktarmaktadır. M1 ise bu durumu bir dezavantaj olarak görmediğini *“onlar bizim gözbebeğimiz, dezavantaj olarak görmüyoruz biz onları”* diyerek dile getirmekte ve bu öğrencilerin durumunun bir dezavantaj oluşturmadığını *“Genel olarak baktığımızda çok ilgileniyoruz onlarla o yüzden onların dezavantajı sadece BEP'li olmaları, isimlerinin öyle olmaları bana göre”* diyerek ifade etmektedir. M11 ise farklı bir duruma dikkat çekmekte ve BEP'li bir kardeşe sahip olan öğrenciyle yaşadığı olumsuz deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

“Çocuk hep problemdi sınıfta. Hatta belli bir noktada artık uyarıyorsun sözden anlamıyor, kocaman çocuk. Sonra velisini çağırdık başka bir öğretmenle arkadaşla beraber atölyeden. Kadın geldi. Bir tane çocuk ciddi otistikti, kardeşiymiş... Çocuk hiçbir uyarılarımızı dinlemez, -bakıyoruz kafası da çalışıyor- sınava çalıştığı zaman sınıfta ilk üçe dörde girer ama çocuk ilgilenmiyor, niye, ailede ciddi sıkıntı var. Çünkü bunu yaşayan bilir herhalde...24 saat geçireceksin onunla, anne sana bırakıyor gidiyor. Bu da mesela ciddi bir şey.”

Yetersizliği bulunan öğrenciler yetersizlik düzeyine göre okullarda bazı derslerden muaf tutulmakta, bireysel eğitim programları uygulanmakta ve sınav kağıtları da farklı hazırlanmaktadır. Böylece bu öğrencilerin eğitim fırsatlarından en üst düzeyde yararlanmalarını sağlayarak dezavantajlarının en aza indirgenmesi hedeflenmektedir.

Ancak sınıf mevcutlarının yüksek olması, programların iyi hazırlanmamış olması, öğretmenlere bu konuda yeterli bilgilendirme yapılmamış olması, ailenin çok bilinçli olmaması gibi birçok etken söz konusu öğrencilerin eğitim süreçlerinde engel teşkil etmektedir. Bunlarla ilgili öğretmenlerin görüşleri ileriki bölümlerde daha detaylı şekilde tekrar ele alınacaktır.

Yukarıda aktarılan öğretmen görüşlerinden öğretmenlerin dezavantajlılığa dair farklı unsurlar içeren kapsamlı bir kavrayışa sahip olduğu, öğrencilerin dezavantajlılık durumlarını sadece tek bir boyutta incelemedikleri görülmektedir. Ancak öğretmenlerin dezavantajlılık tanımı noktasında ortak bir fikre sahip olduğu da söylenemez. Öğretmenlerin bakış açısı, fikir ve yorumları da birbirinden ayrılmaktadır. Bazı öğretmenlerin dezavantajlı öğrencileri ‘sorunlu’ olarak tanımladıkları ve bu öğrencileri zorluk çıkaran, tahammül edilmesi, başa çıkılması gereken öğrenciler olarak ele aldıkları görülmektedir. Oysa başka bazı öğretmenler dezavantajlılığı dışsal faktörlerle açıklamaktadır. Bu açıdan öğretmenlerin üzerinde en çok durduğu dezavantajlılık gerekçesi sosyoekonomik durumdur. Okuldaki öğrencilerin büyük bir çoğunluğun gelir düzeyi düşük, yoksul mahallelerden gelen işçi sınıfı ailelerin çocukları olduğunu belirten öğretmenler bu durumun öğrenciler üzerindeki farklı etkilerine değinmektedir. Ancak bunun etkileri açısından da fikir çeşitliliği söz konusudur. Pek çok öğretmen ekonomik gelir düzeyinin düşük olmasını bir dezavantaj olarak ele alırken bazı öğretmenler bunu bir dezavantaj olarak görmemekte ve öğrenciye belirli imkânlar verildiği ve desteklendiği takdirde onların eğitimi bir fırsat olarak değerlendirip bulundukları durumdan kurtulmak için daha çok çalıştıklarını ifade etmektedir. Öğrencinin çalışma durumu da kimi zaman avantaj olabilirken çoğu zaman da dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra suça bulaşmış ya da ailesinden biri hüküm giymiş olan, madde bağımlısı, anne babası ayrılmış ya da vefat etmiş olan, yetersizliği olan öğrenciler ve kız öğrenciler de öğretmenler tarafından dezavantajlı olarak tanımlanmaktadır. Mülakat sorusunda dezavantajlı gruplara verilen örneklerde mülteci çocuklara da değinilmiştir. Fakat mülakat yapılan öğretmenlerin geri dönüşleri okulda çok mülteci öğrencinin olmadığı yönünde olduğu için o gruba ilgili bir dezavantajlılık aktarımı söz konusu olmamıştır.

2.8.Bulgular II: Öğretmenlere Göre Dezavantajlılığa Etki Eden

Faktörler

Öğrencinin eğitim sürecini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır ve bu unsurlar öğrencinin okuldaki sosyal ilişkisi, akademik başarısı, geleceğe bakış açısı gibi birçok alana olumlu ya da olumsuz etki etmektedir. Dolayısıyla eğitimi etkileyen birçok unsur aynı zamanda eğitimde dezavantajlılığa sebep olabilmektedir. Bu kimi zaman öğrencinin kendisi ile ilgili bir sorundan, kimi zaman aileden ya da çevreden, kimi zaman ise okula ya da öğretmene bağlı faktörlerden kaynaklanmaktadır. Meslek Lisesi öğretmenleri ile yapılan görüşmelerdeki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin dezavantajlılığa etki eden faktörler üzerinde yoğunlaştığı ve bu faktörlerin öğrencinin eğitimini nasıl etkilediğine dair görüşlerini bildirdikleri görülmüştür. Bu bölümde dezavantajlılığa etki eden faktörler ve bu faktörlerin öğrencilerin eğitimi üzerindeki etkileri öğretmenlerin görüşleri üzerinden aktarılacaktır. Bu kapsamdaki bulgular 4 tema altında incelenecektir. Bunlar; okula bağlı etmenler, aileden kaynaklı etmenler, öğrenci kaynaklı etmenler ve dış etmenlerdir.

2.8.1. Okula Bağlı Etmenler

Bu bölümde öğrencinin eğitimini etkileyen ve öğrencinin eğitiminde olumlu ya da olumsuz etki yaratan okula bağlı faktörler ele alınacaktır. Bu bölümdeki bulgular; öğretmen faktörü, okul faktörü, sınıf faktörü ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri olmak üzere 4 tema altında incelenecektir.

2.8.1.1.Öğretmen Faktörü

Öğrencinin eğitimi üzerinde etkiye sahip en önemli unsurlardan biri şüphesiz öğretmenlerdir. Yapılan görüşmeler de göstermektedir ki öğretmenlerin öğrenciye yaklaşımı, öğretmenler arasındaki iş birliği ve öğretmen niteliği dezavantajlı öğrencilerin eğitime katılımları, başarıları, davranışları gibi öğrencinin eğitim sürecini etkileyen pek çok unsur üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Öğretmenlerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri öğretmenlerin ilgisine bağlı olarak öğrencilerin derse karşı ilgi ve başarılarının arttığı yönündedir. İngilizce öğretmeni olan M4 İngilizceye karşı ilgisinden ve ileride öğretmen olmak istediğinden

bahseden bir öğrencisiyle ilgili deneyimini anlatırken bunun zor bir ihtimal “*burası Meslek Lisesi yani buradan çıkması neredeyse imkânsız*” olduğunu, ancak üç yıl boyunca hafta sonları bile okula giderek öğrencisiyle birebir ilgilendikten sonra öğrencisinin İngiliz Edebiyatı bölümünü kazandığını aktarmaktadır. “*Başarı eğer ilgilenirsen geliyor. İlgilenmezsen maalesef yok.*” diyen M4 öğrencilerin başarılı olabileceğini “*Çünkü dediğim gibi öğrenciler aptal değil ama ancak böyle tek tek gerçekten birebir yani anne baba gibi başlarında ilgilenirsen oluyor*” sözleriyle belirtirken bunun zorluğunu ise “*Ama tabii ki her öğretmenin bunu bütün öğrenciler için tek tek yapma şansı yok maalesef*” şeklinde belirtmektedir.

Öğretmenlerin ilgi ve alakasının başarıyı getirdiğini ifade eden bir diğer öğretmen M7 ise bunu “*Genelde başarısızlar ama şunu da gördüm hocayı severse o derse çalışıp çok yüksek not aldığını, diğer derslerdense çok düşük aldığını gördüm*” sözleriyle ifade etmekte, bir öğrencisiyle birebir ilgilendiğini ve diğer derslerde başarısız olan o öğrencinin kendi dersinin sınavında çok yüksek not aldığını “*Sınıfın ortalamasından bayağı yüksek bir not almıştı sorunlu çocuk*” şeklinde aktarmakta ve bunu ilgilenmesinin bir sonucu olarak “*İyi notlar alabiliyorsa demek ki aradığı ilgiydi biraz, değer verildiğini görmektir*” sözleriyle dile getirmektedir. “*Öğretmenin sevgi ile yaklaşması öğrenciye hence bu çok önemli bir durum*” diyerek öğretmenin yaklaşımının önemine dikkat çeken M8 bunun öğrenci üzerindeki etkisini “*Başarısız öğrenci diye bir şey yok çünkü hiçbir zaman ben bunu kabul etmiyorum. Öğrenci öğretmeni sevdiği zaman, öğretmen ılımlı yaklaştığı zaman öğrenci gayret gösteriyor öğrenmeye, derse katılıma gayret gösteriyor.*” şeklinde ifade etmektedir. M9 ise sevginin başarıyı nasıl etkilediğine, müdürlük yaptığı dönemdeki bir öğretmen arkadaşının sınıfla ilişkisine gönderme yaparak; “*Bahçeden sınıfına baktığınız zaman sınıf var ya karmakarışık. Zannedersiniz ki öğretmen yok. Bir sınav oluyorlar en başarılı o sınıf çıkıyor. Öğrencinin öğretmeni sevmesi ile ilgili*” sözleriyle dikkat çekmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere sevgi ve ilgiyle yaklaşması öğrencilerin derslerde başarılı olmalarını sağlamakta ve derslere karşı ilgilerini arttırmaktadır. Bu anlamda dezavantajlı öğrenciler üzerindeki en olumlu faktörlerden birinin öğretmenlerin öğrencilere karşı yaklaşımları olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin öğrencilere karşı olumlu tutumlarının yalnızca derslerdeki başarılarını yükseltmekle kalmayıp aynı zamanda öğrencilerin davranışları üzerinde de pozitif bir

değişime neden olduğunu öğretmenler gözlemlemektedir. Öğrencilerin “sevgiye, ilgiye muhtaç” olduklarını belirten M7 öğrenciyle ilgilenmenin öğrenci üzerindeki olumlu etkisini “*O teneffüs arasında bir iki dakika bile zaman ayırıp ilgilendiğiniz zaman “derse gelmedin, niye gelmemiştin, geçen hafta yoktun” dediğiniz zaman gözleri parlıyor, öyle mutlu oluyorlar ki. Sizin sözünüzden çıkmıyorlar. Çok kolay etkileniyorlar... Biraz ilgiyle, sevgiyle düzelebiliyorlar.*” sözleriyle ifade etmekte, bu konuda herkese görev düştüğünü belirtmektedir. Olumsuz davranışlar sergileyen bir öğrencisiyle ilgili bir anısını paylaşan M9, sevgiyle yaklaşmanın öğrenci üzerindeki etkisini çarpıcı bir örnekle aktarmaktadır:

*“Şöyle söyleyeyim yıllar önce çalıştığım ortaokulda yani liselilerin orta kısımlarının olduğu bir dönemde bir sınıfta derse giriyorum. **Orada bir tane çocuk var çok yaramaz yani herkesin şey yaptığı yaramaz.** Herkes aptal diyor çocuğa herkes ama. Ondan sonra herkes dövüyor. Ben de dahil olmak üzere dövüyorum. **Cezalandırıyoruz çünkü başka türlü zapt edemiyoruz çocuğu. Fakat biz çocuğu tanımıyoruz. Bizim attığımız dayak çocuğa çerez geliyormuş. Evde çünkü acayip dayak yiyormuş, babası uyuşturucu kullanıyormuş falan filan.** Çocuğun da ismi Mehmet² adaşız aynı zamanda. **Bir gün biraz sevdim yani saçını okşadım falan, orta ikinci sınıfta.** Ondan sonra bir soru sordum çok basit bir soru sordum bildi yani. Bilmemesi için aptal olması lazım ki aptal değil. “Aferin Mehmet sana” falan bir şeyler, 7 numara o zaman 10’luk sistem, yazdım defterime hemen. Ondan sonra “haftaya bir daha şey yap sana bir daha soru soracağım” falan filan. Haftaya bir daha sordum, “Aferin Mehmet sana, aslansın Mehmet, kaplansın Mehmet”. Öğretmenler odasında konuşulmaya başlandı “ya bu Mehmet’e ne oldu? Birdenbire değişti” filan diye. Dedim ki “arkadaşlar ya bu çocuk evde dayak yiyormuş, sürekli dayak yiyor bu adam, babası uyuşturucu kullanıyor. Bizim attığımız dayak ona çerez. Yani hiç. Kim bilir evde nasıl dayak yiyor. **Ben onu sevdim ya, okşadım. Biraz böyle yapalım bakalım.**” **Hakikaten çocuk o kadar***

² Katılımcının kimliğini korumak amacıyla farklı bir isim kullanılmıştır.

düzeldi. Aradan yıllar geçti karşılaştık. Meslek sahibi olmuş falan elime sarıldı yolda geçerken öptü falan...”

Öğretmenlerin aktardıklarından da görüleceği üzere öğretmenlerin öğrenciye yaklaşımı öğrencilerin derse karşı ilgilerini arttırabilmekte ve davranışlarını olumlu yönde değiştirebilmektedir. Öğrenciyle yaşanan problemler karşısında da en önemli faktör öğretmen olmaktadır, bununla ilgili M5 “*Bazı öğretmenlerin bireysel çabalarıyla çözülüyor aslında problemler yani. Sistemin düzeltmeye çalıştığı bir şey yok. O bireysel çabaların verdiği sonuçlar sadece*” diyerek sistemin yetersizliğine ve öğretmenlerin önemine dikkat çekmektedir. Araştırmalar öğrenciyle iyi diyalog kuran, sorunlara eğilen ve çözümünde yardımcı olan, yardımsever, arkadaşça davranan öğretmenlerin öğrenciler tarafından beğenilen öğretmenler olduğunu ve öğrenciler öğretmeni ne kadar olumlu algırlarsa akademik başarılarının o derece yüksek ve sınıf içi davranışları da istenen biçimde dönüştüğünü vurgulamaktadır (Tezcan 2020, s. 326).

Öğretmenlerin öğrenciye yaklaşımında öğretmenler arası iş birliğinin önemine dikkat çeken M3 “*Her hoca farklı yaklaşımlarda bulunursa öğrencinin yaklaşımları da farklı olabilir. Pekiştirme süreçlerinin daha stabil, bütün hocaların koordineli olması faydalı olur*” diyerek öğrenciye yaklaşımda öğretmenlerin ortak davranış sergilemesinin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla öğretmenin öğrenciye karşı pozitif bir tutum sergilemesinin yanı sıra diğer öğretmenlerle koordineli bir şekilde benzer bir yaklaşımda bulunmaları öğrencinin davranışını olumlu yönde değiştirmesi açısından kritiktir. Öğretmenlerin öğrenci üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda öğretmenin belli bir bilinç düzeyine, meslek ahlakına ve belirli eğitimlere sahip olması gerekliliği malumdur. “*Öğretmen alımlarında ya da öğretmen seçimlerinde daha profesyonel, bu işi severek yapacak insanları istihdam etmeye çalışması gerekiyor devletin*” diyerek bunun önemine dikkat çeken M2, eskiden öğretmen okullarında belirli bir pedagoji, belirli bir ahlakla, öğretmen olma bilinciyle, nitelikli öğretmenlerin yetiştirildiğini belirterek günümüzde de aynı özveriyle yetiştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır: “*Dolayısıyla devletin yapacağı bu, dezavantajlı çocukların gelişimine katkı sağlamak istiyorsa öğretmen kalitesini arttırmalı.*” Tüm bunlar göz önünde alındığında öğretmenlik mesleğinin derse girip günün konusunu anlatıp çıkmaktan çok daha fazlası olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Aktarılan görüşlerden anlaşılacağı üzere öğretmenlerin öğrencilerin başarı ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Öğretmenler karşılaştıkları problemler karşısında öğrenci ile geliştirdikleri ilişki çerçevesinde çözüm üretebilmektedir ve bu aşamada öğretmenler arası iş birliği önemli bir unsurdur. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için gerekli olan ise öğretmenlerin belirli eğitimleri edinmiş olmaları ve mesleklerini severek gerekli özenle yapıyor olmalarıdır.

2.8.1.2.Okul Faktörü

Öğretmenler eğitimi etkileyen ve eğitimde dezavantajlılık yaratacak ya da mevcut dezavantaj durumlarının etkisini azaltacak diğer bir faktörün okul olduğunu ifade etmektedir. Okulun fiziki koşulları, fiziksel kapasitesi, okulun çevresi ve okulun sunduğu imkânlar öğrencilerin eğitim sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

Öğretmenlerin birçoğu okulun fiziksel koşullarının yetersizliğinden ve bunun öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmektedir. Çalışma şartlarının çok zor olduğunu belirten M1 *“Yani doğru düzgün bir tuvaletimiz bile yok. Tuvaletimiz mesela aşırı derecede kokuyor. Dersteyken bile çok fazla koku geldiği oluyor. Bir de prefabrik yapıdan dolayı öğrenciler her teneffüse çıktığında sanki deprem oluyormuş hissine kapılıyorum”* diyerek yaşadıkları sıkıntıyı dile getirmekte ve fiziksel koşullardan kaynaklı sıkıntının derse olumsuz etkisine dikkat çekmektedir. *“Yani bizim okulumuzda 7000-8000 öğrencimiz vardı. Bunlar kötü yollara da gidebilecek öğrenciler burada Meslek Lisesinde biz bunları biraz şekillendiriyorduk, yontuyorduk, hayatı öğretiyorduk vesaire”* sözleriyle Meslek Liselerin önemine dikkat çeken M2 ise okulun bozulan fiziksel koşullarından dolayı artık öğrencilerin gelmediğini ifade etmekte ve *“Şimdi o topluluk buraya gelemiyor çünkü bozuldu, fiziki imkânlarımız bozuldu”* diyerek fiziksel koşulların etkisine dikkat çekmektedir. M8 okulun fiziki yapısıyla ilgili öğrencilerin hoşnutsuzluğunu *“Prefabrikte yapıyoruz çocuklar bundan çok hoşlanmıyorlar”* sözleriyle dile getirirken, okulun fiziksel yetersizliklerini *“Bu okulun şartları gerçekten korkunç”* diyerek ifade eden M4 ise bununla ilgili yaşadıkları zorlukları şu şekilde dile getirmektedir:

“Öğrenci zorluğu yetmiyormuş gibi bir de üstelik asla imkân yok. Okulun fiziksel şartların görüyorsunuzdur. Prefabrik olduğu için zaten akıllı

tahtalar falan da yok. Yani öğrencilerin ilgisini çekelim desek o türden, teknoloji çağındayız ve öğrencilerin gerçekten teknoloji ilgisini çekiyor ama biz teknolojiyi asla kullanamıyoruz. Sınıfta priz bile yok yani.”

Okulun fiziksel koşullarının yetersiz olması zaten dezavantajlı konumdaki öğrenciler için ayrıca bir dezavantajlılık doğurmakta ve eğitim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra öğretmenler için de süreci kolaylaştırabilecek araçların yetersizliği hatta hiç olmaması durumu daha da zor bir hale getirmektedir. Türkiye’de eğitimdeki en büyük sıkıntının fiziksel yetersizlikten kaynaklandığını belirten M3, fiziksel yetersizlikleri “*öğrenci ile çok fazla ilgilenebilecek kapasitesinin olmaması*” olarak tanımlamakta ve bunu eğitimde eşitsizlik bağlamında değerlendirmektedir; “*Sonuçta bir özel okulla devlet okulunun arasındaki akademik başarı farkını oluşturan sebebin de temelinde bu yatıyor.*” Bu durumdan en fazla ilgi bekleyen ‘özel’ öğrencilerin etkilendiğini ifade etmektedir.

M3 ise fiziksel koşulların yetersizliğinin öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini “*Ciddi anlamda hani özel öğrenciler var ama fiziksel yetersizlik olan okullarda normal sıradan öğrenciler de o tarz öğrencilere dönüşebiliyor, o akran ortamında, arkadaş ortamında, çevrede*” sözleriyle ifade etmekte ve okulların fiziksel koşullarının dezavantajlı olmayan öğrencileri dahi dezavantajlı konuma getirebilecek kadar önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. M9 ise ‘*eğitim ergonomisi*’nin doğru olmadığını dile getirmekte ve okulların güneşin hareketinin göze alınarak inşa edilmemesinin gerekliliğini “*Bu taraftakiler yanıyor, öbür taraftakiler donuyor. Onların aydınlık bu taraf karanlık*” şeklinde ifade etmekte, zeminin düz olmasından kaynaklı sıkıntıyı “*çocuk arkaya oturuyor tahtayı görmesi mümkün değil. Zemini düz bütün sınıfların hâlbuki eğimli olması lazım*” diyerek belirtmektedir. Bunun yanı sıra sıraların da ilkokuldan liseye kadar hep aynı olduğunu bu nedenle öğrencilerin yaşadığı problemi “*Çocuk sığmıyor. Çocuk sığdıramadığı için başlıyor şimdi vurmaya, biz de diyoruz ki yaramaz çocuk. Hatta bir de hastalık takıyoruz. Ne diyoruz ona hiperaktif. Halbuki çocuk rahatsız oluyor, burada 6 saat oturulur mu ya?*” sözleriyle ifade etmektedir. Dolayısıyla tüm bu fiziksel, mimari, yapısal unsurların eğitim bir parçası olduğu ve öğrencileri etkilediği görülmektedir.

Öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer konu okulun niteliği ve sunmuş olduğu imkânlardır. Öğrencilerin ders dışındaki vakitlerinde okullarda farklı aktiviteler yapabiliyor olması, okulun bu tür aktivitelerin yapılmasına olanak sağlayabiliyor olması eğitim üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Diğer yandan bu tür aktiviteler için gerekli ekipmanların ya da mekanların olmaması olumsuz faktörlerdendir. “Bizim okula baktığında mesela spor salonu yok, birlikte oturabilecekleri banklar, sohbet edebilecekleri yerler yok” diyen M5 bunların gerekliliğini ve öğrenci üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır; “Öğrencinin okulu sevmesi gerektiğini düşünüyorum ben bu konuda. Okulu sevenler, o okula bağlılığı olanlar sanırım eğitimi de daha keyifli buluyorlar.” Bunların eksikliğine değinen başka bir öğretmen M9 ise şunları söylemektedir; “Okullarda doğru dürüst yeteneklerini geliştirecek münazara yapılmıyor, sınıflarda tartışmaya yapılmıyor, tartışma kültürü ne bilinmiyor.” Öğrencinin okuldaki zamanını geçiriş şeklinin önemine dikkat çeken M12 bunun okulun niteliklerine ve öğrenciye sunacağı imkânlarla bağlı olduğunu belirtmekte ve bu tür aktivitelerin öğrenci üzerindeki olumlu etkisini şu şekilde ifade etmektedir; “Bireye birey olma olgusunu aşılayabilmek ya da bir şeyle ilgilenip onun sorumluluğunu alıp onun üzerine çalıştığı zaman onu başarabildiğini gösterebilmek, o güveni verebilmek açısından bayağı önemli.” Dolayısıyla öğrencilerin gün içindeki vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri mekânın hem fiziksel anlamda belirli özelliklere sahip olması hem de öğrencilerin sosyal gelişimlerine katkı sağlayacak kapasiteye sahip olmasının bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin aktardıklarından da görüldüğü üzere fiziksel kapasitesiyle, bulunduğu konumla, ergonomisiyle, sunduğu imkânlarla ya da imkânsızlıklarla okul başlı başına öğrencilerin eğitim sürecini etkilemektedir. Öğretmenlerin de belirttiği üzere iyi koşullar ve iyi imkânlar öğrencinin okula bağlılığını ve dolayısıyla başarısını arttırmakta böylece dezavantajlı öğrenciler için de eğitim bir yol olarak değerlendirilebilmekte iken koşulların yetersizliği durumunda ise dezavantajlı olmayan öğrencilerin bile dezavantajlı olmasına sebebiyet verecek durumların doğmasına neden olabilmektedir. Çünkü bahsedilen yetersizlikler öğrenciler dezavantajlı olsun ya da olmasın eğitimi aksatacak unsurlardır. Bu nedenle bu eksikliklerin giderilmesi her öğrenci için gereklidir.

2.8.1.3.Sınıf Faktörü

Öğrenciler günün büyük bir bölümünü okulda geçirmektedir. Dolayısıyla vakitlerini birlikte geçirdikleri arkadaşları, onlarla ilişkileri ve içinde bulundukları sınıf ortamı eğitimleri üzerindeki doğrudan bir etkiye sahiptir. Öğretmenler sınıf iklimi, sınıf mevcudu, sınıftaki seviye eşitliği, akran ilişkileri gibi konulara dikkat çekmişlerdir.

M2 sınıftaki seviye eşitliğinin, *“sınıfın içerisinde ahengin sağlanmış olması yani sınıf içerisindeki topluluğun yani sınıfın genelinin dersle ya da eğitimle alakadar olması”*nın önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmekte, M1 ise dezavantajlı öğrencilerin bir sınıfa toplamının yanlış olduğunu ve sınıflara dağıtılmasının daha faydalı olduğunu *“1 kişi mi 30 kişiye etkiler, 30 kişi mi 1 kişiyi etkiler tarzında düşündüğümüzde ben yine 30 kişinin 1 kişiyi etkilemesi taraftarıyım”* sözleriyle savunmakta ve *“suç işlemiştir, suçu gizli kalır, bunu güzel bir sınıfa verirler bu çocuk 9’da yaptıysa 12. sınıfa gerçekten başarılı olarak çıkabilir”* diyerek desteklemektedir. Herhangi bir durumdan dolayı dezavantaja sahip öğrencilerin iyi sınıflara dağıtılması sonucu öğrencinin sınıftaki pozitif atmosferden etkilenerek iyiye yönelmesi ve bunu bir avantaja dönüştürmesi daha muhtemeldir. Bu anlamda iyi bir sınıf iklimi oldukça önemlidir. Çünkü M3’e göre *“Bunlar ergenlik çağında çocuklar ve ergenlik çağında arkadaş ortamı biraz acımasız olabiliyor maalesef”* ve bu nedenle dezavantajlı öğrenciler *“sosyallik anlamda çok fazla sosyalleşemiyorlar. Bu akademik başarılarını da etkiliyor. Özgüven eksikliği, içine kapanıklık, derse katılımlarından tut hayat beklentilerine kadar etkili olabiliyor.”* Bunu engellemek için de öğrencilerle ilgilenilebilecek sağlıklı bir okul ve sınıf iklimi gereklidir. M12’ye göre öğrencilerin en büyük sosyalleşme alanı okul ve bu nedenle öğrencilerin okulda *“Akranlarıyla beraber geçirmiş oldukları zamanlarda birbirlerine verdikleri çok önemli oluyor.”* Bu da okulda geçirilen zamanın ve o zamanın birlikte geçirildiği kişilerin önemini ortaya koymaktadır.

Akran zorbalığı eğitim sürecinde önemli sorunlardan biridir. Özellikle yetersizliği bulunan öğrencilere karşı okullarda olumsuz davranışlar sergileyen öğrenciler bulunmaktadır. Sınıf ortamında öğrencinin özel durumu ile dalga geçme gibi olumsuz öğrenci davranışları da o öğrencilerin eğitim sürecinde önemli bir sorundur. Olumsuz öğrenci davranışlarını *“Birbirlerine karşı gerçekten acımasızlar”* diyerek ifade eden

M4 özellikle BEP’li öğrencilere karşı olumsuz davranışların olduğunu şu şekilde ifade etmektedir; *“Eğer birinin herhangi bir zihinsel engeli varsa o noktada bu zihinsel engelli demiyoruz tabii biz öğrencilere ama onda bir değişiklik hissediyorlar ve onunla çok dalga geçiyorlar, acımasızca dalga geçiyorlar.”* Aynı durumdan yakınan M5 de durumu şu sözlerle dile getirmektedir; *“Birbirleri ile dalga geçiyorlar ve bunun önüne geçmek o kadar zor ki. Çok acımasız çocuklar. Derste sen olduğun için yapamasa bile teneffüste net dalga geçiyorlar kaynaştırma öğrencileri için özellikle.”*

M8 ise bireyselleştirilmiş eğitimin öğrenciler için doğru bulmadığını ve öğrenciyi daha çok ayırdığına şu şekilde ifade etmektedir; *“Ben BEP olayına da karşıyım mesela ayrı sınav kâğıdı hazırlamak çocuğa bu da bence doğru değil. Sen farklısın demiş oluyorsun çocuğa yani sen bunu yapamazsın demiş oluyorsun sanki. Sen arkadaşlarından başka bir seviyedesin bunu yapamazsın demiş oluyorsun.”* Dolayısıyla hem öğrenci davranışları hem de bireyselleştirilmiş eğitim uygulamaları özel durumu olan öğrencilerin eğitim sürecini olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla akranlarla olan olumsuz deneyimler eğitimi de olumsuz etkilemektedir. Okullardaki sınıf iklimi ve arkadaş ortamı ne kadar sağlıklıysa öğrencilerin olumlu yönde etkilenmeleri de o derecede mümkün olmaktadır.

Öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer önemli etken sınıf mevcududur. Sınıf mevcudunun yüksek olması öğretmenlerin öğrencilerle yeteri kadar ilgilenememesine ve dezavantajlı durumdaki çocukların da gözden kaçmasına neden olabilmektedir. Meslek derslerinde sınıflar ayrıldığı için sınıf mevcudu azalmakta fakat kültür derslerinde böyle bir ayrılma söz konusu olmadığı için öğrenci mevcudu oldukça yüksek olmaktadır. Birçok öğretmen sınıftaki öğrenci sayısının fazla olmasının büyük bir dezavantaj olduğunu belirtmektedir. Bu yüksek sayının bedelini ise en çok BEP’li öğrenciler ödemektedir. M2 durumu *“30 kişilik, 40 kişilik sınıf ortamında bu öğrenciye gerekli ihtimamı gösterebileceğini düşünmüyorum, mümkün değil yani.”* sözleriyle dile getirmektedir. Sınıfların çok kalabalık olduğunu belirten M5 *“Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı çok. Birebir çocukları tanımıyorsun, ilgilenemiyorsun. Çünkü bunların [BEP’li öğrenci] özel olarak ilgilenilmesi gerekiyor.”* diyerek bu duruma dikkat çekmekte ve bu şekilde sınıf mevcudunun yüksek olduğu sınıflarda belli bir müfredatı takip ederken aynı zamanda BEP’li öğrencilerle ilgilenmenin de mümkün

olmadığını “...hepsi ile ilgilenirken o çocukla ilgilenemiyorum” sözleriyle ifade etmektedir.

Sınıfların kalabalık olmasının yarattığı bir diğer sıkıntı dezavantajlı öğrencilerin tespitinin kolay yapılamıyor olmasıdır. “*Kalabalık sınıflar bu tarz öğrencilerin aradan kaçmasını sağlayabiliyor. Biz gözden kaçırabiliyoruz, üzerinde çok fazla duramıyoruz*” diyerek bu sıkıntıya dikkat çekmekte ve ilgilenmek bir yana bu öğrencilerin belirlenmesinin bile çok zor olduğunu “*Çünkü bu öğrencilerin tamamı okul rehberlik servisine düşmüş öğrenciler olmayabiliyor. Okul tarafından bilinmeyebiliyor. Aile saklıyor, öğrenci anlatmak istemiyor*” sözleriyle dile getirmektedir. M6 da benzer bir görüş bildirerek şunları söylemektedir; “*40 kişilik bir sınıfta bütün öğrencilerimizin hepsinin sosyoekonomik durumunu, ailesel problemlerini, çevresel ne sıkıntılar yaşıyor bunları tespit edebilmemiz ve öğrenebilmemiz çok zor*” ve dezavantajlı öğrencilerin de “*bu eğitim sistemi içinde kayıp gitmesine engel olabilmemiz çok kolay değil.*” Aktarılan görüşlerden de görüleceği üzere okullarda sınıf mevcudunun yüksek olması dezavantajlı öğrencilerin eğitiminde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Eğitim sürecinde öğrencilerin, özellikle BEP’li öğrencilerin, mevcut dezavantajlarının tespit edilmesi, gerekli önlemlerin alınarak bu dezavantajların giderilmesi ya da en azından asgari seviyeye indirilerek öğrencinin eğitimini en sağlıklı şekilde yürütebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sınıf mevcudunun yanı sıra ders saatinin az olması da öğrencileri yeteri kadar tanıma ve ilgilenme noktasında bir olumsuzluk olarak belirtilmektedir. Bu konuda görüş bildiren M12 “*Kısıtlı bir ders süresi içerisinde işlemek zorunda olduğumuz konuların baskısını düşündüğünüz zaman elbette her bireysel farklılığa yeri geliyor ulaşamayabiliyor*” diyerek konuya dikkat çekmektedir. Ders saatinin daha uzun olmasının öğrencilere ulaşabilme adına önemini M6 şu şekilde ifade etmektedir; “*Ama çok fazla derse giriyorsak mesela bizim 5 saat haftada derslerimiz ve o sınıfta da yeteri kadar ilgilenebileceğiniz zaman ayırabileceğimiz öğrenci varsa ulaşabiliyoruz öğrencilere çok şükür ki.*” Özellikle kültür derslerinde hem sınıf mevcudu yüksek hem de ders saati azdır. Öğretmenler öğrencileri tanımanın, problemlerini tespit edip çözüm üretebilmenin zorluğunu vurgulamaktadırlar. Bir meslek öğretmeni olan M11 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; “*Mesela meslekçiler bu konularda daha*

şanslılar sabah giriyor atölyeye akşam çıkıyor aynı öğrenciler. Ama bir kültür öğretmeni açısından sıkıntı. Bir saat bir yere gidiyor iki saat bir yere giriyor. Şimdi o öğretmenden de hepsini teker teker tanımasını beklemek çok iyimserlik olur.” Öğretmenlerin tüm öğrencileri tanıyabilmesi ve ilgilenebilecek zamana sahip olabilmesi açısından ders saati önemli bir kriterdir. Ancak özel gereksinim gerektiren durumlarda, bireysel farklılıkların tespitinde, dezavantajlıların tanınması gibi durumlarda bu daha da kritik bir önem taşımaktadır.

Öğretmenlerin aktardıklarından anlaşılacağı üzere sınıftaki öğrencilerin seviyelerinin birbirine yakın olması eğitimin verimli bir şekilde ilerleyebilmesi açısından önemlidir. Bu anlamda hem akademik başarı yönünden hem de davranış anlamında iyi bir sınıf demek iyi bir eğitim demektir. Bu nedenle dezavantajlı öğrencilerin de bir sınıfa toplanması yerine iyi sınıflara dağıtılması iyi öğrenciler arasında olumsuzlukların giderilmesi ve eğitimin bütün öğrenciler için daha sağlıklı ilerlemesi ihtimalini arttıracaktır. Sağlıklı sınıf iklimi dezavantajlı öğrenciler için önemli bir avantajdır. Fakat diğer yandan sınıf mevcudunun yüksek olması bunun önünde önemli bir engeldir. Kalabalık sınıflar hem dezavantajlı öğrencilerin tespit edilmesi hem de ilgilenilmesini mümkün kılmamaktadır. Öğretmenler ne kadar az öğrenciyle ne kadar uzun süre vakit geçirebilirse o ölçüde öğrenciyi tanıyabilmekte ve o derece ilgi gösterebilmektedir.

2.8.1.4. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri

Dezavantajlı öğrencilerin tespiti ve gerekli rehberlik hizmetinin verilmesi noktasında en önemli görevlerden biri okullardaki rehberlik servisine düşmektedir. Öğretmenler rehberlik servisinin aktif olması, işleyişin düzgün olması, Rehber öğretmenlerin öğrenci takibini yapıyor olmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Diğer yandan branş öğretmenlerinin özel öğrencilerle nasıl ilgilenmeleri gerektiği noktasında eğitim almamış olmaları ve bu konuda rehberliğe ihtiyaç duydukları bir diğer önemli husustur.

Dezavantajlı öğrencilerin okullarda en fazla Rehber öğretmenlerle ilişki içinde olduklarını söyleyen M3, rehberlik servislerinin mümkün olduğunca aktif olması gerekliliğini “Onlar ne kadar faal bir şekilde çalışırsa, ne kadar aileleri ile iletişim

halinde olursa o çocukları o kadar etkileyebiliyor.” diyerek vurgulamaktadır. M2 ise okullarda rehberlik servisinin yetersizliğine dikkat çekmekte ve bunun nedenini de “çünkü rehber öğretmenlerinin de hepsi çok kaliteli değil” diyerek ifade etmektedir. M2 ayrıca rehberlik servisinde doldurulan formların yetersiz olduğunu, öğretmenlerin öğrencileri daha iyi tanıdığını belirtmektedir; “Yani biz çocukları 10 saat 20 saat ders yaptığımız için tanıyoruz. Rehberlikten gelen formdan bakıp da bunun anası ayrıymış babası ayrılmış demiyorum yani.” Rehberlik servislerinin yetersizliğine değinen bir başka öğretmen M9 ise bunun nedenini Rehber öğretmenler ile okulun bir çatışma içinde olduğunu söyleyerek ifade etmektedir; “Okul idaresiyle Rehber öğretmenler çatışmak zorundadırlar. Bu çatışmada okul idareleri pek fazla müsamaha göstermiyorlar.” Okullardaki rehberlik servisleri dezavantajlı öğrencilerin tespiti, takibi, sorunlara çözüm üretme, öğrenciye rehberlik etme gibi birçok konuda önemli bir role sahipken farklı nedenlerden kaynaklı olarak yeterli düzeyde bir hizmet sağlamadığı ifade edilmektedir.

Öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer konu dezavantajlı öğrencilerin tespiti ve gerekli eğitimin verilmesi ya da yönlendirilmenin yapılması noktasında yetersizliğin olduğudur. Sınıf içerisinde dezavantajlı öğrencilerin tespitinin zorluğuna dikkat çeken M2 rehber öğretmenler tarafından verilen anketlerin öğrenciyi tanıma adına yeterli olmadığını ifade etmekte ve bunu “Çocuk utancından da doldurmamış olabilir. Bu doğru bir yöntem değil.” sözleriyle dile getirmektedir. “Bu çocuklarımızı daha özelleştirilmiş eğitim verilmesi gerekiyor.” diyerek dezavantajlı gruplar için farklı eğitim metodlarının gerekliliğine dikkat çekmekte ve bununla ilgili problemi şu şekilde dile getirmektedir; “Yani çok güzel projeler var bu dezavantajlı gruplar için yapılabilecek imkânlar var ama bu imkânları işletecek mekanizmalar düzgün çalışmıyor. Dolayısıyla bu imkânlardan düzgün yararlanamıyorlar.” Eğitim sisteminin bir parçası olan rehberlik hizmetinin işleyişi doğru olmadığı sürece dezavantajlı öğrencilerin tespiti mümkün olmamakta dolayısıyla gerekli yönlendirme ve destek de verilememiş olmaktadır.

Öğretmenler aynı zamanda üniversite eğitimleri süresince dezavantajlı öğrencilere yaklaşım, eğitimde nasıl bir yöntem izlenilmesi gerektiği gibi konularda eğitim almadıklarının ve bunun gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Bununla ilgili M13 “Biz sonuçta bu işin eğitimini almadık, o kişilerle biz bir yere kadar ilgilenebiliriz. İnsani

yönden ilgilenebiliriz, teknik açıdan nasıl ilgileneceğimizi bilemeyiz.” diyerek dikkat çekerken, M11 ise bu öğrencilerin “*problemlı çocuklar*” olduğunu belirtmekte ve bunlarla nasıl ilgilenilmesi gerektiğini bilmediğini “*Ben elektrik öğretmeniyim ben anlamam bunun özelinden hani nasıl yaklaşılır, ne yapılır, ne edilir.*” diyerek ifade etmektedir. Bu öğrencilerle uzman oldukları için Rehber öğretmenlerin ilgilenmesi gerektiğini belirtmekte, öğretmenler ilgilenecekse de “*öğretmenlerin ona göre eğitilmesi hangi durumda ne yapacağını falan bilir şekilde davranması*” gerektiğini ifade etmekte ve bu gruplarla ilgili “*bir taraftan yapacak bir şey yok, diğer taraftan da bir şey yapmak gerekiyor*” diyerek durumun önemine dikkat çekmektedir. Eğitim bilimleri derslerini alırken dezavantajlı öğrencilerle nasıl ilgilenilmesi gerektiğine dair eğitim almadıklarını ifade eden M5 durumu, “*Bu çocuklarla nasıl uğraşacağımızla ilgili hiçbir şey anlatılmıyor bize, hiçbir şey. Hafif zekâ geriliği olan çocukla ben nasıl uğraşacağım. Ben lise öğretmeniyim, ben okuma yazma öğretemem mesela...*” diyerek ifade etmektedir. Bu durumdan da en çok BEP’li öğrencilerin etkilendiğine dikkat çekmektedir; “*Özellikle kaynaştırma ile ilgili bilmiyorum daha harcanıyormuş gibi geliyor o çocuklar bana. Çünkü onlar için mesela bireysel dersler olması lazım.*” Özel durumu olan öğrencilerle ilgili “*öğretmenlerin biraz daha branşsal olarak eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum*” diyen M6 bunun gerekliliğini ise şu şekilde ifade etmektedir; “*Gerçekten öğretmenleri daha rahat hissettirebilecek konusunda uzman kişilerce hazırlanmış programların olmasının öğrencilere ulaşmada daha kolaylık sağlayacağını düşünüyorum ben.*” M8 ise işitme engelli öğrencilerinin olduğunu belirterek “*Ben burada çalışmaya başladığımda anladım ki işaret dili çok önemliymiş. Bunu bence öğrenmemiz lazım asla atlamamalıyız*” diyerek işaret dili öğrenmenin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Milli Eğitim’in bununla ilgili kurs vermesinin çok iyi olabileceğini ifade etmektedir. Bölüm 1.1.1.1’de değinildiği üzere İlgar da araştırmasında öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilere dair farkındalıkları olsa da onlarla nasıl iletişime geçecekleri ve öğretimi nasıl gerçekleştirecekleri konusunda bilgi sahibi olmadıklarını dile getirdiklerini belirtmiştir (2017). Bu da konuyla ilgili önemli bir eksikliğin olduğunu ortaya koymaktadır.

Rehberlik servisinin dezavantajlı öğrencilerin tespiti ve ilgili yönlendirmeyi yapması noktasında pasif kalması dezavantajlı öğrenciler için kritik bir eksiklik olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra branş öğretmenlerinin eğitimlerinde dezavantajlı

öğrencilere nasıl yaklaşmaları, nelere dikkat etmeleri gerektiği gibi konularda eğitim almamış olmaları bu konuda bir diğer sorun olarak görülmektedir.

2.8.2. Aileden Kaynaklı Etmenler

Eğitim ailede başlar ve aile kişinin eğitim sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkiler. Bu etkileme çok boyutlu olup sonucu itibariyle de olumlu ya da olumsuz olabilir. Literatürde de ailenin eğitim üzerindeki etkisine dair birçok çalışma mevcuttur. Araştırma sürecinde öğretmenler ile yapılan görüşmelerde öğretmenlerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri ailenin öğrencilerin eğitim sürecindeki rolü hakkındadır. Aile çoğu zaman çocuğun eğitiminde bir dezavantajlılık unsuru olabilmektedir. Bu dezavantajlılık, ailenin sosyoekonomik düzeyine bağlı olabileceği gibi ailenin eğitim düzeyi, bilinç durumu ve ilgisiyle bağlantılı da olabilmektedir.

Ailenin gelir düzeyine bağlı olarak oluşan dezavantajlılık durumları çeşitli şekillerde öğrenciyi etkilemektedir. Maddi olarak öğrencinin giyim, beslenme şekli, gerekli araç gereçlerin alınamaması şeklinde bir etkilenme durumu söz konusu iken, özellikle ebeveynlerin her ikisinin de çalıştığı durumlarda öğrenciyle ilgilenememe, vakit ayıramama gibi manevi yoksunluk şeklinde de çocuğa yansiyabilmektedir. Bir yandan ailelerin çocuklarına karşı ilgisiz olduklarına dikkat çeken öğretmenler bir yandan da bu ilgilenememe durumunun ailenin içinde bulunduğu yaşam koşullarından kaynaklı olabildiğini belirtmektedir.

Ailenin sınıfsal yapısı ve eğitim konusundaki bilinç düzeyinin önemine dikkat çeken M4 bu faktörlerin çocuğun eğitimi üzerindeki etkisini “*Eğer aile çok bilinçli olursa, ekonomik durumu da iyi olursa her türlü şeyi sağlarsa çocuğun eğitimi için çocuk otomatikman zaten kendiliğinden Anadolu Liselerine ya da Fen Liselerine gidebiliyor.*” diyerek anlatırken bunları sağlayamayan ailelerin çocuklarının ise daha düşük seviyedeki okullara gittiğini, bu durumun da çocuğun “*hayatını, mesleğini, her şeyini*” etkilediğini belirtmektedir. Bu noktada en önemli faktörlerden biri ailenin sosyoekonomik gelir düzeyidir. M4 gelir düzeyi düşük olan ailelerde “*hem anne hem baba da çalışan aileler olabiliyor ya da anne çalışmıyor ama eğitimsiz oluyor, okuma yazma bile bilmeyen anneler var*” diyerek gelir seviyesi ve eğitim arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte ve çalışma durumunun aynı zamanda çocukla ilgilenme önünde bir engel teşkil ettiğini şu şekilde ifade etmektedir; “*Aileler ilgilenmeli diyeceğim ama*

gerçekten bazılarının asla vakti yok. Ailelerin eğer sosyoekonomik durumu düşükse ailenin yapabileceği gerçekten hiçbir şey yok. Ellerinden bir şey gelmez.”

“Anayasada yazılan eşitlik ilkesi, eğitim hakkı”nın uzun yıllardır sağlanamıyor olduğunu söyleyen M2 eğitim sisteminin adil olmadığını belirtmekte ve “parası olanın daha çok imkâna sahip” olduğunu, olmayanlara ise aynı imkânların verilmediğini ifade etmektedir. Ayrıca “okuma yazma bilmeden bile bir öğrenci liseye kadar bitirebilir rahatlıkla” diyerek mevcut eğitim sistemin de sıkıntılı olduğuna dikkat çekmektedir. Eğitimde eşitliğin olmadığını söyleyen bir başka öğretmen M4 ise bunu “Eğitim herkesin hakkı, tüm insanların ve eğitimde fırsat eşitliği var fakat fırsatlarda eşitlik yok” diyerek ifade etmekte ve durumu iyi olan ailelerin çocuklarının daha iyi okullara gittiğini, dershaneye gidebildiklerini, özel ders alabildiklerini belirtmektedir. Bu şekilde aile desteğiyle de durumu iyi olan ailelerden gelen öğrencilerin öne geçtiğini dile getirmektedir. Bunun önünde geçebilmek için ise şu şekilde bir çözüm önerisi sunmaktadır; “Aslında bu ailenin verdiği desteği devlet ücretsiz olarak sağlarsa hepsi gerçekten fırsatları da eşit olur.” Dolayısıyla herkesin eğitime erişim hakkı olsa da herkesin aynı imkânlara sahip olmaması eğitimde de eşit olamama sorunu doğurmaktadır.

Sosyoekonomik gelir seviyesi hem dezavantajlılığı oluşturmakta hem de öğrencinin okul başarısını etkilemektedir. Dolayısıyla düşük gelir seviyesi dezavantajlılık tanımının bir ögesi iken aynı zamanda eğitimde başarısızlığın da bir sebebi olabilmektedir. Öğretmenler, birçok açıdan dezavantaj oluşturan bu durumda ailenin de çaresiz olduğu belirtmektedir. Ailenin öğrencinin eğimi ile ilgili sorumluluk almasının gerekliliğine dikkat çeken M5, *“Aileler bütün sorumlulukları öğretmenlerin üstüne atmaması lazım. Kusura bakmayın o çocukları yaptıysanız birazcık da sorumluluğunu alın. Biz bunu okula kadar büyüttük, 7 sene baktık artık bundan sonrası okulda deyip itelemesinler bize”* sözleriyle düşüncelerini belirtirken aynı şekilde ailelerin bu konudaki çaresizliğini *“Ama şimdi adam iki shift işe gidiyor, kadın işe gidiyor bu çocuğa kim bakacak, kim arkasında duracak? İşte dezavantajlı dedin mi işler oralarda çığırından çıkıyor”* diyerek ifade etmektedir. Ebeveynlerin çok uzun saatler çalışmak zorunda oldukları için çocuklarına vakit ayıramadıklarına değinen bir başka öğretmen M12, bu durumunda çocuğun *“gününü aile bireylerinden uzak tamamlamak zorunda”* kaldığını için *“gününü kendisi idare etmek zorunda”* olduğunu

belirtmekte ve bu durumda zamanını dışarıda geçiren çocuğun “*tamamen derslerden kopuk bir hayat, tamamen kendi geleceğinden kopuk bir hayat yaşamış*” olduğunu ifade ederek olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadır. Bu durumdaki birçok öğrencinin hayatta kalma mücadelesi içinde olduklarını belirten M13 bir öğrencisinin “*hocam bazen bir gün boyunca annemi babamı göremiyorum çünkü vardiyaları ayrı, ikisini aynı anda göremiyorum*” dediğini aktarmaktadır. Öğretmenlerin ifadelerinden anlaşılacağı üzere özellikle alt sınıf işçi ailelerin çocukları ebeveynlerinin uzun saatler çalışmak zorunda olmalarından ötürü evde çocuklarıyla vakit geçirecek zaman bulmamakta bu nedenle bu çocuklar ilgi yoksunluğu ile hayatlarına devam etmek durumunda kalmakta ve bu da çocuğun hayatını birçok anlamda olumsuz etkilemektedir.

Ailenin ilgisinin bir göstergesi öğretmenler ile iletişim halinde olması ve çocuğunu takip etmesidir. Çünkü velinin okul ile sürekli iletişim halinde olması öğrencinin eğitimini olumlu yönde etkileyen bir faktördür “*Eğer aile zaten işbirlikçi davranmıyorsa yapacak hiçbir şey yok*” diyen M1 çocuğun eğitim sürecinde ailenin desteğinin şart olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı şekilde M6 da ailelerin öğretmenlerle iletişimi iyi tutması ve öğretmenle ortaklaşa çalışabilmeye gönüllü olması gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerekliliğinin önemine de “*Mesela siz bir konu hakkında bir yöntem gösteriyorsunuz sizin gösterdiğiniz yöntemi evde velinin de uygulaması gerekiyor ki o çocukla alakalı bir yere ulaşabilelim. Sizin söylediğiniz yöntemi evde veli uygulamadığı sürece sizin yaptığınız her şey havada kalıyor*” diyerek dikkat çekmektedir. Veli “*çocuğunu iyi tanımalı*” diyen M6 çocuğunun neler yapıp yapmayacağını bilmesinin ve çocuğundaki “*değişiklikleri psikolojik olarak da fizyolojik olarak da değişimleri*” iyi gözlemlemesi ve bir sıkıntı ile karşılaştığında öğretmenleri ile iletişime geçmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. “*Bu şekilde ortaklaşa gidersen çocuk kayıp gitmez*” diyerek okul ile iletişim halinde olmanın önemine dikkat çekmekte, “*evet hayat zor ama biraz da çocuklarımızla ilgilenmemiz gerekiyor*” diyerek de ailenin sorumluluğunu vurgulamaktadır. Konuyla ilgili “*çocuğun hangi sınıfta olduğunu bilmeyen, öğretmenlerinin adını bilmeyen, ders programı bilmeyen veliler var ya*” diyerek velilerin duyarsızlığına dikkat çeken M9 ailelerin “*her şeyden önce iş birliği içerisinde*” olmaları gerektiğini belirtmekte, M13 ise ailenin bu noktada desteğinin önemini “*Veli ve okul ayağı birlikte gitmeli, biri*

biraktığı zaman olmuyor” diyerek vurgulamaktadır. M14 ise ailenin çocuk üzerindeki etkisini *“Sen ne yaparsan yap aileyi değiştirmedığın sürece çocukları değiştirme ihtimalin çok düşük”* sözleriyle dile getirmektedir. Öğretmenler ailenin desteği olmadığı sürece özellikle problemlili durumlarda çözüm üretebilmenin çok mümkün olmayacağını, öğrencilerin eğitiminin verimli bir şekilde ilerleyebilmesi için velilerin okul ve öğretmenlerle iletişim halinde olması ve çocuklarının durumunu takip etmelerinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler aile ile vakit geçirememesi, aileden yeterli ilgi görememesi gibi yetersizliklerin yanı sıra dershaneye gidememesi, gerekli malzemeleri temin edememesi gibi maddi sıkıntılar da yaşamaktadır. M7’nin ifade ettiği üzere: *“Bir dershaneye gitme imkânı yok, seçici değil, kaynakları falan olmayacak. Eğitimde başarıyı çok kötü yönde etkileyecek. Eğitim ona fazla bir şey veremeyecektir.”* Bir başka öğretmen M13 ise maddi sıkıntı içerisinde olan öğrencilere malzeme noktasında yardımcı olduklarını *“mezun olan çocuklardan eşyalarını alıyoruz mesela önlükleri alıyoruz bazı eşyalarını alıyoruz geriden gelenlere veriyoruz, ekonomik durumu kötü olanlara dağıtıyoruz”* diye anlatırken bu öğrencilerin durumunu *“Çok basit şeyler ama alamıyor, yapacak bir şey yok alamıyor. Cebinde hiçbir parası yok yani. Çocuk kahvaltı yapmadan geliyor.”* sözleriyle dile getirmektedir.

Gelir seviyesinden kaynaklı bir diğer dezavantaj da öğrencilerin çalışmak zorunda kalmasıdır. Aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışan öğrencilerinin olduğunu söyleyen M4 özellikle uzaktan eğitim sürecinde derse katılımın çok az olduğunu belirtmekte bunun nedeninin de öğrencilerin çalışıyor olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Öğrencilerin çalışmasından dolayı en büyük problemlerden biri de ders sırasında uyumalarıdır. Farklı öğretmenler buna değinmiştir:

“Yani uyku sorunları oluyor. İkinci bir işte çalıştıkları için genelde geç vakitlere kadar çalışıyorlar (M2), gece çalışıyor çocuk gündüz gelip burada dersin bir miktarında -çünkü gün boyu bizde atölye bir bakıyorsun günün belli saatinde artık yoruluyor çocuk- uyuduğunu görüyorsunuz (M10), çocuk çalışmak zorunda uykusuz geliyor derste uyuyor (M11).”

Uyku probleminin yanı sıra bir de kahvaltı yapmadan geldiklerini belirten M2 durumu *“aç geliyor çocuk zaten uyku da var enerji bittik oluyor”* diyerek ifade etmekte ve eğitime yansımaları da *“Bu çocuklar odaklanamıyorlar tabii ki, odak sorunu oluyor, kafa başka yerde oluyor en büyük problemleri o”* diyerek ifade etmektedir. M10 çalışmaları için *“devamsızlık haklarını sonuna kadar”* kullandıklarını ve *“geziler oluyor gezilere katılmıyor o saatte çalışmaya gidiyor”* diyerek sosyal aktivitelerden de geri kaldıklarını ifade etmektedir. *“Yeri geliyor gece çalışmak zorunda kalıyorlar yeri geliyor gün içerisinde çalıştıklarında da dersler ile çakışıyor haliyle. Dolayısıyla eğitim-öğretimi bayağı bir aksatmış oluyor”* diyen M12 çalışan öğrencilerin eğitimlerinin önemli derecede aksadığına dikkat çekmektedir. Öte yandan M11 öğretmenlerin de buna dair bir çözüm bulamadığını *“E sen çalışma. Çalışma ile olmuyor yani. Ne yapacak öğretmen cebinden para mı verecek çocuğa aylık?”* diyerek ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler bir de çalışmak zorunda kaldıklarında artık eğitimlerinde kolay kolay telafi edilemeyecek boyutlarda dezavantajlara maruz kalmaktadırlar.

Aileden kaynaklı dezavantaj durumu yalnızca ailenin gelir seviyesiyle ilgili değildir. Ailedeki eğitim düzeyi, okuyan ya da çocuğun okumasını destekleyecek, teşvik edecek, çocuğun örnek olacağı birinin olması öğrencinin eğitimi olumlu etkilerken ailenin çocuğun eğitimi noktasında ilgisiz olması olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. M1 eğitime yakın bir ailenin avantajını *“aile eğitimci ya da eğitime yakın, eğitimi seven bir öğrenci varsa bu çok önemli çünkü veliyle de doğru düzgün bir irtibat kurabiliyorsun”* diyerek ifade etmekte ve böylece veli ile görüşmenin sonuç odaklı olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan ailenin ilgisizliğinin getirdiği dezavantajı ise *“Veli de umursamaz olunca çocuk da umursamaz oluyor. Doğal olarak hiçbir şekilde sonuca ulaşamıyor”* sözleriyle dile getirmektedir. M5 ise çevrede eğitime yönlendirecek birinin olmasının önemini *“Çevresinde birinin eğitimi övmesi lazım yoksa eğer genel olarak çevresi değersiz görüyorsa okumayı çocukta o algı, “Aman ne olacak ki” algısı daha çok oluşuyor”* diyerek ifade etmektedir. Belirli bir sorumluluk duygusuna sahip olmayan çocuğun gününü *“bilgisayar karşısında oyun oynayarak ya da telefon karşısında oyun oynayarak”* geçirdiğini ve bu durumun da eğitimini olumsuz etkilediğini belirten M12 bunun nedeninin ise *“Ailenin*

sorumsuzluğu, ailenin çocuğa vakit ayıramaması, yönlendirememesi, çocuğu ile ilgilenememesi”nden kaynaklı olduğunu söylemektedir.

M1 ailelerin ilgisiz olmasının öğrencilerin eğitimi üzerindeki olumsuz etkisini bir örnekle açıklamaktadır:

“Buradaki öğrencilerden kendi mahallemde oturanlar da var mesela bakıyorum çocuk sabahtan akşama kadar dışarıda. Ben ders aralarında balkondan onları görebiliyorum, geniş bir yer olduğu için ve çocuk derse gelmiyor ama velisi ile konuştuğumda velisinin bundan haberi bile yok. Yani o kadar kötü bir durumda.”

M3 ise ailenin ilgili olmasının gerekliliğine “Öğretmen o kadar öğrenci arasında unutabilir, gözden kaçırabilir. Ailenin ilgili olması öğretmeni de o konuda teşvik eder mutlaka” diyerek dikkat çekmektedir. M3 aynı zamanda velilerin “çocuğa nasıl davranması gerektiği ile ilgili rehberlik servisinden bilgi alması”nın gerekli olduğunu belirtmekte ve ailelerin çocuklarına nasıl davranması gerektiğini bilmediklerini ifade etmektedir. Ailenin eğitim seviyesi ne olursa olsun çocuğa göstermiş olduğu ilgi alaka derslerinde daha başarılı olmalarını sağlamaktadır. Diğer taraftan bu ilgiyi ailesinden alamayan öğrenci “daha disiplinsiz ya da geleceğine yön vermemiş, bir kariyer planlaması yapmamış öğrenciler oluyor ve bu şekilde olunca da tabii ki olumsuz etkiliyor (M12).” Ailenin eğitim bilincine sahip olarak çocuğunu eğitime yönlendirmesi, bu bilinci çocuğuna da aşılması ve çocuğun eğitimiyle yakından alakadar olması o öğrencinin başarılı olma ihtimalini büyük oranda arttırmaktadır.

Dezavantajlı gruplar içerisinde ailenin ilgisine ve yönlendirmesine en çok ihtiyacı olan öğrenciler şüphesiz özel gereksinimli çocuklardır. “Özel durumu olan öğrencilerin ailenin ona ayırmış olduğu zamana gerçekten çok fazla ihtiyacı var” diyen M12 “eğitim seviyesi ne olursa” ailenin çocuğunun yanında olarak okuldaki ilgili müfredatı takip ettiği sürece öğrencilerin gerçekten başarılı olduklarını ifade etmektedir. Aksi durumda “biraz daha bilinçsiz, ilgisiz bir aileden gelmişse çocuğumuz bu sefer bizim üzerimize çok fazla bir iş düşüyor” diyerek okulda öğretmenler için de bir zorluk olduğuna dikkat çekmektedir. Ailenin ilgisi ve eğitim konusundaki bilinç düzeyi çocuğun dezavantajı ne olursa olsun eğitimi bir avantaja dönüştürme noktasında en belirleyici unsurlardan biridir.

Ebeveynlerin tutum ve davranışları çocuğun yalnızca derslerdeki başarılarını değil aynı zamanda okulda akranlarına ve öğretmenlerine karşı davranışlarını da etkilemektedir. Ev ortamında olumsuz davranışlara maruz kalan öğrencilerin bu davranışları okulda akranlarına ya da öğretmenlerine karşı sergilediği görülmektedir. *“Öğrenci ailenin aynasıdır. Aile çocuğu nasıl davranıyorsa çocuk da burada arkadaşlarına öyle davranıyor”* diyerek ailenin öğrenci üzerindeki etkisine dikkat çeken M4 ebeveynin olumsuz hareketlerine maruz kalan öğrencilerin okulda arkadaşlarına karşı benzer şekilde davrandığını belirtmektedir. Okulda olumsuz davranışlar sergileyen bir öğrencisine örnek veren M15 öğrencinin bu tutumunun babasından kaynaklı olduğunu *“Babası da aşırı disiplinli, o babasının yaptığı baskıyı burada kendisi aynı rolü oynuyor”* diyerek dile getirmekte ve ailenin etkisine dikkat çekmektedir. Ailenin çocuğa sevgiyle yaklaşmasının gerekliliğine değinen M7, *“Aileler de çok arkadaşça davranmalı, sevgiyle. Çocuğa asla şiddet uygulamaması gerekiyor. Onunla arkadaş olup zaman geçirmeleri lazım”* diyerek bunu ifade etmekte ve böyle ortamda yetişen bir çocuğun da kendini değerli hissedeceğini dile getirmektedir. Böylece çocuğun olumsuz davranışlarda bulunmayacağını *“Ailedeki ilişkileri iyi olan bir çocuk bol sevgiyle büyümüşse kimsenin başına bela olmaz. Problem çıkartmaz, yanlış arayışlar içerisinde de olmaz”* diyerek ifade etmektedir. Dolayısıyla ailenin çocuğuna karşı sevgiyle yaklaşması, vakit ayırması ve ilgilenmesi çocuğun hem derslerinde daha başarılı olmasını hem de kendisi ve çevresindekilere saygı ve sevgi çerçevesinde ilişki kurabilmesini etkilemektedir.

Öğretmenler öğrencilerin eğitim sürecinde ailenin çok kritik bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Öğrenciler bazı ailesel faktörlerden kaynaklı dezavantajlı olarak kabul edilirken yine ailenin çocuğuna karşı tutum ve davranışı da öğrencinin eğitim hayatının sağlıklı bir şekilde ilerletebilmesi ve bu dezavantajlı durumdan sıyrılabilmesi bakımından belirleyici bir faktördür. Eğitim seviyesi ne olursa olsun ailenin eğitime karşı bir farkındalığının olması ve eğitimi dezavantajlı durumdan kurtulma noktasında bir imkân olarak görerek çocuğunu eğitim noktasında teşvik etmesi, ilgilenmesi, takibini yapması, okul ile irtibatta kalarak herhangi bir problem halinde ortaklaşa çözüm üretmek için gönüllü olması, çocuğa sevgiyle yaklaşması ve vakit ayırması çocuğun hem akademik başarısı hem de davranışsal olarak iyi bir tutum sergilemesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada en büyük problem

sosyoekonomik olarak dezavantaja sahip ailelerin uzun saatler çalışmak durumunda olmalarından dolayı çocuklarına vakit ayıramıyor olmalarıdır. Bu açıdan öğretmenler bir yandan ailenin ilgilenmesinin öğrenci üzerindeki olumlu etkisine vurgu yaparken bir yandan da ailenin bu konudaki çaresizliğine dikkat çekmektedir. Diğer bir problem ise aile bütçesine katkı sağlamak için çalışmak zorunda kalan öğrencilerin eğitimlerinin aksamasıdır.

2.8.3. Öğrenci Kaynaklı Etmenler

Eğitim süreci bir yandan da öğrencinin eğitime bakışı, gelece dair hedeflerinin olması, üniversite hayalinin olması ile şekillenmektedir. Eğitimin önemine, eğitim bilicine sahip olan çocuklar dezavantajlı bir durumda bulunsalar dahi o durumdan kurtulmak için eğitimi bir çıkış noktası olarak görüp daha azimli olabilmektedirler. Fakat geleceğe dair bakış açılarının olumsuz olması, belli bir hedeflerinin olmaması öğrencilerin kendi kendilerinin önlerine koydukları bir engel olabilmektedir. Öğrencilerin “*geleceklerine pek amaç koyarak, hedef koyarak*” bakmadıklarını ifade eden M6 “*geleceği ile alakalı içinde bulunduğu kuşkulu durum yani olumsuz hisleri, bir şey olmayacağını hani gelecekte bir şey elde edemeyeceğini*” düşüncelerinin öğrenciler için problem yarattığını belirtmekte ve hedefleri olması halinde o hedefe ulaşmak için çalışıp çabalayacaklarını dile getirmektedir.

Dezavantajlı öğrencilerin başarı durumlarının genel olarak düşük olduğunu belirten M2 “*üniversite gibi bir hayalleri*”nin olmadığını ve hedeflerinin “*hayatlarını idame ettirmek, bugünü geçirmek, karnını doyurmak işte yarın öbür gün evlenirse çocuğuna çocuğuna bakmak*” olduğunu ifade etmektedir. Öğrencilerin üniversite hayallerinin olmamasından dolayı üzüntüsünü belirten M1 ise “*500 tane öğrenci varsa 12. sınıftan fazla taş çatlasın elli kişi hazırlanıyor, denemek bile istemiyorlar. Önemli olan bu yani, denemek istemiyorlar oraya başvuruda bile bulunmuyorlar*” diyerek buna dikkat çekmektedir. Yoksulluklardan ötürü öğrencilerin gelecekte de pek bir beklentisi olmadığını ifade eden M12, öğrencilerin “*yetersizlikten kaynaklı olarak hayatlarında daha iyi noktaya gelemeyeceği üzüntüsüyle daha iyisini artık yapmak istemiyorlar. Böyle geldi böyle geçiyor pozisyonuna dönüşüyor*” gibi düşüncelere kapıldıklarını belirtmektedir.

Bu noktada öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin geleceğe yönelik üniversiteye gitmek gibi bir üst hedeflerinin olmasının önemine dikkat çekmektedirler. M15 ise deneyimlerinde yola çıkarak sosyoekonomik anlamda dezavantajlı öğrenciler arasında iki farklı öğrenci profili olduğunu belirtmekte, bunlardan ilkinin “*hocam ne gerek var akşam iki tane araba teybi yaparız daha iyi, okumaya da gerek yok*” diyenler, ikincisinin ise “*oradan ben çıkacağım o hayatı yaşamak istemiyorum*” diyenler olduğunu fakat ‘*iyi yöne*’ gidenlerin daha az olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedenini ise şu şekilde açıklamaktadır; “*Öbür tarafa kaymak daha kolay. Oyun oynayıp ders çalışmamak, eğitilmemek, öğretmeni dinlememek popüler olan o şu an günümüzde. Dinleyen itiliyor, öteki oluyor.*” Dolayısıyla öğrencinin eğitime bakış açısı, eğitimi bir yol olarak görüp görmemesi, geleceğe dair bir hedefinin olup olmaması öğrencinin eğitim sürecini etkilemektedir. Yukarıda Yazgan (2017)’ın araştırmasında da vurgulandığı üzere Meslek Lisesi öğrencilerinin akademik başarıya dayalı bir gelecek hayalinden ziyade kısa zamanda meslek sahibi olacakları bir yola yöneldikleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşleri de Yazgan’ın bu bulgusunu destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin aktardıklarından anlaşılacağı üzere dezavantajlı öğrencilerin eğitime bakış açıları eğitim süreçlerini belirleyecek bir faktördür. Geleceğe dair hedeflerinin olmaması ve eğitime karşı ilgisiz olmaları eğitimlerinin olumsuz yönde etkilemektedir.

2.8.4. Dış Etmenler

Okul, öğretmenler, aile, öğrencinin kendi motivasyonu gibi faktörler haricinde öğrencinin eğitimini olumsuz yönde etkileyen ve dezavantajlılık yaratan başka etkenler de mevcuttur. Bununla ilgili öğretmenlerin görüşleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; eğitim sistemi, teknolojik gelişmeler ve sosyal çevre etkisidir.

2.8.4.1.Eğitim Sistemi

Görüşmelerde birçok öğretmen eğitim sisteminden kaynaklı sıkıntılara değinmiş ve eğitim sisteminde yapılan sık değişimler, sistemdeki yetersizlikler gibi bazı problemlere dikkat çekerek bu sorunların dezavantajlı öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini dile getirmişlerdir.

Eğitim sistemiyle ilgili öğretmenlerin değindikleri konu eğitim sisteminin sürekli değişiyor olmasıdır. Sistemin sürekli değişiyor olmasının öğrencilerin “*önünü göremiyor olması*”na bu nedenle de “*bir hedeflerinin olmaması*”na neden olduğunu söyleyen M5 bu durumdan öğrencilerin olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Öğrencilerin bu konuda yaşadığı sıkıntıları da “*Böyle kafaları çok karışık, hiçbir şey net değil kafalarında. O yüzden sistem en büyük önlerindeki engel diyebilirim herhalde*” diyerek ifade etmektedir. Öğretmenler mevcut sistemdeki problemlerin de öğrencilerin başarılarını olumsuz etkilediğini, mevcut sınav sisteminin dezavantajlı öğrencilerin önlerinde büyük bir engel olduğunu belirtmektedirler. Öğrenci profilinin git gide kötüye gittiğini “*20 yıldır aynı çocuklar ama temel yapıları çok zayıf, toplama-çıkarma-çarpma-bölmeden bir haberler şu aşamada. Bundan 18 yıl önce başladığım zaman en azından bunları yapabiliyordu*” diyerek ifade eden M2 eskiden verilen eğitimin akademik ve pratiğin karışımı olduğunu belirtmekte şimdiki durumu ise “*sadece işte pense tutsa eli, kendini öldürmese yeter modundayız*” diyerek dile getirmektedir. Bunu nedenini ise eğitim sisteminden kaynaklı olduğunu “*Lokasyona bağlı bir öğrenci profili değişiminden ziyade genel eğitim sisteminden kaynaklı bozulmuş bir öğrenci profili olduğunu düşünüyorum*” diyerek ifade etmektedir.

Sınav sisteminin yanlış olduğunu belirten M4 ise sistemin “*öğrencileri elemeye yönelik*” olduğunu belirtmekte ve bu durumda dezavantajlı öğrencilerin olumsuz etkilendiğini “*sosyoekonomik durumu iyi olup da başarısı da yüksek öğrencileri iyi okulda toplayıp kalanları eliyor yani bir eleme sistemi var diye düşünüyorum sınav sisteminde*” diyerek ifade etmektedir. Sistemden kaynaklı bir diğer dezavantaj da mevcut sistemin Meslek Lisesi öğrencilerinin üniversite kazanmasının önünde bir engel olduğudur. M4 bir Meslek Lisesi öğrencisinin mühendislik kazanmasının neredeyse imkânsız olduğunu dile getirmekte ve bu sistemden dolayı okulun dezavantajlı bir öğrenciye akademik başarı noktasında bir katkısının olamayacağını şu şekilde açıklamaktadır:

“Mesela bu okulda bir öğrencinin gerçekten mühendislik kazanması neredeyse imkânsız. O da şu yüzden 12. sınıfa geldiklerinde AMP sınıfları, yani meslek programı sınıfları sanırım Fizik, Kimya, Biyoloji görmüyorlar. Sadece Türkçe, İngilizce, Matematik, Din Kültürü, Beden Eğitimi görüyorlar. Bir buçuk gün okula geliyorlar, üç gün staja

gidiyorlar. Bu 12. sınıf öğrencisinin bu sınavı kazanması bu halde, üç günlük staja gidiyorken imkânsız. Zaten sanırım Meslek Liselerinin de amacı aslında öğrencilerde bir akademik başarı sağlamak yerine ona temel bilgiyi verip onları işçi yapmak aslında. O noktada okulun burada, bu dezavantajlı öğrencilere yapabileceği çok bir şey kalmıyor yani. Zaten Fizik, Kimya, Biyoloji görmüyor ki. Bilişim bölümünde Bilgisayar Mühendisliğini kazanması için sayısaldan girmesi lazım sınava. Ama sayısaldan giremez bu çocuk zaten görmedi o dersleri. O yüzden okulun akademik başarı açısından yapabileceği bir şey yok.”

Dolayısıyla Meslek Lisesine giden bir öğrencinin gelecekte akademik başarı gerektiren bir bölüm okuması çok düşük bir ihtimaldir. Bu nedenle ileride daha çok beden gücü gerektiren bir meslekte çalışacak olması daha olasıdır. Hatta bu öğrenci sosyoekonomik açıdan da dezavantajlı bir konumdaysa o durumda üniversite okuması bile zorlaşmaktadır. Sınav sistemi, eğitim sistemindeki değişiklikler gibi sisteme bağlı birçok faktör dezavantajlı konumdaki öğrencilerin eğitim hayatlarında daha büyük engellere takılmalarına neden olmaktadır.

2.8.4.2. Teknolojik Gelişmeler

Öğretmenlerin yakındığı bir diğer konu da teknolojinin öğrenciler üzerindeki olumsuz etkisidir. Öğretmenler televizyon dizileri ve oyunların öğrencilerin eğitimini kötü yönde etkilediğini ifade etmektedir. Dizilerin çok büyük bir sorun olduğunu belirten M14 “*problemlili*” öğrencilerin düzelmesi için “*toplumun maddi yapısının düzelmesi*”nin gerektiğini ifade etmekte, toplumun aile yapısının da 15-20 yıldır diziler tarafından şekillendiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Öğrencilerin de dizilerden etkilendiğini ve kafalarında “*dizilerin oluşturduğu bir hayal dünyası*”nın olduğunu belirtmektedir. Bir diğer ifadeyle öğrencilerin farklı hedefler peşinde koştuklarını ifade etmektedir.

M13 ise teknolojiden kaynaklı problemi “*çocukların televizyon başında, internet başında geçirdikleri vakitler en büyük sıkıntımız*” diyerek ifade etmektedir. Özellikle bilgisayar oyunlarının çok büyük problem olduğunu “*bizim aile ve maddiyattan sonraki en büyük sıkıntımız*” diyerek vurgulamaktadır. Öğrencilerin bilgisayar oyunu

karşısında çok fazla vakit geçirdiklerini, oyunlar yüzünden gece uyumadıklarını bu nedenle sabah derslere geç geldiklerini ifade ederek oyunların öğrencileri eğitimi üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olup çalışmak zorunda olan öğrenciler de çalışma saatlerinden dolayı uykusuz kalmakta ve derslerde uyuyakalmaktadır. Burada dikkat çekilen dezavantajlılık durumları farklı olsa da benzer sonuçlar doğurduğu görülmektedir. M13 ayrıca okulda teneffüslerde de sürekli telefonda oyun oynadıklarını “*Herkes oyun oynuyor telefonda. İletişim sıfır kendi aralarında. Ailesiyle iletişim sıfır. Geliyor buraya sıfır. Kendi arkadaşlarıyla da sıfır. Tabii hepsi böyle değil ama büyük bir çoğunluğu böyle*” diyerek ifade etmektedir. Oyunlarla ilgili probleme değinen bir başka öğretmen M15 de şunları aktarmaktadır; “*İlgilerini o oyunlara çok veriyorlar. Ben hiç unutmuyorum bir tane oyun LOL oyunu yüzünden okulu bırakmış öğrenci. Duyduğum an böyle çok kötü oldum. Bir başka öğrencim oyunda kristal mi ne olacaktı bir ay okula gelmiyor. Bunu ben diğer öğrencilerden sorgulayarak öğreniyorum.*”

Dolayısıyla bir yandan diziler öğretmenlere göre öğrencilere “yanlış rol model” olmaları itibariyle diğer taraftan da oyunlar vakitlerini önemli ölçüde alarak hem sosyal hayatlarındaki iletişimi engellemekte hem de eğitimlerini aksatmalarına neden olmaktadır. Özellikle oyunların popülaritesinin her geçen gün arttığı, çok küçük yaşlardan itibaren oynanmaya başlandığı ve bağımlılık yaptığı göz önüne alındığında eğitimin önünde önemli bir problem olduğu ve gelecekte daha büyük sorunlara da yol açabileceğini söylemek mümkündür. Teknolojik gelişmeler eğitim alanında oldukça önemli ve iyi bir eğitim verilebilmesi için bir zorunlulukken teknolojinin yanlış kullanımı eğitimde dezavantajlılığa neden olabilmektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken konu şudur; teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan ekran veya oyun bağımlılığı problemi yalnızca dezavantajlı grupları etkilememekte, aksine tüm aileler için sorun teşkil etmektedir. Fakat geliri yüksek veya ‘bilinçli’ ailelerin en azından bunu daha erken fark edip çözüm arama ihtimali daha yüksektir. Dezavantajlı gruplar yani ailesinin çocuğa ayıracak vakti olmayan çocuklarda ise bu sorun daha derinleşmekte ve bu tür bağımlılıklar dezavantajlı çocuklarda daha ciddi problemlere neden olabilmektedir.

2.8.4.3.Sosyal Çevre Etkisi

Öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer konu öğrencinin vaktini geçirdiği sosyal çevredir. Sosyal çevresinde olumsuz örnekler bulunan bir öğrenci bu olumsuzlukları okula ortamına taşımakta ve eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir. Burada bahsedilen sosyal çevre öğrencilerin okul haricindeki zamanda vakitlerini geçirdikleri kişilerdir. Olumsuz bir sosyal çevreye sahip olan öğrenciler bu davranışları okula da taşımakta ve okuldaki akran ilişkilerine yansıtmaktadırlar. Aileden sonra sosyal çevrenin önemli olduğunu belirten M1 çocuğun *“yaşam şartları bakımından baktığımızda çevresi kötü bir yerdeyse, arkadaşları çok çalışmayan tiplerse”* kötü etkilendiğini ifade etmektedir. M6 çevresel faktörlerin kötü olduğu öğrencilerin genelde birbirlerini kötü etkilediklerini belirtmekte ve durumu *“Daha kötü olmak, daha kötü not almak, daha haşarı olmak onlar için daha büyük bir madalya konusu haline geliyor, bununla övünüyorlar maalesef”* diyerek açıklamaktadır. Bu tip öğrencilerin de *“ben bu yoldan gitmeyeceğim, diploma sadece bir zorunluluk, benim işim başka”* düşüncesinde olduklarını bu nedenle derslerine de pek fazla eğilmediklerini, düşüncelerinin de değişmediğini *“ne yaparsanız yapın ne kadar konuşursanız konuşun onlar yollarından dönmüyorlar”* diyerek ifade etmektedir. M12 ise çevre etkisinin önemini şu şekilde ifade etmektedir; *“Çocuğun sosyal çevresi de çok önemli. Yani dışarıda vakit geçirdiği ya da ailesi harici vakit geçirdiği insanların davranışları, eğitim seviyesi çok etkili oluyor.”* Kişinin sosyal hayatını birlikte geçirdiği insanların eğitime bakış açısı ve yaşam şekli ister istemez kişiyi etkilemekte ve düşüncelerini şekillendirmektedir. Bu nedenle bir öğrencinin çevresindeki insanların eğitime bakış açısının olumlu olması o öğrencinin eğitime yakın durmasını sağlayacak bir unsurdur. Öte yandan sosyal çevrede olumsuz unsur ne kadar fazla ise eğitimin de olumsuz etkilenmesi o kadar muhtemeldir.

BÖLÜM 3

ÖĞRETMENLERİN DEZAVANTAJLILIKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde öğretmenler dezavantajlı öğrenciler ile deneyimlerine dair görüşlerini aktarmışlardır. Öğretmenler deneyimlerini bir mücadele alanı olarak görüp birçok zorluğun bulunduğu dikkat çekmekte ve bunun karşısında korku, üzüntü, öfke gibi duygulara kapıldıklarını belirtmektedir. Bu zorluklarla mücadele etme yöntemleri ele alındığında ise birçok öğretmenin bu noktadaki tutum ve davranışının olumlu olduğu, öğrencilerin hem okul içinde geçirdikleri zamanı iyileştirme adına hem de gelecekte iyi yerlerde olmalarını sağlama adına birçok farklı yöntemle başvurarak öğrencileri hayata kazandırma gayreti içinde oldukları görülmüştür.

Bu bölümde öğretmenlerin duygusal anlamda neler hissettiklerine dair his ve düşünceleri “Duygusal Etkiler” başlığı altında verilecektir. Öğretmenlerin okulda geçirdikleri zaman diliminde yaşadıkları olumsuz deneyimleri “Zorluklar” başlığı altında, bu zorluklarla mücadele yöntemleri ve öğrencilere karşı bakış açıları ise “öğretmenlerin tutum ve davranışları” başlığı altında verilecektir.

3.1. Duygusal Etkiler

Öğretmenler deneyimlerini aktarırken bir yandan üzüntü, korku, öfke gibi daha çok zorluklardan kaynaklı duygulardan bir yandan da zorlukları aşınca duydukları keyif, ilgi göstermekten memnuniyet ve mutluluk gibi bireysel ve mesleki tatmin duygularından bahsetmişlerdir. Öğretmenlerin deneyimlerinde hislerine dair veriler incelendiğinde en çok öne çıkan duygunun üzüntü olduğu görülmüştür. “Ben çok üzülüyorum bu okulda özellikle onu fark ettim” diyen M4 kendisini kötü hissettiği bir anısını şu şekilde aktarmaktadır;

Mesela bu online eğitime ilk geçildiği zaman okula bir destek gelmiş. Bilgisayar tablet gibi bir şey dağıtacaklarmış, öğretmenlerden liste istediler; sınıflarındaki çok zor durumda, gerçekten asla bunları alamayacak telefonu bile olmayan öğrenciniz var mı diye. Liste 500 kişilik bir listeymiş. Meğer okula gönderilen sadece 2 tane tabletmiş. Yani şimdi o 500 taneden nasıl seçeceksin? Mesela kendi sınıftan 3 kişiye

gönderdim. O da en en en dezavantajlı gruptan olduğu için. Sonra dönüp baktım onlara çıkmadı tablet ama onlar bana hikayesini anlattı. Yani çok zor anne baba işsiz, bu kadar yani ve hiç telefonu da yok interneti de yok tableti de yok. Bu insana kendini kötü hissettiriyor.

Dezavantajlı öğrencilerin durumlarının farkında olup bir şey yapamıyor olmak duygusal olarak öğretmenlere kendilerini kötü hissettirmektedir. Benzer şekilde üzüntüsünü dile getiren M13 hayatın herkese eşit davranmadığını ifade etmekte, “İnsani olarak o çocukları görünce bazen üzüliyorsun ama üzülmek bu işin insani boyutu elinden geldiğince bir şey yapmaya çalışıyorsun” diyerek o öğrencilerin durumunun farkında olduğunu ve bunun için öğretmenlerin çabaladığını ifade etmektedir. Bu çabalarını da “Biz çocukları meslek erbabı olarak yetiştirmeye çalışıyoruz. Eline bir meslek verelim diyoruz” diyerek belirtmektedir.

M1 ise üzüntüsünün yanı sıra öğretmenliğin ilk yıllarında korku yaşadığını “İlk başlarda çok üzüliyordum. Mesleğin 1, 2 belki de 3. yılına kadar çok üzüliyordum. Kavga falan olduğunda çok korkuyordum bayağı böyle hatta tırsıyordum yani. Müdür yardımcılarını falan çağırıyordum” diyerek ifade etmekte fakat zamanla öğrencileri de tanıdıkça bu endişelerinin kalmadığını “artık hiçbir şeyi takmıyorum” diyerek dile getirmektedir. Maddi sıkıntıları olan öğrencilere karşı ise “çok rahatsız hissediyorum” diyerek duygularını ifade etmekte ve o öğrenciler için yaptıklarını “Hemen rehberlikle görüşüyorum, onlara haber veriyorum veya sınıf öğretmenine söylüyorum” sözleriyle dile getirmektedir. M5 öğrencilerin ailelerini ziyaret etmenin gerekliliğine dikkat çekerek bunu yapamıyor olmanın üzüntüsünü “Bunu yapamıyor olmak mesela beni biraz üzüyor. Şey yapabilirdik biraz daha böyle velilerle daha hani ev ortamı falan görebilirdik ama hiç yapamadık mesela kalpler kırık o konuda” diyerek ifade etmektedir. Bunun yanı sıra mevcut eğitim sisteminin öğrenciler için “adil bir eğitim” sunmuyor oluşuna karşı öfke duyduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Çok öfkeleniyorum. Yani öğrenciye değil tabii ki de. Başlarken dedim ya bu eğitimin, devlet okulu eğitiminin en alttan başlayıp herkese ulaşması gerekiyor. Ama sistem seni öyle bir çıkmaza sokuyor ki üniversite sınavına girmek için o dershaneye gitmek zorundasın. O test kitabını almak zorundasın. Yani bunlara erişemiyor olması, bu çok basit duruma bile

erişemiyor olması beni çok öfkeliyor. Yani çünkü onun suçu değil. Anlatabiliyor muyum? O çok sinir bozuyor. Çocuk o daha. Onun herkesle eşit şansa sahip olması gerekir. Ama yok... En çok öfke hissediyorum.”

Özellikle sosyoekonomik anlamda dezavantajlı öğrencilerin içinde bulunduğu olumsuz koşulların farkında olan öğretmenler bu durumun karşısında üzüntü ve öfke yaşadıklarını ifade etmektedirler. M8 ise dezavantajlı öğrencilere karşı duygularını *“Onlarla daha çok ilgilenmek istiyorum nedense”* diyerek ifade etmekte ve o öğrencilerin ilgiye muhtaç olduklarını *“Çünkü ailelerinden o ilgiyi görmedikleri için zaten o şekilde oluyorlar”* diyerek dile getirmektedir. Bunun yanı sıra zaman zaman sinirlendiği durumların da olduğunu belirtmekte ve bunu *“Bazen tabii ki çok sinirleniyoruz insanız hepimiz diyoruz ama sinirlenince de kıyamıyorsun”* sözleriyle ifade etmektedir. M14 dezavantajlı öğrencilerle ilgilenmekten keyif aldığını *“Ben çok zevk alıyorum, son 5 yıla gelinceye kadar çocukların evdeki durumun hepsinden haberdardım, o kadar ilgileniyordum”* sözleriyle ifade ederken artık eskisi kadar aktif olmadığını ve bu sorumluluğu daha genç öğretmenlere devrettiğini belirtmektedir. M12 ise öğrencilerin durumlarını gözeterik ilgilendiğini ifade etmekte ve bu desteğin bir meyvesi olarak öğrencinin başarısı karşısındaki mutluluğunu şu şekilde dile getirmektedir *“...o öğrencinin başarabilmesi elbette hem onun açısından hem bizim açımızdan çok mutluluk verici.”*

Öğretmenlerin aktardıklarından görüldüğü üzere öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilere karşı hissettikleri en belirgin duygu üzüntüdür. Öğrencilerinin durumlarının farkında olan öğretmenler ellerinden geldiğince öğrencilerin bu dezavantajlarını azaltmak adına çaba gösterdiklerini ifade etmektedirler. Öğrenciden kaynaklı olmayan dezavantaj durumları aynı zamanda sistemdeki eşitsizliğe karşı da bir öfkeye neden olmaktadır. Bunların yanı sıra öğretmenler öğrencilerin okuldaki durumlarına karşı zaman zaman sinirlendiklerini ama yine de onlara *“kıyamadıklarını”* ifade etmektedirler. Yani öğrencilerin durumlarını bilmeleri onlara karşı daha anlayışlı bir tavır sergilemelerine neden olmaktadır. Öğretmenlerin ne hissedерlerse hissetinler her zaman öğrencilerin yanında olmaya çalışıp onların durumlarının farkında olarak desteklemeye çalıştıkları görülmektedir. Ortaya koydukları çabalarla zorlukları aşp o öğrencilere destek olabilince ondan kaynaklı memnuniyet ve tatmin duyguları yaşadıklarını ifade etmektedirler.

3.2.Zorluklar

Öğretmenlerin mücadele ettikleri şeylerin başında olumsuz öğrenci davranışları gelmektedir. Saldırgan davranışlar, akran zorbalığı, kabadayı davranışlar sergileme, küfürleşmeler, öğretmene karşı çıkma gibi saygısız davranışlar, okula zarar verme, dersi sabote etme gibi durumlar öğretmenlerin aktarmış olduğu olumsuz durumlardır. Dezavantajlı öğrenciler bağlamında ise öğretmenlerin dikkat çektiği konu özellikle suç durumu bakımından dezavantajlı öğrencilerde bu tür davranışların daha yaygın olduğudur. Ayrıca yoksul aileden gelen, ailesinde birtakım problemler yaşayan bazı öğrencilerin de benzer olumsuz davranışlarda bulunduklarına dikkat çekmektedirler.

Suç işlemiş ya da öyle bir ortamdan gelmiş öğrencilerin davranışlarının genelde olumsuz olduğunu belirten M6 bu davranışları şu şekilde aktarmaktadır; *“Derse katılmazlar, dersten kaçarlar. Derse girdikleri zaman da sırf arkadaşlarıyla muhabbet etmek için girmişlerdir veyahut ders esnasında haylazlık haşarılık yapıp dersi kaynatmaya, ortamda bu tarz hareketlerle prim toplamaya çalışmak için girmişlerdir.”* Suçlu öğrenci davranışına M5 ise şu şekilde dikkat çekmektedir; *“Özellikle suçlu olanlarda övünme var. Bununla övünüyorlar. Bu da doğal olarak grup içerisinde “Ben liderim”, eğer bir arkadaş grubu varsa böyle liderlik şeyini elinde tutuyor. Sınıfta da genelde öyledir.”* Bu tarz olumsuz öğrenci davranışları bir yandan ders işleyişini bozarak diğer öğrencilerin de eğitimini aksatmakta diğer yandan da diğer öğrencileri olumsuz etkilemektedirler. Dolayısıyla bazı dezavantaj durumları yalnızca o dezavantaja sahip kişileri değil aynı zamanda o kişinin gördüğü zararın büyüklüğüne bağlı olarak çevresindekileri de olumsuz etkilemektedir.

M4 ise olumsuz öğrenci davranışlarını bir tür güç mücadelesi olarak değerlendirmekte ve bunu okuldaki sosyoekonomik gelir düzeyi düşük olan ailelerden gelen ve aynı zamanda başarısız olan öğrenciler bağlamında ele almaktadır;

“Okulda çoğu yoksul ailelerden geldiği için ve akademik başarıları düşük olduğu için dolayısıyla bir yerde kendilerini göstermek istiyorlar. Bu da genelde öğretmene karşı çıkma, okulda sorun çıkarma, duvarlara zarar verme mesela oradaki resimler gibi o tür şeyler yapma yani okulu ve öğretmenleri iktidar olarak görüp o iktidarla savaşıyorlar aslında. Bu açıdan tabii ki öğretmenlere çok zorluk çıkarıyorlar, dersi sabote

ediyorlar, okula zarar veriyorlar ki bizim okul prefabrik olduğu için bütün duvarları yıkıyorlar çünkü çok kolay, tekme atınca duvar kırılıyor öyle bir okul. Mesela tuvaletlerde kapı yok, tuvaletlerde çeşme musluklarını almışlar satmışlar falan. Su yok, ellerini bile yıkamıyorlar o yüzden. O açıdan çok zarar veriyorlar okula ve öğretmenlerin ders sürecini sabote ediyorlar. Onların da kendini gösterme biçimleri aslında. Çünkü akademik olarak kendilerini kesinlikle gösteremiyorlar. Bir şekilde bu yaşta da kendilerini göstermek zorunda hiss ediyorlar. Yani aslında farkındalar durumlarının ve iktidarla bu şekilde mücadele ediyorlar.”

M4 öğrencilerin olumsuz davranışlarını bir tür kendini gösterme çabası ve iktidar olarak gördükleri okul ve öğretmenlerle mücadele şekli olarak değerlendirmektedir. Bunun nedeni de yine içinde bulundukları dezavantajlı koşulların öğrencinin davranışları üzerindeki etkisidir.

“Aşırı derecede agresif, sinirli, saldırgan dersin işlemesini” engelleyen bir öğrencisinden bahseden M7 öğrencinin sürekli olarak kavga çıkardığını ifade etmekte ve bu davranışın sebebinin de aileden kaynaklandığını şu şekilde ifade etmektedir; “Yani ilk zamanlar geldiğinde öyle değilmiş ama aileden yaşadığını söylemişlerdi o problemi, çok şaşırmıştım.” Bu tür öğrenci davranışlarının dersin gidişatını bozmakta ve sınıfın da dikkatini dağıtmaktadır.

Öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer zorluk alanı da özel öğrencilerle ilgili bazı durumlardır. Bunlardan biri öğrencinin durumunu kötüye kullanması durumudur. Bununla ilgili M5 “bu durumu kullanabileceğin farkına varırsa sonuna kadar sömürüyor” diyerek duruma dikkat çekmekte ve öğrencilerin “Oh, tamam ben nasıl olsa birçok şeyden yırtıyorum bununla bunu da hallederim” düşüncesiyle dezavantajlarını hem arkadaş ilişkilerinde hem de öğretmenlerle olan ilişkilerinde kullandıklarını ifade etmektedir. Bu durumu kullanan öğrencilere bir diğer örneği de M15 vermiştir. BEP’li öğrencilerin raporlarından dolayı sınıfta kalmadan geçtiklerini belirten M15 bazı öğrencilerin “değişik raporlar alarak” bu durumu kötüye kullandığına dikkat çekmektedir.

Kaynaştırma öğrencilerle ilgili bir diğer mesele de bazı meslek derslerinde kullanılan aletlerin o öğrenciler için tehlikeli olma durumudur. “Çocuk alıyor elini prize sokuyor”

diyerek bu duruma bir örnek veren M10 böyle durumlarda o öğrencileri her zaman takip edemediğini bu durumlarda diğer öğrencilerden yardım aldığını ifade etmektedir. Aynı sıkıntının staj ve işe alımlarla da karşılarına çıktığını belirten M10 “*staja göndermiyorum çünkü firma almıyor ağır ve tehlikeli iş*” sözleriyle durumu ifade etmektedir.

M14 ise öğretmenlerin sorun çıkaran öğrenciler için ellerinden geleni yaptıklarını ama bir süre sonra uğraşmanın bıkkınlık vermeye başladığını belirtmekte ve “*Diyorsun ki yapsam da aynı yapmasam da aynı. Bilemiyorum biz de çarkın dişlisi oluyoruz herhalde*” diyerek duygularını ifade etmektedir. Diğer yandan da öğretmenlere karşı bir önyargının olduğunu “*yazın memleketimize tatile gidiyoruz ya bizi sene içinde de hep öyle zann ediyorlar*” diyerek belirtmekte fakat öğretmenlerin öğrencilerle ailelerinden daha ilgili olduğunu “*Ben yazın akşama kadar yatıyorum da kışın sen çocuğunun ne olduğunu kız arkadaşını bilmezsin ama ben çocuğun buradaki halini bilirim. Sen çocuğunun uyuşturucu kullandığını bilmezsin ama ben bilirim. Onu kimse düşünmüyor işte*” sözleriyle ifade etmektedir. Öğretmenlerin o iki ayda anca dinlenebildiğini dile getirmektedir.

Öğretmenlerin karşılaştığı en büyük zorluklar olumsuz öğrenci davranışlarıdır. Küfürleşmeler, kavga, okula zarar verme, dersi sabote etme gibi davranışlar öğretmenlerin yakındığı olumsuz öğrenci davranışlarıdır. Bu davranışlar aynı zamanda diğer öğrencilerin de eğitim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bunların yanı sıra öğretmenler özel durumu olan öğrencilerle ilgili birtakım sıkıntılara dikkat çekmektedirler.

3.3.Öğretmenlerin Tutum ve Davranışları

Öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilerle deneyimlerinde karşılaştıkları zorluklarda sergiledikleri tutum ve davranışlar iki başlık altında incelenecektir. Bunlar; “Disiplini korumaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar” ve “Öğrenciyi kazanmaya yönelik sergilenen tutum ve davranışlar”.

3.3.1. Disiplini Korumaya Yönelik Sergilenen Tutum ve Davranışlar

Öğretmenlerin yaşadığı zorluklara bakıldığında bunların çoğunluğunun ders esnasında dersin işleyişini bozan olumsuz öğrenci davranışları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bununla mücadele etmek için öğretmenler birtakım yöntemler geliştirmişlerdir. Bunlardan bazıları dersi bölüp öğrencinin dikkatini dağıtacak şeyler araya sıkıştırma, öğrenciyle anlaşma ve görev verme, ‘öğrenciye takılma’ gibi yöntemlerdir.

M1 problemin ders esnasında çıktığı durumlarda “*dersi bölüp araya bir şey sıkıştırmaya*”, bir şeyler yaparak odaklarını başka yöne çekmeye çalıştığını ifade etmektedir. Problem dersin devam etmesini engelleyecek düzeyde olduğu durumlarda ise dersi ertelediğini çünkü “*anda o konunun çözülmesi lazım, o olumsuzluğun giderilmesi lazım*” diye düşündüğünü ifade etmektedir. M5 ise suç işleyen öğrenciler gibi problem çıkarmaya meyilli olanlarla iyi geçindiğini ifade etmekte, onları idare etmek için “*yoklama sende, işte defter sende ya da arkadaşına bir bak bakalım defterini getirmiş mi*” gibi ufak tefek görevler verdiğini dile getirmektedir. Bu tip öğrencilerle ilgilenmenin zorluğuna “*Onu kontrol etmek çok zor yani o çocukların özgüvenini bir yandan kırmadan aynı zamanda dersi kaynatmasına da izin vermeden ama onun ihtiyaçlarına da karşılık verip aynı zamanda dersi normal işlemek muazzam zor*” diyerek dikkat çekmekte ve bu zorluğunun nedenini de öğrenciye ders anlatmaktan ziyade “*bir tutum anlatmaya*” çalıştıklarından dolayı olduğunu dile getirmektedir. M6 sürekli derste uyuyan, derse katılmayan ve üstelik horlayan bir öğrencisini örnek vererek o öğrencinin dikkatini derse çekmek için “*uyandırıp horlamasını kesmek ve ona yeniden ekstra görevler vermek*” gibi bir yöntem izlediğini ifade etmektedir. M2 ise dersin kaynaması durumunda dikkatleri tekrar toplamak için izlediği yolu şu şekilde dile getirmektedir; “*Ne yapıyoruz? Mesela ne bileyim soyadına takılıyorum yani ya da kalemine takılıyorsun öyle laf atıyorsun, biraz ortalığı güldürmeye çalışıyorsun.*” Dikkatleri başka yöne çekmek, öğrencilere laf atmak, huzuru bozan öğrencilere sınıf içinde görevler vererek olumsuz davranışlarını engellemeye çalışmak öğretmenlerin sınıftaki düzeni ve disiplini sağlamaya yönelik uyguladıkları bazı yöntemlerdir.

Öğretmelerin en sık başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de öğrenciyle iyi ilişkiler kurmaktır. Öğrenciyle birebir konuşma, ilgilenme, ders harici zamanlarda da iletişimi devam ettirme öğrencinin üzerinde olumlu etkiler bırakmakta ve ders içindeki davranışlarını da olumlu yönde etkilemektedir. *“Özellikle bu özel öğrencilerle ilgili sınıf dışında mutlaka bu süreci yürütmek gerekiyor”* diyerek ders dışı iletişimin öneminde dikkat çeken M3 bu öğrencilerin *“tam anlamıyla sosyalleşememiş, çevresinden kabul görmemiş öğrenciler”* olabileceklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin arkadaş ortamında farklı tepkiler verebileceklerini belirterek bütün sınıf disiplininin sınıfta sağlanmadığını ifade etmekte ve *“ders dışında yeteri kadar zaman geçerseniz dışarıda o size gösterdiği saygıyı sınıfta da göstermeye başlıyor”* diyerek ders dışında öğrenciyle geçirilen vaktin çocuk üzerindeki olumlu etkisine dikkat çekmektedir.

M4 öğrencilerle hep sohbet ettiğini ve birebir ilgilendiğini dile getirmekte, *“şartlarının farkında olduğu(n)u ama okulda herkesin hemen hemen aynı şekilde olduğunu, hani marjinal hissetmemelerini”* sağlamaya çalıştığını ifade etmekte ve bu şekilde bir yaklaşımın da öğrencilere iyi geldiğini dile getirmektedir. M5 ise öğrencilerle boş derslerde, okul çıkışlarında kurs yaparak derslerine destek verdiğini belirtmekte ve *“oturup konuşuyoruz anlatıyor işte sohbet ediyoruz ama bu yetiyor mu böyle bir şey yetmez ama en azından rahatlaması için”* diyerek öğrencilerle ilgilendiğini ifade etmektedir. Bu şekilde bir tutum karşısında öğrencilerin de olumlu tepki verdiklerini şu şekilde dile getirmektedir: *“Çocuklar sevildiklerini iyi anlıyorlar. Sert bile olsan, otoriter bile olsan eğer onları sevdiğini fark ederlerse o otoriteye ve o sertliğe tamam diyorlar yani. Biz buna varız, böyle bir durumda seninle anlaşabiliriz artık diyorlar.”* Bir diğer ifadeyle M5’e göre disiplinli ve otoriter gibi görünen bir öğretmenin öğrenciler kendilerine gösterdiği ilgi ve özeni fark ettiği ölçüde olumsuz değil, olumlu olarak değerlendirmeye ve öğretmenle yakın bağ kurmaya başlıyor.

M6 da çevresinde suç oranının yüksek olduğu öğrencilerle yaşadığı problemler karşısında çözüm yolu olarak onlarla konuşmayı tercih eden öğretmenlerden bir diğeri. M6 öğrencilerle birebir, grup olarak dersle ilgili veya ders dışı farklı pek çok şekilde ancak her halükârda onlarla sözlü iletişimi hiç aksatmadan etkileşim kurduğunu vurgulamaktadır:

“Öncelikle birer birer konuşmaya çalıştım. Sonra hepsini bir araya aldım konuştum dersteki davranışlarıyla, dersi ile alakalı, derse karşı tutumları ile alakalı konuşmaya çalıştım. Daha çok işte konuşarak rehberlik yapmaya çalışarak bu şekilde bu zamana kadar getirdik.”

M13 de sınıfla bir “sinerji” yakalamamanın önemli olduğuna dikkat çekmekte ve öğrencilerin birebir kendi ihtiyaçlarına göre iletişim kurulduğu takdirde öğrencilerin “kalbini de beynini de” açtığını ifade etmektedir. Bu noktada öğrencilerin yeteneklerinin baz alınarak bir yaklaşım sergilemenin önemini şu örnekle açıklamaktadır;

*“Çocuğun birisi atıyorum dirençleri bilmiyor ama adam çok iyi temizlik yapıyor. El becerisi çok iyi adama bir tornavida veriyorsun adam çok güzel vidalama yapıyor, o el hareketlerinden belli oluyor zaten. Ama bilgi yok. **Ona onun anlayacağı şekilde ölçmeyi gösterirsen hepsinden daha iyi yapıyor.** Ama tahta başında bilgi olarak anlattın mı zaten o çocuk bilgi olarak gördüğü an hemen kendini soyutluyor kapatıyor her şeyi.”*

Bu anlamda öğrenciyi tanımak ve öğrenci özelinde bir tutum geliştirmek öğrenciyi derste tutma adına oldukça önemlidir.

Öğretmenlerin disiplini korumak amacıyla başvurdukları diğer yöntemler ise öğrencinin ailesiyle, arkadaşıyla konuşmak ya da idareye sevk etmektir. M6 *“Ailelerini çağırıyorum. Aileleri ile iletişime geçmeye çalışıyorum. Yanında arkasında oturan sıra arkadaşları ile sınıf arkadaşları ile iletişime geçiyorum... Önce veli ile sonra idare ile görüşerek bu zorlukların üstesinden gelmeye çalışıyorum”* diyerek karşılaştığı zorluklar karşısında böyle bir yöntem izlediğini dile getirmektedir.

Benzer bir yöntem izleyen M1 de öğrenci iletişim kurmaya yanaştığı takdirde öğrenciyle konuştuğunu, aksi halde yakın arkadaşlarıyla konuştuğunu ifade etmektedir. Bunların da sonuç vermediği durumlarda izlediği yöntemi *“birincisi rehberliğe haber vermek, sınıf öğretmenini bilgilendirmek”* diyerek dile getirmektedir. *“İdareye haber veriliyor, disipline sevk ediliyor. Çünkü dersi bırakıp kavgayla da uğraşamazsın”* diyen M7 ise bu gibi durumlarda öğrenciyi idareye sevk ettiğini belirtmekte ve öğrencinin de en fazla üç gün uzaklaştırma cezası aldığını ifade

etmektedir. Fakat uzaklaştırma cezasının öğrenci için caydırıcı olmadığını “*Hatta ödül oluyor biliyor musun? Okuldan izinli oluyor. Daha bir havalı gidip geliyor. Bazıları öyle, düzelmiyorlar. Gelmeye de niyeti yok zoraki geliyor*” sözleriyle dile getirmektedir. Disiplin cezasının öğrenciyi yaptığı yanlıştan döndürmekten ziyade daha da teşvik edici bir sonuç doğurduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin de aktardıklarından görüleceği üzere birçok öğretmen karşılaştıkları zorluk çok büyük olmadığı müddetçe öğrenciyle ilgilenerek, sürekli olarak iletişim halinde olarak, sohbet ederek, zaman ayırarak ve derslerinde destek vererek problemlerin üstesinden gelmeyi ve disiplini bu şekilde korumayı tercih etmektedirler. Bu tür yaklaşımların da öğrencileri olumlu etkilediği ve yanlış davranışların engellenmesini sağladığı görülmektedir.

3.3.2. Öğrenciyi Kazanmaya Yönelik Sergilenen Tutum ve Davranışlar

Öğrencilerin çoğunun kendi seçimlerine bağlı olmayan dezavantajlı durumlarının farkında olan öğretmenler onların ellerinden tutup topluma kazandırmanın oldukça önemli olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu konuda da derslerden geçirerek, okumaya teşvik ederek ve kötü alışkanlıklarını terk etmelerini sağlamaya çalışarak öğrencilere destek olmaktadır.

Yedi yaşından beri çalıştığını söyleyen M10 maddi durumu iyi olan bir aileden gelmediğini belirtmekte ve bu anlamda öğrencilerle empati kurabildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle dezavantajlı öğrencilere karşı not bakımından da davranış bakımından da daha esnek davrandığını söylemekte, “*kendi hayatımızdaki yaşadığımız deneyimleri aktarma bakımından, karşılaştıkları zorlukları nasıl yenecekleri, nasıl baş edecekleri, o zorluklara karşı nasıl davranabilecekleri konusunda elimizden geldiği kadar tecrübelerimizi aktarmaya çalışıyoruz*” diyerek dezavantajlı öğrencilere karşı tutumunu dile getirmekte ve okuma haklarını sonuna kadar kullanmalarını istediğini ifade etmektedir. M2 de bu öğrencilerin mezun olmasına yönelik çalıştığını dile getirerek buna yönelik tutumunu “*Çocuğun bir terbiyesiz davranışı, genel toplum ahlakını bozacak bir davranışı, hareketleri, tutumu, diğer arkadaşlarına zarar verici çok böyle şey olmadıktan sonra -çocuklar bilmiyorlar ama- ben bunları geçiriyorum*” diyerek ifade etmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerin durumlarını göz önünde bulundurarak bazı durumlarda müsamaha gösterdikleri ve eğitimlerine devam etmeleri

için destek oldukları görülmektedir. M14 de aynı şekilde öğrencileri derslerden geçirdiğini ifade etmekte bunun gerekçesini ise şu şekilde açıklamaktadır;

“İlk yıllarda ben bakanlığa kızıyordum diyordum ki herkesi geçirmesin ama bizim çocuklarımız zaten Meslek Lisesi çocukları hayata 1-0 değil 2-0 yenik başlıyorlar. Yani biz bunları bir de okuldan soyutlayıp sokağa atarsak hepten bu çocuklar üçüncü sayfa haberleri olur. O açıdan çocukların okulda durması lazım. Biz geçiriyoruz ya öyle söyleyeyim.”

Öğretmenlerin bu tür öğrencileri kazanmanın derslerden çok daha önemli olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Öğrenciyi kazanmak için ilgi alanlarını keşfetmenin ve doğru yönlendirmenin önemine dikkat çeken M7, çocuğun başarılı olabileceği alanların keşfedilmesiyle *“içindeki cevher(in) ortaya”* çıkartılabileceğini, ilgili kurumlarla da iş birliği yaparak o alanlara yönlendirilebileceğini ifade etmektedir. *“O şekilde fark edilip doğru yönlendirilirse düzelir”* diyerek öğrencinin olumlu yönde değişimi için bu yönlendirmelerin önemini vurgulamakta ve kendisinin de bu şekilde bazı öğrencilerini spor dallarına yönlendirdiğini, karşılığında da çok olumlu sonuçlar aldığını ifade etmektedir. *“Kaybettiği an çocuğun yeri sokak”* diyen M14 ise öğrencilerin kaybetmesine fırsat vermediklerini ve bunun için öğrencilerin doğru yönlendirmenin önemini *“önemli olan çocuğun hangi yöne eğilimi olduğunu biz bulabilirsek yüzde yirmi bile çok çok büyük bir rakam çocuğun ne tarafa eğilimi varsa onu keşfedebilirsek çok daha iyi olur”* diyerek ifade etmekte, keşfetmek için de ellerinden geleni yaptıklarını dile getirmektedir.

M14 iyi davranışlar kazandırmanın derslerden çok daha önemli olduğuna belirtmekte ve bunun için uğraştığını *“Ben onlara diyorum ki daima bak beyniniz, kalbiniz ve ağzınız bir konuşsun hata yapabilirsiniz önemli değil, söyle”* diyerek ifade ederken öğrencinin yalana başvurmasını da ailesinden gördüğü olumsuz muameleden kaynaklandığını şu şekilde dile getirmektedir; *“Çocuk evde bardağı düşürmüş kızılmış, tabağı düşürmüş kızılmış, çatalı düşürmüş kızılmış çocuğa, çocuk adım atmaktan korkuyor ya. Yalana başvuruyor.”* Bu nedenle çocuğa ilgiyle yaklaşarak yanlış davranışlarını terk etmesini sağlamanın bir ders içeriğini öğretmekten çok daha önemli olduğunu *“Biz onlara bunu verebiliyorsak ne mutlu bize. Öbür türlü ohm kanunu*

versen ne olur vermesen ne olur. Zaten piyasaya gittiğinde onu öğreniyor” diyerek ifade etmektedir.

Öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin topluma kazandırılmasının önemine dikkat çekmekte ve bu noktadaki çabalarını ifade etmektedir. M1 “*Yani vicdanlı bir öğretmense zaten o dezavantajlı çocuğu kazanmak ister, o konuda sıkıntı çekmez*” diyerek bu konudaki görüşünü ifade ederken M2 dezavantajlı öğrencileri “*projelerin, arkadaş gruplarının içine entegre etmeye*” çalıştığını “*iş konusunda, staj yerleri konusunda destek*” verdiğini ve dezavantajlı öğrencilerin daha iyi yerlere yerleşmesi noktasında onlara öncelik verdiğini “*Staja gittiğiniz yer iyiye sen de iyiysen oradan yürüyüp gidiyorsun. Ama sen dezavantajlı çocuğu mahalledeki elektronikçiye mi verirsin fabrikaya mı verirsin? İşte dezavantajlı çocuğu fabrikaya vermeye çalışıyorum ki oradan yürüyüp gitsin diye*” diyerek ifade etmektedir. M10 da bu öğrencilerin mezun olup da bir işe girdiğini görmenin öğretmenler için en büyük motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmektedir. M13 ise dezavantajlı öğrencilerin “feda edilemeyeceğini” belirttikten sonra öğretmenlerin mesleğini severek yapmalarının gerekliliğini vurguluyor:

*“Önce seveceksin, işi seveceksin. Sadece para kazanma işi olarak yapmayacaksın, yaptığın zaman ben dersimi anlatır giderim dersin biter. Ya insani olarak insan üzüliyor. Bakıyorsun çünkü **insan bu ya feda edemezsin**. Tamam biz diyoruz ya biz alttan kalan grubun öğretmenleriyiz ama sonuçta bunların hepsi bizim çocuklarımız. **Sevmezsen yapamıyorsun. Sadece mesleki para kazanma şeyi olarak baktığında bunlara ulaşamazsın. Sonra da bırakırsın kendi kendine bitmişlik sendromu yaşarsın. Sonuçta ona ulaşma buna ulaşma şuna ulaşma. Yani işin zorluğu bu. Özel sektöre gittiğinizde veya dışarıda çalıştığınızda da her işin kendine göre bir zorluğu var, bizim işimizin de zorluğu bu. Özel çocuklarımız diyelim.***”

‘Öğretmen faktörü’ başlığında da detaylı bir şekilde verildiği üzere dezavantajlı öğrencilerin eğitimindeki en önemli faktörlerden biri öğretmenlerdir ve öğretmenlerin öğrenciye ilgi ve sevgiyle yaklaşması öğrencinin hem akademik başarısını hem de davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Öğrencilere karşı olumlu bir tutum

sergileyebilmek için de öğretmenlik mesleğinin sevilmesi çok önemlidir. Mesleğin sevilmesi öğrenciye ilgiyle yaklaşmayı, ilgi alaka da öğrencide olumlu değişimleri getirmektedir. Öğretmenler öğrencilere karşı ümitvar, bir yerlere gelebileceklerine, başarabileceklerine karşı inançlı olduklarını dile getirmektedirler. Özellikle Meslek Liselerinde “hiç bunlardan bir şey olmaz diye düşünmek istemiyorum” diyen M1 bunun nedenini de “Çünkü hiç olmazsa eminim bir yerde çırak olarak çalışırlar, devamını getirirler” diyerek açıklamaktadır. “Çocuklar bir şeyleri biliyorlar, farkındalar ama belki matematik yapamıyor belki fizik yapamıyor ama bu çocuk çok güzel kaynak çiziyor, tamam benim için yeterlidir, zaten o kendini ispatlamıştır” diyerek öğrencilerin kültür derslerinde başarılı olamasalar bile mesleki anlamda bir yerlere geleceklerine dair inancına dile getirmektedir.

M3 ise dezavantajlı öğrenciler için “Gerekli motivasyonu bir şekilde öğrenciye sağladıktan sonra başaramayacağını düşünmüyorum” diyerek olumlu düşüncelerini belirtmektedir. M13 ise olumsuz düşüncelere sahip olduğu öğrencilerle ilgili birçok kez yanılgıya düştüğünü dikkat çekici bir örnekle açıklamaktadır;

*“Bundan hiçbir şey olmaz deyip de çok yanıldık, hayat bize bunu öğretti. Mesela staj yerine 3-4 sene önce 2 tane öğrenci gönderdik, birisi akademik olarak çok iyi bir öğrenci biri de yaramaz. İki kişi istediler bizden, dedik ki gidin görüşün. Bir mühendislik işi firması. Bunlar yaklaşık 2 saat sonra geldiler, geldikten sonra oranın sahibi mühendis aradı, bir şey olmaz dediğimiz adamı seçmiş diğerini seçmemiş geri göndermiş. Bu olur demiş. Biz de sorduk “Neye göre aldınız?”, mesela **“Kendine özgüveni çok yüksekti çocuğun” diyor. Biz çocuğu belki tek yönüyle değerlendirdik** ve o çocuk hâlâ çalışıyor orada bu arada. Diğer de üniversite okuyor şu an mühendislik okuyor Haliç Üniversitesi’nde. Yani bir değil birkaç kere böyle yanıldığımız zamanlar oldu. Demek ki diyoruz ki peşin hükümlü peşin fikirli olunca insanlar özellikle çocuklar değişebilir. Belki okulda görmediği bir ortam vardır iş yerine gidiyordur kendini orada ispatlıyordur.”*

Öğrencilere fırsat sunulduğu ve mevcut dezavantajları giderildiği hiç değilse eğitim süreçlerinin aksamasına neden olmadığı sürece derslerinde başarılı olduğu, doğru

yönlendirmelerle geleceklerini inşa ettikleri görülmektedir. Öğretmenler ayrıca bu öğrencilerin geleceğe yön verecek kişiler olduklarını ve bu nedenle ne kadar iyi yetişirlerse o kadar yaşanılabilir bir dünyaya sahip olunacağını belirtmektedir. Geleceğimiz bu çocuklar diyen M9 “*Bu çocukları iyi yetiştirsek iyi bir ülkede yaşayacağız*” diyerek buna dikkat çekerken M6 ise bu öğrencilerin topluma kazandırılmasının gelecek için önemini şu şekilde dile getirmektedir;

*“Gerekli donanıma sahip olmaları gerekiyor ki toplumda bir yer sahibi olabilsinler ve o toplumun düzeni içerisinde hep beraber iyi ve sağlıklı huzurlu bir şekilde yaşayabilsinler. Böyle bir toplumda hem benim çocuğumun hem de onların daha rahat, daha huzurlu ve daha güvenli bir şekilde yaşayacaklarını düşünüyorum. O yüzden **hepsinin eğitilmesi, hepsinin belirli imkânlara sahip olması gerekiyor ki biz hep beraber bir yerlere gelebilelim.** Bu yüzden de ne kadar bu çocukları hayatımıza kazandırabilirsek ileride kendi çocuklarımızın geleceğini de kurtarmış olacağız ve daha düzgün bir gelecekleri olacak hep beraber.”*

Aktarılanlardan görüldüğü üzere öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin durumlarını bildikleri takdirde onların topluma kazandırılması, iş sahibi olabilmeleri ve “kayıp gitmemeleri” için çabalamaktadırlar. Öğrencinin ilgi alanını keşfederek o alana yönlendirme yöntemiyle olumsuz davranışların giderilmesini hedeflemekte, staj ve iş olanaklarında dezavantajlı durumdaki öğrencilere öncelik vermekte ve eğitimlerine devam etmeleri için desteklemektedirler. Aynı zamanda bu öğrencilerin topluma kazandırılmasının sadece kendileri için değil gelecekte dünyanın daha yaşanabilir olması için de gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar.

3.4.Dezavantajlılığı Eğitimle Aşma ve Öneriler

Bu bölümde mülakatlardaki iki soru müstakil olarak tartışılacaktır. Bunlardan biri eğitimin dezavantajlı öğrenciler için sağladığı imkânlar diğer ise bu konuyla ilgili neler yapılabileceğin dair sorulardır. Her iki konu da önemli görüldüğü için bu bölümde ayrıca verilmesi uygun görülmüştür. Eğitimin sağladığı imkânlar “Maddi Kazanımlar” ve “Manevi Kazanımlar” olarak iki başlık altında verilecektir. Sonrasında da “Öneriler” başlığı ile dezavantajlı öğrenciler konusunda neler yapılması gerektiğine dair görüşler aktarılacaktır.

3.4.1. Eğitim: Maddi Kazanımlar

Öğretmenler eğitimin dezavantajlı öğrenciler için çeşitli imkânlar sunduğunu belirtmektedir. Özellikle okulun bir Meslek Lisesi olması sebebiyle öğrencilerin iş hayatına staja başlayarak atıldığı ve o şekilde devam ederek iş sahibi olabildiğidir. Bu noktada öğretmenler de dezavantajlı öğrencilerin durumlarını gözeterek staja ve işe yerleştirme noktasında onlara öncelik tanıdıklarını ifade etmektedir. M7 *“En azından burada bir meslek yönünde eğitimi alıyor çocuk. O meslek doğrultusunda iş bulma şansı olabilir”* diyerek buna dikkat çekerken M2 ise *“İş ve İşçi Bulma Kurumu da aynı zamanda Meslek Lisesi aslına bakarsanız”* sözleriyle Meslek Liselerinin öğrencilere iş olanağı sağlama noktasındaki önemini vurgulamakta ve bunun nedenini de şu şekilde açıklamaktadır; *“Çünkü kendi öğrencini tanıyorsun, hangi işletmeye uyabilir, işletmenin ihtiyaçlarını karşılayabilir mi, işletme onun ihtiyaçlarını karşılayabilir mi onu bir görüyorsun ona göre yönlendiriyorsun.”*

M2 ve M10 ekonomik sıkıntısı olan ve referans olabilecekleri öğrencilere öncelik verdiklerini, BEP’li öğrenciler için de onları destekleyebilecek işletmelere yönlendirdiklerini belirtmektedir. Aynı şekilde M11 de *“Biz Meslek Lisesi olarak elimize gelen öğrenciyi iş yerine yerleştirerek örneğin, Toyota laboratuvarında staj yaptırıyoruz 2 sene sonrasında da orada iş bulma olanağı oluyor”* diyerek öğrencilerin staj ve sonrasında işe yerleşme noktasında eğitimin, daha özelde Meslek Liselerin sağladığı imkânlara dikkat çekmektedir.

Öğrencilerin mezun olduktan sonra alacakları belge ile iş imkânına sahip olmaları da Meslek Lisesinde okumanın getirdiği bir diğer avantaj. M1 *“...iş yerini açtıktan sonra*

da işte kendi işlerinde çalışıyorlar veya bu belge ile birilerinin yanında çırak olarak başlayıp daha sonra ilerleyebiliyorlar” diyerek bu avantaja dikkat çekmektedir. Belgenin yanı sıra öğrencilerin eğitimleri süresince katıldıkları projeler de çok büyük katkılar sağlamaktadır. 5 yıldır devam eden bir robot takımlarının olduğunu söyleyen M2 öğrencilerin robotlar ürettiklerini ve bu kapsamda uluslararası yarışmalara katıldıklarını belirtmektedir. *“Kuştepe’den çıkmayan bir çocuk buradan kalkıp Amerika’ya kadar yarışmaya gitti”* diyen M2 öğrencilerinin ürettikleri projelerle birçok yere gittiklerini ve kazanımlarını *“Çin’e gidenler oldu, Mersin, Ankara, İstanbul’da bir sürü böyle yarışmaya katıldık. Bu da onları bir kazanımdı, çocukların özgüvenleri kendine geldi”* diyerek ifade etmekte ve böylece öğrencilerin farklı bir vizyon kazandıklarını belirtmektedir. M6 da bu öğrencilerin okumaya daha istekli olduğuna *“Özellikle yurtdışına giden öğrenciler var bazı projelerde bizim okulda onlar istekli oluyorlar öğrenmeye, daha çok araştırıyorlar, soruşturuyorlar”* şeklinde dikkat çekmektedir.

Aktarılanlardan görüldüğü üzere dezavantajlı öğrenciler özellikle Meslek Lisesinde okuyanlar öğretmenlerin durumlarını bilmesi halinde iyi bir staj ve sonrasında iş imkânına sahip olma gibi bir avantaj elde edebilmektedirler. Sosyoekonomik gelir düzeyi düşük olan öğrenciler de okula destek gelmesi halinde bu desteklerden faydalanabilmektedirler.

3.4.2. Eğitim: Manevi Kazanımlar

Eğitim maddi noktada sunduğu imkânların yanı sıra öğrencinin sosyalleşmesine fırsat verme, öz güvenlerini kazanmaları noktasında ve öğretmenleriyle kurdukları ilişkinin getirmiş olduğu olumlu duygular gibi manevi kazanımlar da sağlamaktadır.

İmkân yetersizliklerinin öğrencilerin özgüvenini kırdığını belirten M12 bunun öğrenci üzerindeki etkisini *“belki hayalleri, düşünceleri, yapabileceği projeler, çalışmalar olabilirken ne yazık içinde bulunduğu ekonomik şartlar bu hayallerini ne yazık ki belki daraltıyor belki gerçekleşmesini engelliyor”* diyerek ifade etmekte ve bu tarz öğrencilerin *“uygulamaların içerisine daha fazla”* çekmenin *“aile ve sosyal yaşantısında alamadığı özgüveni”* almasını sağladığını dile getirmektedir. Öğrencilerin başarabileceğini görmeleri eğitim süreçlerini oldukça olumlu etkileyen

bir faktördür. Bu noktada öğretmenlerin desteğinin ve öğrencilere imkân sağlanmasının önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

M3 ise bu konuda eğitimin öğrencilere “*özgüven kazanmaları*” ve “*gelecek kaygılarını başarılı bir akademik süreç ile aşabilmeleri*” noktasında bir etkisini olduğunu belirtmektedir. M3’ün üzerinde durduğu bir diğer konu eğitimin dezavantajlı öğrenciler için bir sosyalleşme alanı oluşturduğudur. M3 özgüven kazanan ve sosyalleşen bireylerin hayatlarında çok büyük bir sorun yaşamayacağını düşündüğünü dile getirmektedir. M15 de “*Hem bir sosyal ortamları oluyor, sosyalleşiyorlar*” diyerek okulun öğrencilerin sosyalleşebilmeleri noktasındaki katkısına dikkat çekmektedir. Öğrencilerin kendilerine olan güvenlerinin artması ve sosyalleşebilmeleri okulun öğrencilere sağladığı önemli kazanımlar olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin “*karşısında kendisini dinleyen, kendisini anlayan, ona yol gösteren*” bireylere ihtiyaç duyduklarını ifade eden M12 öğretmenlerin bunu sağladığı takdirde öğrenci üzerindeki olumlu etkisini “*onun herhangi bir derdini dinlediğinizde, ona ortak olduğunuzda bile çocuk kendisinde bir rahatlama hissediyor*” diyerek dile getirmektedir. Bu sayede öğrencilerin davranışlarının da olumlu yönde değiştiğini “*ben bu öğretmene açılabilirim, beni dinliyor, beni anlıyor, yeri geliyor yol gösteriyor, yol gösterdiğinde gerçekten doğru tercihlerle beni yönlendirdiği için onun derslerinde ya da onun söylediklerinin dışına çıkmayayım, onun söylediklerini yapmaya çalışayım düşüncesi oluyor öğrenciler arasında*” sözleriyle ifade etmektedir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki bu yakınlığın kaynaştırma öğrencileri üzerinde de oldukça güzel etkileri olduğuna dikkat çeken M2 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

“Normalde göz teması bile kurmayan öğrencilerim vardı ilk başlangıçta ama böyle zaman içerisinde Meslek Lisesi öğretmeni olmanın belki bir getirisi, biz onlarla anne babalarından daha çok vakit harcadığımız için bize olan güvenleri arttı; artık bizle göz teması kurmaya başladıklarını, bir yetişkin gibi -çünkü ileri zekalı olan çocuklar da vardı- oturup bizle sohbet ettiklerini, ne bileyim işte fikirler ürettikleri o fikirleri yapmaları için burada imkân sağladığımızı söyleyebilirim.”

Öğretmenlerin öğrencilerin sosyalleşebilmesi ve özgüven kazanmaları noktasında destek vermeleri, öğrencilerle kurdukları yakın ilişkiler öğrencilerin eğitim süreçlerindeki engelleri aşmada önemli bir etken olduğu görülmektedir.

3.4.3. Öneriler

Yapılan analizler sonucu öğretmenlerin farklı faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan problemlere dikkat çektiği görülmektedir. Bu problemlerin giderilmesi noktasında yapılacaklar da elbette ki tek yönlü değildir. Bu nedenle bütün aktörlerin; devlet, MEB, idareciler, öğretmenler, rehber ve psikolojik danışmanlar ve ailelerin öncelikli olarak bu konuda bilinç kazanması ve sonrasında gerekli adımları atması gerekmektedir. Buradaki önemli noktalardan biri de bu aktörlerin birbiri içinde koordineli şekilde çalışmasıdır. Sadece tek taraflı bir çaba dezavantajlı öğrencilerin içinde bulundukları olumsuz koşullardan sıyrılarak başarılı ve sağlıklı bir eğitim hayatı geçirmesi ve topluma başarıyla entegre olması mümkün olmayacaktır. Mülakatın son aşamasında öğretmenlere bu öğrenciler için neler yapılabileceği konusunda tavsiyeleri sorulmuştur. Bu bölümde öğretmenlerin bu konudaki tavsiyelerine yer verilecektir.

Öğretmenlerin devletten ve MEB'den beklentileri; okullardaki fiziksel koşulların iyileştirilmesi, derslik sayılarının artırılarak bir sınıfa düşen öğrenci sayısının azaltılması, özel gereksinimli öğrenciler için farklı yöntemlerin geliştirilmesi, ihtiyaç sahibi öğrencilerin maddi olarak desteklenmesi, dezavantajlı öğrencilerin tespiti noktasında bir sistem geliştirilmesi gibi farklı boyutlarla çeşitlenmektedir.

M1 devletten ve MEB'den beklentilerini “*Maddi yardımlar olabilir, manevi olarak psikologdur, psikiyatridir vesaire böyle imkânlar sunabilirler*” diyerek ifade etmekte, M2 ise “*Öğretmen alımlarında ya da öğretmen seçimlerinde daha profesyonel, bu işi severek yapacak insanları istihdam etmeye çalışması*”nın gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca eğitimin bir bilim olduğuna dikkat çekmekte ve “*Bu bilimin siyaseti olmaması lazım, bu bilimin bir tarafı olmaması lazım*” diyerek Milli Eğitimin özerk olması gerektiğini vurgulamaktadır. M2'nin dikkat çektiği bir diğer konu da dezavantajlı öğrencilerin tespiti noktasında sıkıntıların olduğu, bu nedenle öğrencilerin gözden kaçırılabilirdiği ve bu noktada devlet destekli bir yol izlenmesinin gerekli olduğudur. Bu konuyla ilgili düşüncelerini ve önerilerini de şu şekilde ifade etmektedir;

“Senin devlet olarak bu adamın geliri elinde, kaç kişilik aile olduğu, ana baba sağ mı elinde, adli vakası var mı, baba bir şey yapmış mı, anne bir şey yapmış mı yani her şey elinde. Bana özet ver, de ki okulundaki ya da sınıfındaki şu çocuklar dezavantajlıdır. Nedir, BEP’i vardır işte, aile bir problemi şudur budur... Devletten gelecek bir raporla benim tanıdığımı birleştirirsen on numara olur. Ama öyle bir şey gelmiyor. Böyle el yordamı bakıyoruz yani çocuklara devletin eksiki bu.”

Dezavantajlı öğrencilerin tespiti, o öğrencilerin eğitimleri önündeki engellerin kaldırılması ve eğitimlerinin desteklenmesi noktasında önemli bir konudur. Bu nedenle bu öğrencilerin tespit edilmesi için gerekli yöntemlerin oluşturulması bir gerekliliktir. Dezavantajlı öğrenciler için yapılabilecek tek şeyin *“fiziksel ortamın iyileştirilmesi”* olduğunu söyleyen M3 bunun da ancak devlet tarafından yapılabileceğini belirtmektedir. Yeterli sayıda derslik yapılmasının gerektiğini belirten M3 bu konudaki yetersizliklerin dezavantajlı öğrencilerin tespiti ve BEP’li öğrencilerle ilgilenme noktasında bir engel olduğunu ifade etmekte, *“Onlara ulaşmak için devletin yapabileceği bu fiziksel imkânları oluşturmak”* olduğunu dile getirmektedir. *“Az mevcutlu sınıfları”*ın gerekliliğine dikkat çeken bir başka öğretmen M6 ise düşüncesini *“Bize yapılabilecek ve o çocuklara yapılabilecek en büyük iyilik bu olabilir”* diyerek dile getirmektedir.

BEP’li öğrencilerle ilgili öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer konu bu öğrencilerle nasıl ve ne şekilde ilgilenmeleri gerektiği konusunda öğretmenlerin herhangi bir eğitim almamış olmalarıdır. Bununla ilgili M5 *“Tamam siz bunları normal sınıflarla kaynaşsın diye bizim yanımıza koyuyorsunuz, bize bunun eğitimini vermiyorsun, kaynaştırma öğrencileri ile nasıl anlaşacağımıza dair”* diyerek düşüncelerini ifade ederken M6 bu konuyla ilgili eğitimlerin gerekliliğine dikkat çekmektedir;

“Branş öğretmenlerini kendi konuları dahilinde BEP’li öğrencilerle nasıl ilgilenilmesi gerektiği, ne kadar hangi konularda nelerin verilmesi gerektiği ile alakalı, onlara eğitim sağlarken hangi yöntemleri kullanacağımız, onlara nasıl ulaşacağımızı gösteren ya da bizi bunlarla ilgili olarak eğiten, yol gösteren çalışmalar yapmalı.”

‘Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri’ başlığı altında daha detaylı verildiği üzere dezavantajlı öğrencilere yönelik öğretmenlere bir eğitim verilmemiş olması öğretmenlerin üzerinde durduğu konulardan biridir. Bu konuda da devletin buna yönelik bir eğitim vermesinin gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Konuyla ilgili görüş bildiren M8 şunları söylemektedir; *“Milli Eğitim (işaret dili eğitimi) sağlasa çok iyi olur aslında. Kurs murs bir şey verseler.”* M10 ise BEP’li öğrenciler için *“ayrı okulların açılması”* ve *“mesleklerin belirlenmesi”* nin gerektiğini çünkü bazı meslek bölümlerinin bu öğrenciler için tehlikeli olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla M10’a göre devlet yetersizliği bulunan öğrenciler için onlara uygun meslek dallarını öğrenebilecekleri okullar açması gerekmektedir.

Öğretmenler ayrıca ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilere yönelik devletten beklentilerini dile getirmektedirler. Bununla ilgili M4 *“Etüt gibi yerler açılabilir aslında devlete bağlı, dersane gibi yerler açılabilir. İşte o yoksul ailelerin çocukları için de ücretsiz bu tür yerleri sağlasa devlet bir yerde fırsatları da eşit hale getirebilir diye düşünüyorum.”* Bu sayede biraz daha *“homojen bir dağılım”* olacağını ifade etmekte ve fırsat eşitliği sağlandığı takdirde *“o ayrışma bu kadar keskin olmaz”* diyerek devletin eğitimdeki eşitsizliği gidermesi noktasındaki rolüne dikkat çekmektedir. M5 ise konuyla ilgili olarak *“okullara daha büyük kaynak”* sağlanması halinde eşit olmayan sistemin değişebileceğini belirtmekte, *“Çocuğa hadi bakalım git şunu al gel demektense çıkarıp senin verebiliyorlar olman yani okulun kaynağını kullanarak bunu yapabiliyor olmak arasında çok şey değişir mesela. En alttakine eğitim veriyorsun ama eksik kalıyor işte bir şeyler”* diyerek öğrencilerin ekonomik anlamdaki dezavantajının eğitimleri üzerindeki etkisini dile getirmektedir. M6 da gelir seviyesi düşük olan öğrenciler için yapılan yardımların yeterli olmadığını belirtmektedir. Öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli yerlerle iletişime geçildiğinde bunun karşılığını almak gerektiğini söyleyen M6 aksi halde öğrencilerin mağduriyetini *“Çünkü 20 tane öğrenciniz oluyor mesela bu 20 tanenin 3 tanesine yardım geliyor geri kalan 17 tanesine yardım alamıyorsunuz maalesef. Onlar yine hep dezavantajlı durumda olmaya devam ediyorlar”* diyerek ifade etmektedir. Bu nedenle öncelikle öğrencilerin ve ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ardından yardımların ulaştırılarak dezavantajlarının giderilmesi gerekmektedir.

M11 ise okuldaki rehberlik hizmetlerinin yetersizliğine dikkat çekerek bu konuyla ilgili Milli Eğitim'in gerekli düzenlemeleri yapması gerektiğini *“Haftada 1 saat falan değil de çocuklarla ilgilenme konusunda, problemlı çocuklarla ilgilenme konusunda biraz daha fazla önemseyebilir”* sözleriyle dile getirmektedir.

Öğretmenlerin, okulun ve idarecilerin neler yapması gerektiği konusunda ise rehberlik servislerini denetlemesi ve aktif olmasını sağlaması, dezavantajlı olan öğrencileri tespit etmesi ve gerekli adımların atılması konusunda sistemli bir şekilde çalışabilmesi, sınıf öğretmenleri ile iş birliği halinde olması, dezavantajlı öğrencilerin takibini yapıyor olması ve maddi yardım sağlaması gibi beklentileri bulunmaktadır.

“Okul müdürü, rehberlik çalışmalarını falan denetleyebilir veya rehber hocalarını sistematik hale getirebilir” diyen M1 okul müdüründen beklentisini dile getirirken bununla ilgili görüş bildiren başka bir öğretmen M3 ise *“Okulun yapabileceği, rehberlik servisini işin içine katması gerekiyor. Rehberlik servisi olabildiğince aktif olması lazım”* diyerek bunu ifade etmektedir. Dezavantajlı öğrencilerin *“en fazla ilişki içinde olduğu öğretmenler rehber hocaları”* diyen M3 rehberlik servislerinin ne kadar faal ve aile ile iletişim halinde olursa dezavantajlı öğrenciler için o kadar faydalı olacağını dile getirmektedir. M1 ve M3 rehberlik servisinin dezavantajlı öğrenciler için önemine dikkat çekerek idarecilerin buraları denetlemesinin ve daha sistematik ve aktif bir şekilde çalışmalarını sağlamasının gerekliliğini vurgulamaktadır. M12 okul idaresinin öğretmenlerle iletişiminin kuvvetli olması gerektiğine dikkat çekmekte ve *“bu tarz öğrencilerin olup olmadığını araştırıp öğretmenlerimizin desteğiyle, yardımıyla bu öğrencilerimizi belirleyip okuldaki rehberlik ve psikolojik danışmanlık sistemine yönlendirerek oradaki arkadaşlarımızın yardımcı olmasını sağlamak”* diyerek idarecilerin dezavantajlı öğrencilerin belirlenip rehberlik servisine yönlendirilmesi ile ilgili takibini yapması gerektiğini ifade etmektedir.

M4'ün idareden beklentisi ise okulun bir Meslek Lisesi olması sebebiyle öğrencilerin *“istihdamının takibini”* yapmasıdır. Bunun öğrenciler için avantajını da şu şekilde dile getirmektedir; *“Yani bu türden bir istihdam yaratırsa öğrencilere, iş bulma garantisi verse, en azından hem oradaki eksik tamamlanır hem öğrenciler işsiz kalmaz.”* Öğretmenlerin dikkat çektiği bir diğer konu sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler için okulun destek sağlayabileceğidir. *“Sonuçta parayı bulması gereken kişi*

müdürdür okulda” diyen M5, müdürlerin “sosyoekonomik düzeyi düşük olan çocuklara yardım bulunması konusunda daha atılgan” davranması gerektiğini belirtmektedir. M12 de öğrencilerin maddi ihtiyaçlarının karşılanması noktasında okulun yardımcı olabileceğine dikkat çekmekte ve bir öneri olarak şunu ifade etmektedir; “Örneğin bir Meslek Lisesi için sanayi ile ne kadar iş birliği içerisinde olduğuna bakıp iş birliği içerisinde olduğu firmalardan belki burs ayarlayabilmek.” Öğretmenler okulun dezavantajlı öğrencilerin hem istihdamı hem de maddi açıdan desteklenmesi konusunda bir rol üstlenebileceğine dikkat çekmektedirler.

M12 dezavantajlı öğrenciler için okulun yapabilecekleri ve bunların öğrencilere getirileri konusunda şunları da eklemektedir;

“Okul içerisindeki etkinlikleri çeşitlendirmek, okul içerisinde imkânları kullanarak bu etkinliklerde çocukların görev almasını sağlamak, okul içerisinde kurulan kulüplerde bu tarz öğrencilerin rol alıp bu kulüpler sayesinde öğrencilerin hem öğrenci-öğrenci arasındaki iletişimi hem öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimini kuvvetlendirmek hem de çocuğun hayata bakış açısını, hayatta bir rol sahibi olabildiğini gösterebilmek.”

Öğrencilerin okulda sosyal yönlerinin gelişmesini sağlayacak aktiviteler yapması eğitim süreçlerini olumlu anlamda etkilemektedir. Bu nedenle buna yönelik imkânların sağlanması öğretmenlerin vurguladığı konulardan biri olmuştur. M15 ise farklı bir konuya dikkat çekerek dezavantajlı öğrencilerin farklı sınıflara dağıtılmasının gerekliliğine dikkat çekerek şunları söylemektedir; *“Zihinsel veya bilişsel olarak karma yapmanın faydası var. Dezavantajlıların da karma olması çok daha iyi olur.”* Okullarda sınıf dağılımı yapılırken bunun gözetilerek yapılmasının faydalı olacağı vurgulanmaktadır.

Genel olarak öğretmenlerin okul idaresinden beklentileri öğrencilerin doğru şekilde tespit edilmesi ve gerekli yönlendirmenin yapılması yönündedir. Bu anlamda öğrencinin ihtiyacı doğrultusunda rehberlik servisinden yardım alması sağlanmalıdır. Bu nedenle de rehberlik servisinin aktif olması ve işleyişin doğru şekilde ilerleyebilmesi için denetlenmesi gerekmektedir. Diğer yandan öğrencilere okulda daha iyi şartlar sunmak, okulda vakitlerini geçirdikleri zamanı daha nitelikli ve faydalı

hale getirmek için imkânlar oluşturmak da öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer konudur.

Öğretmenlere ise bu konuda mesleklerini severek yapmaları, öğrenciyle ilgilenmeleri, öğrencilerin durumları konusunda farkındalıklarının daha yüksek olması, öğrencileri takip etmeleri ve doğru şekilde yönlendirmeleri gibi görevler düştüğüne dikkat çekmektedirler.

Öğretmen olabilmek için sadece eğitimin yeterli olmadığını söyleyen M2 “*Öğretmenin doğru mesleği yapıyor olması lazım. Çünkü en büyük problem o. Adam öğretmen olmayı tamamen ticari kaygılarla yani maddi, maaş için öğretmen olmayı tercih etmiş profesyonel öğretmenlik yani*” diyerek bu anlayışın öğretmenlik mesleği için doğru olmadığını dile getirmektedir. Bu nedenle öğretmenler öğrencilerle “*daha yakından ilgilenilebilir*”, “*daha çok sohbet edip onların daha iyi hissetmesini sağlayabilirler*” (M4), “*farkına varabilir*”, “*biraz daha dikkatli olabilir, çocukların o şeylerini [durumlarını] fark etme konusunda*” (M5). Öğrencilerle konuşmanın ve iyiye yönlendirmenin gerektiğini söyleyen M6 öğrencilerin durumları ile ilgili sınıf rehber öğretmenlerinin diğer öğretmenleri bilgilendirmesi ve rehberlik servisinin de bu öğrencilerle daha fazla ilgilenmesi gerektiğini dile getirmektedir. M11 ise sınıf öğretmenlerinin öğrencileri iyi takip etmesi gerektiğini söylemekte ve “*Sınıf öğretmenleri problemlı çocuklarda baktı ki geri dönüşler problemlı rehberlik servisiyle bunları konuşarak böyle giderecek. Gerekirse aileler çağırılacak, ailelerle konuşulacak, ailelere yönlendirme yapılmaya çalışacak*” diyerek problemin sebebine göre gerekli birimlerle iletişim halinde olarak çözüm üretilmeye çalışılmasını belirtmektedir.

Özellikle dezavantajlı öğrenci sayısının yüksek olduğu okullarda öğretmenler için ayrı bir zorluk söz konusudur. Bu noktada öğretmenler motivasyonunu arttıracak şeyler konusunda okulun fiziksel koşulların iyileştirilmesi (M3, M4), öğretmene değer verilmesi ve destek olunması (M7, M9, M11), kendilerine vakit ayırabilmeleri (M5) ve maddi anlamda tatmin olmaları (M11, M15, M1) gibi konulara dikkat çekmektedirler.

Öğrencilerin eğitim süreci etkileyen en önemli unsurlardan bir diğeri ailedir. Ailenin öğrencinin eğitimde nasıl bir etkiye sahip olduğu önceki bölümlerde verilmiştir.

Öğretmenlerin ailelerden en büyük beklentisi de elbette ki çocuklarına karşı daha ilgili olmaları, bilinçli olmaları, duyarlı olmaları, daha sevgiyle yaklaşmalarıdır. Bunun yanı sıra öğretmenler ailelerin eğitim almalarının da önemine dikkat çekmişlerdir. Tekrar olmaması adına bu bölümdeki görüşler kısa şekilde verilecektir. Öğretmenlerin ailelerle ilgili görüşleri bu tezin “ailelerden kaynaklı etkenler” başlığı altında detaylıca ele alınmıştır.

Öğretmenlerin ailelerin çocuklarıyla ilgilenmeleri, sevgiyle yaklaşmaları ve okumaya teşvik etmeleri gerektiği hususundaki görüşleri şu şekildedir; *“Aileler öğretmenlerle iletişimi iyi tutmalı. Öğrencileri ile ilgilenmeli”* (M6), *“Aileler de çok arkadaşça davranmalı, sevgiyle. Çocuğa asla şiddet uygulamaması gerekiyor. Onunla arkadaş olup zaman geçirmeleri lazım”* (M7), *“Aileler çocuklarını okutmaları lazım. Aslında birinci faktör onlar yani. Aile motive edecek, aile okutmak için uğraşacak, öğretmen ona göre inşa edecek”* (M11) Ailelerin eğitim ve rehberlik servisinden destek almaları gerektiğine yönelik ise şunları söylemektedirler; *“Gerçekten velilerin de bir eğitime ihtiyacı var, annelik babalık eğitimleri gibi. Anneye babaya davranış eğitimi verdiğiniz zaman, anne baba kesin olduğu zaman çocuk gerçekten davranışını değiştiriyor. En zor çocukları bile”* (M15), *“Fiziki bir engeli de varsa çocuğun o konuda velinin, ailenin bilinçlendirilmesi, o konuda desteklendirilmesi konusunda eğitilmesi gerekiyor”* (M2), *“Çocuğa nasıl davranması gerektiği ile ilgili rehberlik servisinden bilgi alması gerekir. Çünkü insanlar çocuklarına nasıl davranılması gerektiğini bilmiyorlar. Gerçek anlamda bilgileri yok”* (M3).

Dezavantajlılığa etki eden faktörler bölümünde tartışıldığı üzere dezavantajlılık tek boyutta ele alınabilecek bir durum değildir. Bu nedenle de çözüm üretilme sürecinde de etki eden faktörler göz önüne alınarak, her aktörün neler yapması gerektiği belirlenerek bir yol çizilmesi gerekmektedir. Öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin eğitim süreçlerinin nasıl etkilendiğine dair en yakın şahitlerdir. Dolayısıyla bu konuyla ilgili sunmuş oldukları öneriler de son derece önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu yüksek lisans tezi kapsamında Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görev yapmakta olan 15 öğretmen ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilerle ilgili deneyimleri incelenmiştir. Öğretmenlerin okuldaki öğrenci profiline dair görüşleri incelendiğinde öğrencilerin çoğunun akademik başarısı düşük, derse ilgisiz ve sosyoekonomik düzeyi düşük, ilgisiz ailelerden gelen öğrenciler olarak tanımlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenler, okulun çeşitlilikler barındıran bir öğrenci profiline sahip olduğunu ve birçok semttan öğrenci geldiğini vurgulamaktadır.

Öğrencilerin dezavantajlılık durumları hakkında öğretmenlerin tasnifi şu şekildedir: Gelir düzeyi düşük ailelerden gelen öğrenciler, çalışmak zorunda olanlar, anne babası boşanmış öğrenciler, kendisi ya da ailesinden biri suç işlemiş öğrenciler, ailesinden şiddet görenler, madde bağımlısı olanlar ve BEP durumu olanlar.

Öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda öğretmenlerin üzerinde en çok durduğu konunun dezavantajlı öğrencilerin eğitime etki eden faktörler olduğu görülmektedir. Öğretmenler dezavantajlı öğrencilerin eğitimini etkileyen dört temel faktöre değinmektedir. Bunlardan ilki okula bağlı faktörlerdir. Okulun fiziksel koşulları, öğrenciye sunduğu imkânlar, sınıf öğrenci sayısı, sınıf içi akran ilişkileri, öğretmenlerin öğrenciye karşı ilgisi, öğretmenler arası iş birliği, rehberlik ve psikolojik danışmanlık servisinin aktif bir şekilde çalışıp çalışmaması gibi unsurlar öğrencilerin eğitim şartlarını etkilemekte ve dezavantajlılıklarını artırıp veya azaltmakta önemli bir rol oynamaktadır. Okulla ilgili faktörler arasında öğretmenlerin ilgisi öğrencilerin davranış ve başarılarının iyileşmesi noktasında vurgulanmaktadır. Fakat sınıf mevcutlarının çok yüksek olması öğretmenler tarafından öğrenciler ile birebir ilgilenmeleri noktasında büyük bir engel olarak belirtilmektedir. Öğretmenler bu noktada öğrencinin ailesinden ya da kendinden kaynaklı bir dezavantajı olmasa dahi eğitim sürecinde okulda karşılaştığı negatif şartlardan ötürü dezavantajlı bir statüye geçebileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca öğretmenler 'dezavantajlı öğrenci' tanımına dair bir bilgi ve farkındalığa sahip olsa dahi pratikte bu öğrencilerin tespit edilmesi ve yönlendirilebilmesi noktasında imkânlar oldukça kısıtlı kalabilmektedir.

Bu durum yine sınıf mevcudu, öğrenciyle ilgilenebilecek vakte sahip olma, öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik eğitim alması gibi birçok faktörle ilişkilidir.

Öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer faktör ailenin öğrencinin eğitim sürecindeki rolüdür. Ailenin eğitimi, bilinçli, ilgili olması, gelir seviyesinin iyi olması öğrencinin eğitimi üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, bunların eksikliği öğrencilerin eğitimi olumsuz yönde etkilemekte ve öğrencinin dezavantajlı konumunu pekiştirmektedir.

Öğretmenlerin dikkat çektiği üçüncü faktör öğrencilerin kendileridir. Öğrencilerin eğitim konusunda yeterli bilince sahip olmaması, geleceğe dair beklenti ve hedeflerinin olmaması veya düşük olması, üniversite eğitime sahip olmayı istememesi veya gerekli görmemesi öğrencilere lise eğitim süreçleri boyunca ve akabinde ket vurmaktadır.

Diğer faktörler de dış etmenler başlığı altında verilmiş olan eğitim sistemi, teknolojik gelişmeler ve sosyal çevreyle ilişkili faktörlerdir. Birçok öğretmenin üzerinde durduğu nokta eğitim sistemindeki sıkıntıların öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileridir. Bu çerçevede eğitim sisteminin sürekli değişikliğe uğraması, Meslek Liseleri için üniversiteyi kazanmayı zorlaştıran bir yapının oluşu ve üniversite sınav sistemi öğretmenlerin vurguladığı unsurlardır. Öte yandan teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal medya ve oyunların öğrencilerin hayatında çok büyük bir yer kaplaması ve eğitimlerini olumsuz yönde etkilemesi dikkat çekilen bir diğer konu olmuştur. Öğrencinin bulunduğu sosyal çevre de öğrencinin hem sosyal hayatını hem de okul hayatını etkilemektedir.

Öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilere karşı yaklaşımlarına bakıldığında genellikle olumlu bir tutum sergiledikleri, en azından görüşmelerdeki tutumlarının bu yönde olduğu belirtilebilir. Öğretmenler maddi ve manevi birçok zorlukla karşı karşıya olsalar da öğrencilerin farklı açılardan içinde bulundukları dezavantajlılık durumlarının farkında olarak onları “kazanmak” ve topluma faydalı bireyler olmalarını sağlamak adına ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalıştıklarını vurgulamaktadır. Öte yandan öğretmenler dezavantajlılıkla mücadele ederken şu tür iç içe geçmiş bazen birbirleriyle çelişip çatışan duygu ve hisler yaşadıklarını da aktarmaktadır: Öğrencilerin durumu karşısında üzüntü, onlara daha çok yardım etme arzusu, sisteme

karşı öfke, ümitsizlik, engelleri aşmayı başarabildiklerini gördükleri durumlarda tatmin ve mutluluk.

Öğretmenler soyut olarak dezavantajlılık yanı sıra somut olarak dezavantajlılıkla ilintili veya genel öğrenci davranışları çerçevesinde en çok şu konularda zorluk çektiklerini belirtmektedir: Öğrencilerin saldırgan davranışları, akran zorbalığı, kabadayı/lider davranışlı öğrenciler, küfürleşmeler, öğretmene karşı çıkmaya/saygısız davranışlar, okula zarar verme, dersi sabote etme ve uygulama derslerinin BEP’li öğrenciler için bazen tehlikeli olması.

Öğretmenlerin bu zorluklar karşısında sergiledikleri tutum ve davranışlar ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki disiplini korumaya yönelik sergiledikleri tutum ve davranışlardır. Bu çerçevede öğretmenler dersi bölüp araya başka şeyler sıkıştırma/dikkat dağıtma, dersi erteleme, öğrenciyle anlaşmaya varma, öğrenciye “takılma,” sert tepki gösterme, birebir iletişim kurma, iyi ilişkileri güçlendirme, aile ile görüşme, idare ile görüşme ve sınıf arkadaşları ile görüşme gibi farklı pek çok strateji ve eylem geliştirdiklerini belirtmektedir. Öğretmenlerin bir de öğrenciyi özellikle dezavantajlı öğrencileri kazanma, onların içlerinde bulunduğu zorlukları aşmalarına yardım etmeye yönelik geliştirdikleri tutum ve davranışlar söz konusudur. Bunlar söz konusu öğrencilere bazen daha kolaylıkla başarılı sayıp sınıfı geçirme, onları lise ve üniversite eğitimi için teşvik etme, öğrencilerin ilgi alanını keşfedip o alanlara yönlendirme, sınıf dışı etkinliklere katılımını teşvik etme gibi çeşitli davranışlarla öğrencinin elinden tutma ve topluma kazandırma gayreti içinde olmak. Öğretmenler bu açıdan öğrencilere dair umutlarını kaybetmemek, öğrencilerle empati kurmak, onların meslek sahibi olup iyi pozisyonlara geleceğine inanmak, onlara karşı önyargılı olmamak gibi kendi kendilerine telkinlerde bulunup buna uygun davranmaya çalıştıklarını da belirtmektedir.

Yapılan araştırmalar Meslek Lisesine giden öğrenci profilinde zaman içerisinde anlamlı bir değişimin olmadığını göstermektedir. Sosyoekonomik olarak dezavantajlı ve akademik olarak zayıf öğrenciler Meslek Liselerinde çoğunluktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri çoğu Meslek Lisesinin sınavsız ya da düşük puan ile öğrenci kabul etmesi diğeri ise verdiği eğitim ile öğrencilere bir meslek sahibi olabilmelerine imkân tanınmasıdır. Meslek Liseleri öğrencilere meslek edinip “kolay yoldan iş

hayatına atılma” kapısını aralasa da eğitimin yeterli olmadığı durumlarda bu meslek grupları daha çok beden gücü gerektiren ve itibarı düşük meslekler olmakta ve bu da eşitsizliğin yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu perspektiften değerlendirildiğinde Meslek Liseleri dezavantajlı öğrencilere hayata tutunmaları açısından büyük bir potansiyel sunsa da mevcut eğitim sisteminde bu potansiyel çok iyi kullanılamayıp farklı sebeplerden ötürü belirgin bir avantaja dönüştürülememektedir.

Öğretmenlerin dezavantajlı öğrenciler hakkında farklı pek çok çözüm önerileri söz konusudur. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir: Öğrencilere gerekli maddi desteğin sağlanması; BEP’li öğrenciler için gerekli desteğin verilmesi; okulda idarecilerin, öğretmenlerin ve rehberlik servisinin koordineli bir şekilde çalışması; ailelerin çocukları ile ilgilenip gerekli takipleri yapması; öğretmenlerin gerekli eğitimleri alması ve işini severek yapması; okullardaki fiziksel koşulların iyileştirilmesi ve öğrenci mevcudunun azaltılması, öğrencilerin ilgi alanını keşfederek ilgili yerlere yönlendirilmeleri.

Türkiye’de toplumsal kabülde öğretmenlere büyük bir misyon yüklenmektedir. Aynı beklenti dezavantajlı öğrencilerin eğitim faaliyetlerine yönelik de geçerlidir. Dezavantajlılığın eğitim ayağındaki sorunlarının aşılmasında öğretmen yaklaşım ve gayretlerinin kilit bir role sahip olduğuna dair yaygın bir kanaat söz konusudur. Bu tez çalışması da dezavantajlı öğrencilerin eğitim ile kazanılmasında öğretmenlerin önemli ölçüde etkileri olduğunu vurgulamıştır. Ancak dezavantajlılık meselesinin sadece öğretmenler tarafından çözülebilmesinin mümkün olmadığına altı çizilmelidir. Bu tez çalışmasının önemli katkılarından biri; öğretmenlerin dezavantajlı öğrencilere yönelik farkındalıkları olmasına rağmen bunun dezavantajlılık sorunsalının çözüme kavuşturulması konusunda yeterli olmadığını ve toplumda öğretmenlere yüklenmiş olan bu misyonun aslında çok geçerli olmadığını açığa çıkarmış olmasıdır.

Dezavantajlılık çok boyutlu bir toplumsal meseledir ve bireyin hayatındaki etkisi sadece bir alanla sınırlı değildir. Kişinin sosyal hayatını, içinde bulunduğu sosyal çevreyi, ilgi alanlarını, geleceğe dair düşüncelerini, eğitimini, iş hayatını, alışkanlıklarını ve daha pek çok alanı olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda bu etki sadece kişiyle sınırlı kalmayıp, kişinin içinde bulunduğu sosyal çevreyi ve

diğer aile bireylerini de etkilemekte ve bu dezavantajlılık durumu çoğu zaman nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu zincirin kırılması da ancak bireyin bu konumdan kurtularak toplumsal olarak bir üst tabakaya geçmesiyle mümkündür. Bunu gerçekleştirmek için de modern toplumlarda en temel araçlardan biri eğitim kurumudur. Eğitim ile yukarı doğru toplumsal hareketliliği sağlamak modernitenin gerçekleştiremeye bile en temel vaatlerinden biridir. Tüm kısıtlılıklara rağmen eğitimin önemi unutulmamalı ve okullardaki eğitim şartları iyileştirilmelidir. Eğitim bireye sadece bilgi değil, aynı zamanda kültür ve bilinç de kazandırmaktadır. Böylece bireyin hayata karşı da daha farklı bir bakış açısı kazanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla daha bilinçli, daha bilgili ve kültürlü bir gelecek inşa etmek için her bireyin eğitimde eşit haklara gerçek manasıyla sahip olması gerekmektedir. Dezavantajlılığın çok boyutlu bir mesele olması nedeniyle geliştirilecek çözüm önerileri ve uygulamalar da çok boyutlu olmalı ve farklı alanlardaki uzmanların görüşleri alınarak adımlar atılmalıdır. Literatürdeki çalışmalarda vurgulanan ve görüşme yapılan öğretmenlerin de dikkat çektiği üzere çözüme dair en önemli noktalardan biri farklı birimlerin ve kurumların iş birliği içinde olması gerekliliğidir. Konuyla ilgili yapılabileceklerin bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- Dezavantajlı öğrencilere yönelik farkındalığın artırılması adına daha fazla araştırmanın ve projenin yapılmasının teşvik edilmesi gerekmektedir.
- Okullardaki fiziksel koşulların ve sınıf mevcutlarının standart hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak bu durumlara bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlik ve dezavantajların engellenmesine çalışılmalıdır.
- Öğretmenler dezavantajlı öğrencilere nasıl yaklaşımları ve nasıl eğitim vermeleri gerektiğine dair eğitimlerle desteklenmelidir.
- Okullarda rehberlik servisleriyle organize şekilde çalışacak sosyal hizmet bölümü açılabilir. Sosyal hizmet çalışanları; belirli aralıklarla ailelere öğrencilerin eğitimi ve gelişimine dair önemli görülen konularda seminerler verebilir ve özellikle dezavantajlı olarak tespit edilmiş ailelere ev ziyareti gerçekleştirerek durum tespiti yapabilir. Öğrencilerin durumuna göre ailelere nerelere başvurabileceklerine dair danışmanlık verilebilir.

KAYNAKÇA

Akar, Nilay. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında karşılaşılan disiplin sorunları ve eğitim yöneticilerinin çözüm yaklaşımları (Denizli ili örneği)*. (Yüksek Lisans tezi). 214903

Aslan, A. Kadir (Mayıs 2001). Eğitimin Toplumsal Temelleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s5/makale/c4s5m2.pdf>, Erş. Trh. 28.01.22

Atmaca, T. (2018). Eğitimde eşitlik yanılsaması: Türkiye'de eğitim eşitsizliklerinin yeniden üretimi (s. 215-253), Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik (Lütfü Sunar, Ed.) içinde. Ankara: Nobel

Avcı, Müjdat. (2003). *Lise Öğrencilerinin Toplumsal Uyum Düzeylerine Etki Eden Toplumsal Nedenler*. (Yüksek Lisans Tezi). 125504

Ayhan, Neşe Gül. (2019). *Bartın ili Amasra ilçesinde bulunan lise öğrencilerinin madde kullanım durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans tezi). 560609

Aytaş, G. ve Kardaş, D. (2014). Dezavantajlı öğrencilerin okuma anlama gelişimleri. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(11), 79-92.

Bayraktar, Bülent. (2016). *Ortaöğretim okullarında yaşanan disiplin vakaları ve okul müdürlerinin önleyici uygulamaları (Rize ili örneği)*. (Yüksek Lisans tezi). 429717

Bozgeyikli. H. (2019). Mesleki ve teknik eğitimin geleceği (Analiz Raporu: 2019/02). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Cambridge Dictionary.
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/disadvantaged> , Erş Trh. 28.01.22

Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Çev. Ed. Bütün M. ve Demir, S. B. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çelik, Z. (2015). Ortaöğretime ve yükseköğretime geçiş sınavları kısılcacında ortaöğretim sistemi. İçinde A. Gümüş (Ed.), Türkiye'de eğitim politikaları (ss. 273–296). İlem Kitaplığı & Nobel.

Çeviker, A., Mumcu, H. E., Şekeroğlu, M. Ö., & Bayrak, M. (2018). UNICEF'e Göre Türkiye'de Dezavantajlı Kabul Edilen Grupların Sportif Etkinliklerle Sosyal Uyumun Sağlanması. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(12), 221-238.

Dağ, Adem. (2017). *Lise öğrencilerinin arkadaş-akran gruplarından dışlanmasının okul sosyal hizmeti açısından analizi: Sakarya örneği*. (Doktora tezi). 477285

Duman, N. (2000). Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duran, Osman Cahit. (2011). *Ortaöğretim kurumlarında okul yönetimine yansıyan disiplin sorunları okul yöneticilerinin çözüm yaklaşımları: Uşak ili örneği*. (Yüksek Lisans tezi). 301988

Elmas, Abdullah (2018). 1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), 15, p. 945-953. Doi: 10.26449/sssj.467.

Erdoğan, Yıldırım. (2019). *Farklı lise türlerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin şiddet algısı üzerine sosyolojik bir inceleme: Kayseri’de bir saha araştırması*. (Yüksek Lisans tezi). 626722

Fındık, L, Kavak, Y. (2013). Türkiye’deki Sosyo-Ekonomik Açıdan Dezavantajlı Öğrencilerin PISA 2009 Başarılarının Değerlendirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2 (2), 249-273, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10320/126563>

Gülmez, Vildan. (1988). *Ailenin Toplumsal Konumunun Çocuğun Eğitimi Üzerindeki Etkileri*. (Yüksek Lisans tezi). 019565

Gürdoğan Bayır, Ö. (2019). Dezavantajlı Gruptaki Çocuklarla Eğitim Süreci: Sınıf Öğretmeni Adaylarının Görüşleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Armağan Özel Sayısı, 451-464. DOI: 10.17494/ogusbd.548528

İlgar, Ş. (2017). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilerle ilgili farkındalığının incelenmesi (İ.Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi örneği). Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 313-338.

Kahraman, F., & Kahraman, A. (2017). Dezavantajlılığın çocuk halleri: Dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların durumu. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 8(20), 254-268.

Kaleli Yılmaz, G. (2014). Durum çalışması. Metin, M. (Edt.), Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (s. 261-285). Ankara: Pegem Akademi.

Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 68-86.

Katıtaş, Sevda. (2019). *Özel gereksinimli çocuklara eğitim hakkının sağlanmasında okul müdürlerinin rollerine ilişkin müdür, öğretmen ve veli görüşleri*. (Doktora Tezi). 555446

Kayır, Ömer; Karaca Şükrü; Şenyüz, Yılmaz. (2004). Mesleki ve Teknik Eğitim Alanındaki Problemler-I “Meslek Liseleri Araştırması”. Ankara

Kazu, İ. (2018). Sosyo-Ekonomik Açidan Dezavantajlı Kişilerin Eğitimleri Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (34), 38-47. DOI: 10.14582/DUZGEF.1912

Koçak Macun, Büşra & Macun, Bilal. (2018). Dezavantajlı Gruplar ile İlgili Farkındalık Oluşturmada Değerler Eğitimi. III.Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi. ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/340536068_Dezavantajli_Gruplar_ile_Ilgi_i_Farkindalik_Olusturmada_Degerler_Egitimi, Erş. Trh. 30.11.20

Küçükali, Adnan. (2020). Dezavantajlı / Risk Altındaki Gruplara Yönelik Sosyal Hizmetler.

Küçükarslan, Ercan. (2019). *Meslek Lisesi öğrencilerinin okul terkinde rol oynayan faktörler ve önleme stratejilerine ilişkin yönetici öğretmen ve öğrenci görüşleri: AB ülkeleri ile karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans tezi). 544182

Lv, Mei-Nan, and Xin Li. "A Comparative Study on the “Social Disadvantaged Group” and “Social Vulnerable Group”." In Proceedings of the 5th Annual International Conference on Management, Economics and Social Development (ICMESD 2019). Paris, France: Atlantis Press, 2019. <http://dx.doi.org/10.2991/icmesd-19.2019.5>.

Mayer, E. S. (2003). What is a Disadvantaged Group? Minneapolis: Effective Communities Project.

MEB(2008). <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/745.pdf>, Erş. Trh. 13.01.21

MEB.(2010). <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/934.pdf>, Erş. Trh. 14.01.21

MEB. (2014). <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1690.pdf>, Erş, Trh. 13.01.21

MEB. (2018a). Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimin görünümü raporu. Ankara: MEB.

MEB. (2020/21). Örgün eğitim istatistikleri

Merriam, Sharan B; (2015), Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, Çev.: Selahattin Turan, Üçüncü Basımdan Çeviri, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Önür, Hıdır. (2013). *Toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde eğitimin rolü: Afyonkarahisar Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi örneği*. (Doktora tezi). 347459

Patton, M.Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. 3. Baskıdan Çeviri. Bütün, M & Demir, S. B. (Edt.), Ankara: Pegem Akademi.

Serdar, Meryem. (2020). Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet.

Somuncu, A. (2020). Türkiye’ de mesleki eğitim ve istihdam – Hayaller beyaz olsa da gerçekler mavi yaka. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24(1), 174-194.

Sular, Mahir. (2017). *Lise öğrencilerinin okula yabancılaşmasında okul iklimi ve okulda iletişimin rolü*. (Yüksek Lisans tezi). 497676

Taşdelen, H., Turhan, M., Erikci, M. ve Özkan, S. (2014), Okullardaki Dezavantajlı ve Risk Altındaki Çocuklar, Meb Projesi, Konya. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/42/01/964696/dosyalar/2015_01/05025647_okullardakdezavantajli%C4%B1verskalt%C4%B1ndakocuklar.pdf, Erş Trh. 30.11.20

T.C Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Mesleki Eğitimde Niteliğin Artırılması Çalışma Grubu Raporu, Ankara

Tezcan, M. (2020). Eğitim Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara. Türnüklü, D. A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 24 (24), 543-559. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/12694>

UNESCO (1998), Education Strategies for Disadvantaged Groups, UNESCO Working Documents in the Series IIEP Contributions, <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001142/114204E.pdf>, Erş. Trh. 26.01.22

Yaşar, M, Amaç, Z. (2018). Öğretmen Adaylarının Dezavantajlı Öğrencilere Eğitim Verme Deneyimleri: Zorluklar ve Fırsatlar. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (2), 611-634. DOI: 10.17860/mersinefd.410242

Yavuz, M., Gülmez, D., & Özkara, T. C. (2016). Meslek Lisesi öğrencilerinin bilişsel ve duyuşsal özellikleri. Eğitim ve Bilim, 41(187), 29-44.

Yazgan, Çağdaş Ümit. (2017). *Mesleki ve teknik anadolu lisesi öğrencilerinin sosyal hareketliliğine ilişkin profilleri: Eskişehir ili örneği*. (Doktora tezi). 463493

Yeşil, Y., Horuzoğlu, M. & Koç, B. (2019) Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(37), 255-273

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık

EKLER

EK-1 Görüşme Formu

1. Öğretmenlik deneyiminizden bahseder misiniz?
 - Kaç yıldır öğretmenlik yapmaktasınız?
 - Bu okulda kaç yıldır çalışıyorsunuz?
 - Şu an görev yapmakta olduğunuz okulla önceden çalıştığınız okulları karşılaştırabilir misiniz? (Öğrenci profilleri, çalışma şartları, Meslek Liseleri ile diğer liselerin karşılaştırması)
2. Öğrencilerin eğitim sürecini etkileyen olumlu ve olumsuz birçok faktör bulunduğu belirtilmektedir.
 - Sizce öğrencilerin eğitimini olumlu etkileyen faktörler nelerdir?
 - Olumsuz etkileyen faktörler nelerdir?
3. Sosyolojik çalışmalarda bazı çocuklar dezavantajlı olarak tanımlanır. Örneğin, gelir seviyesi düşük olan ailelerin çocukları, suç işlemiş çocuklar, çalışmak zorunda olan çocuklar, özel gereksinimli (BEP'li) çocuklar veya mülteci çocuklar. Eğitimin bu dezavantajlı olarak tanımlanabilecek çocuklar üzerindeki etkisinden bahsedebilir misiniz?
 - Sizce eğitimin bu çocukları dezavantajlı konumdan çıkarma noktasında sağladığı imkânlar nelerdir?
 - Sizce eğitimin bu çocukları dezavantajlı konumdan çıkarma noktasında yetersiz kaldığı durumlar nedir?
4. Sizin dezavantajlı öğrencileriniz olduysa onlarla yaşadığınız deneyimlerden bahsedebilir misiniz?
 - Bu öğrencilerle ilgilenirken neler düşünüyorsunuz?
 - Neler hissediyorsunuz?
 - ”Bunlardan bir şey olmaz” diye düşündüğünüz öğrenciler oluyor mu?
 - Başarı durumları
 - İlişkileri (arkadaş ve öğretmen)
5. Sınıfınızda bu tarz öğrencilerin bulunmasının oluşturduğu zorluklar varsa, bunlardan bahsedebilir misiniz?
 - Bu zorluklarla nasıl başa çıkıyorsunuz?
 - Bir öğretmen olarak bu tür öğrencilerle ilişki kurmanızı kolaylaştıran faktörler varsa bunlardan bahsedebilir misiniz?
6. Sizce bu tür öğrencilerle ilgili neler yapılabilir?
 - Devlet, MEB
 - Okul, müdürler
 - Öğretmenler
 - Aileler
 - Sizin bununla alakalı yaptığınız çalışmalar var mı?
 - Öğretmenlerin bu noktada motivasyonu sağlayacak şeyler neler olabilir?